

DEL Penedès

PUBLICACIÓ DE L'INSTITUT D'ESTUDIS PENEDESENCS

Enric Aragonès i Valls

Les mines del terme de Subirats: descobriment del lignit i intents d'explotació (1781-1950)

Ramon Marrugat Cuyàs

La fraseologia del Penedès

Jaume Casañas Carballido

Una hipòtesi territorial per al Penedès. Quin model hauria de seguir la identitat territorial del Penedès?

Borja Moya Gómez

La mobilitat sostenible i la vertebració del territori: el cas del Penedès

Rosa Magrans

El campanar de Vilanova, vestigi de l'urbanisme siscentista

Gener Aymamí i Domingo

Darreres actuacions espeleològiques al massís Garraf-Ordal

Pilar Soler Garcia

Eugeni Campllonch: projectista de mobiliari

DEL PENEDÈS

PUBLICACIÓ DE L'INSTITUT D'ESTUDIS PENEDESENCS

INSTITUT
D'ESTUDIS
PENEDESENCS

Edita: Institut d'Estudis Penedesencs
C/ Ferrers, 54, baixos - Tel./fax 93 892 19 79
08720 Vilafranca del Penedès
C. Major, 18 - 43700 El Vendrell
Carrer de Sant Pau, 13
08800 Vilanova i la Geltrú
iepenedesencs.cat - secretaria@iepenedesencs.org
Apartat de correus 119 - 08800 Vilanova i la Geltrú

Institut d'Estudis Penedesencs,
entitat registrada a la Direcció General de Dret i
Entitats Jurídiques de la Generalitat de Catalunya,
capítol d'Associacions, secció 1ª, número 3.360
CIF G-08885311.
ISSN: 1698/3122

Entitat declarada d'interès cultural per acord
de la Generalitat, de 12 de novembre de 1997
i declarada el 2012 Entitat d'Utilitat Pública.

Consell de redacció:
Ramon Arnabat i Mata
Montserrat Comas i Güell
Xavier Esteve i Gràcia
Daniel Garcia i Peris
Núria Jané i Orpi
Jordi Medina i Alsina
Àngels Parés i Corretgé
Antònia Pedrol i Gómez
Àngels Santacana i Figuerola
Josep Solé i Armajach
Joan Solé i Bordes
Pilar Tarrada i Gol
Àngels Travé i Ràfols
Albert Tubau i Garcia
Joan Vidal i Urpi

Versió abstract: Josep M. Figueras

Correcció lingüística:
Francesc Llopart i Puignau

Impressió i muntatge:
Llop-ART impressions
Tel. 620 259 128 / 620 259 129
llopart.impressions@gmail.com
Dipòsit legal: B-39.107-2002

S U M A R I

PORTALADA

El Llibre blanc de la cultura al Penedès	5
Lliurament dels reconeixements culturals Collita 2013. III Festa de la Cultura al Penedès	7

OBITUARI

Josep Maria Jané i Samsó	12
Pere Giró Catasús.	14

COL·LABORACIONS

Les mines del terme de Subirats: descobriment del lignit i intents d'explotació (1781-1950)	16
<i>Enric Aragonès i Valls</i>	
La fraseologia del Penedès	43
<i>Ramon Marrugat Cuyàs</i>	
Una hipòtesi territorial per al Penedès. Quin model hauria de seguir la identitat territorial del Penedès?.	60
<i>Jaume Casañas Carballido</i>	
La mobilitat sostenible i la vertebració del territori: el cas del Penedès.	78
<i>Borja Moya Gómez</i>	
El campanar de Vilanova, vestigi de l'urbanisme siscentista	93
<i>Rosa Magrans</i>	
Darreres actuacions espeleològiques al massís Garraf-Ordal	99
<i>Gener Aymamí i Domingo</i>	
Eugeni Campllonch: projectista de mobiliari	105
<i>Pilar Soler Garcia</i>	

SECCIONS

Inventari de toponímia	116
----------------------------------	-----

LLIBRES	117
-------------------	-----

FONS BIBLIGRÀFIC	135
----------------------------	-----

P O R T A L A D A

EL LLIBRE BLANC DE LA CULTURA AL PENEDÈS

L' Institut d'Estudis Penedesencs ha treballat els anys 2012 i 2013 en la confecció del *Llibre blanc de la cultura al Penedès*, que es va concebre com una aproximació diagnòstica a la cultura en el territori (primera fase), i com un procés participatiu (segona fase) que havia de servir de base per als debats sobre el present i el futur de la cultura al Penedès.

L'elaboració del *Llibre blanc de la cultura al Penedès* ha comptat amb la col·laboració del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, de la Diputació de Barcelona, de l'Obra Social de Caixa Penedès i de la Fundació Obra Social La Caixa.

La primera fase del *Llibre blanc de la cultura al Penedès* va culminar a inicis del 2013 amb la presentació d'un document que pretén aportar un millor coneixement sobre les polítiques, els agents i les programacions i activitats culturals que es desenvolupen al territori. També s'hi analitza la situació del present a nivell municipal, comarcal i veguerial, tant des del punt de vista de l'activitat i la creació cultural, com dels agents i de les infraestructures culturals, i s'identifiquen alguns dels reptes futurs. Els resultats de la primera fase van ser presentats el mes d'abril d'aquest any amb una gran participació.

La segona fase del *Llibre blanc* ha comptat amb la inestimable col·laboració de més de 150 persones entre coordinadors de les taules, relators, participants, tècnics i membres de l'IEP. Aquesta fase s'ha dissenyat com un procés de participació que, amb el nom de *La Cultura al Penedès avui: propostes de futur*, ha servit de base per als debats sobre el present i el futur de la cultura.

Els objectius que s'ha marcat aquest procés són:

- Avalar els continguts i la diagnosi del document *Llibre blanc de la cultura al Penedès, una aproximació diagnòstica*.
- Obrir nous marcs de col·laboració entre agents culturals del territori.
- Establir estratègies i accions conjuntes a emprendre per encarar el present i el futur de la Cultura.

Per tal de mirar d'assolir aquests objectius *La cultura al Penedès avui: propostes de futur*, s'ha concretat en dos tipus d'accions participatives:

TAULES D'ÀMBIT. Taules que reuneixen els agents del territori per sectors culturals per tractar una temàtica concreta del seu àmbit, amb l'objectiu de definir accions. Són taules que se centren en una temàtica o aspecte específics d'un sector/àmbit cultural, del qual el Llibre Blanc ja destaca certes potencialitats o fortaleeses. En definitiva, es tracta de crear espais de discussió per tal de trobar solucions a problemes comuns, intercanviar posicionaments, i generar accions conjuntes en favor de l'àmbit concret.

1. **LLIBRE I LITERATURA** . Taula: *Llegir, escriure i prescriure: la literatura i el territori*.
2. **FESTA I CULTURA POPULAR** . Taula: *Dinàmica festiva i sociabilitat*.
3. **ARTS VISUALS**. Taula: *L'art contemporani en l'àmbit local*.
4. **MÚSICA**. Taula: *La formació musical al Penedès*.
5. **ARTS ESCÈNIQUES**. Taula: *Teatre amateur / Programacions professionals*.
6. **PATRIMONI**. Taula: *Museus i centres d'interpretació: territorialitat i visibilitat*.

TAULES TRANSVERSALS. Taules que reuneixen agents i responsables polítics per tractar temàtiques transversals en la cultura del Penedès, amb l'objectiu de definir estratègies en matèria de política cultural al territori. Aquestes taules entren en marcs de discussió amplis, que abracen des de polítiques culturals locals fins a estratègies de desenvolupament conjunts al territori. Per aquest motiu, les qüestions que es plantegen en les taules transversals toquen i estan interrelacionades amb els diferents àmbits i sectors culturals concrets.

1. CULTURA, TERRITORI I COORDINACIÓ.
2. CULTURA I COMUNICACIÓ.
3. CULTURA, PROMOCIÓ ECONÒMICA I TURISME.
4. CULTURA I EDUCACIÓ.
5. CULTURA DIGITAL I SECTORS CREATIUS

Cada una de les taules va analitzar la situació del sector o àmbit, i formulà un seguit de propostes a mitjà i llarg termini. Entre les propostes, cal destacar la de la cooperació i coordinació territorial, la creació d'una Agència de Cultura del Penedès perquè vetlli pel seguiment de les propostes, l'organització d'un espai comú de comunicació cultural per a tot el territori, l'elaboració de materials didàctics sobre el Penedès i la seva cultura, l'elaboració de projectes conjunts (intersectorials i interterritorials), potenciar la creació artística...

El Llibre Blanc marca les estratègies i línies de treball per al desenvolupament d'una millor coordinació i un treball conjunt a favor de la cultura i el Penedès. El Llibre Blanc es pot consultar al web de l'Institut d'Estudis Penedesencs.

És evident que el desenvolupament d'aquest projecte ha estat un èxit, i que la continuïtat d'aquest procés iniciat no pot recaure exclusivament en l'Institut d'Estudis Penedesencs, sinó que hi ha d'haver voluntat i compromís per part de tots. Cal voluntat i compromís per tirar endavant tot aquest procés. L'IEP pot continuar fent de paraigües, però no pot caminar sol, es necessari coordinar l'àmbit de la cultura i el turisme, les administracions i els diferents sectors en general. Cal esperar que les propostes presentades s'incloguin al Pla Estratègic del Penedès, i cal esperonar la col·laboració entre les administracions i els diferents sectors, si volem que el Penedès es situï a Catalunya i que la cultura en sigui un element fonamental.

Acte de presentació dels resultats de la segona fase del *Llibre blanc de la cultura al Penedès*, realitzat a les caves Miquel Pons de la Granada.

Taula presidencial integrada per Lluís Puig, director general de Cultura Popular i Tradicional de la Generalitat de Catalunya; Joan Iniesta, alcalde de la Granada; Ramon Arnabat, president de l'IEP, i Gerard Ramon, coordinador del *Llibre blanc*.

LLIURAMENT DELS RECONeixEMENTS CULTURALS COLLITA 2013 III FESTA DE LA CULTURA AL PENEDÈS

Més de tres-centes persones participaren en la Festa de la Cultura del Penedès, en el marc de la qual es van lliurar els reconeixements culturals Collita 2013 a l'ADF Clot de Bou, al pintor Joaquim Budesca, al promotor cultural Pere Sadurní i al creador i promotor cultural Joan Descals.

La conducció de l'acte va anar a càrrec de la periodista sitgetana Rita Marzoa, que va fer ús dels seus dots de comunicadora.

Intervingué en primer lloc el president de l'IEP, Ramon Arnabat, que va manifestar el compromís de l'IEP amb el Penedès i la cultura, tal com mostren les seves activitats arreu de les tres comarques, i la voluntat de tirar endavant el *Llibre blanc de la cultura* amb la participació dels agents culturals i de les administracions del territori. Reclamà l'aprovació de l'Àmbit Penedès i el suport a l'Institut que presideix com a garantia de futur:

La cultura és una arma carregada de futur. Una vitamina per a l'ànima. La millor inversió que pot fer un país i un territori és en cultura, malgrat la crisi. La cultura dóna cohesió social, sentiment de comunitat, i reforça els llaços comunitaris; és una eina de realització personal i col·lectiva; és un motor econòmic de primer ordre, amb un gran valor afegit; és un element bàsic del capital humà d'un territori.

Us diran que la cultura és supèrflua, que la cultura és prescindible, que, en èpoques de crisi, cal retallar per aquí perquè hi ha altres necessitats més importants a cobrir... No us ho cregueu: la cultura és el futur d'un territori, sense cultura no hi ha present digne, ni futur esperançador.

A continuació actuà la cantautora Marina Rossell, que interpretà, a capella, *El cant dels ocells*, amb lletra de Salvador Espriu, i, acompanyant-se amb la guitarra, *El metec*, la coneguda cançó de Georges Moustaki. La força de les cançons de Marina Rosell emocionà el públic, que aplaudí llargament la seva intervenció.

Seguidament es procedí a lliurar els **Reconeixements Culturals Collita 2013**, l'escultura "Dona fulla" que representa el maridatge entre la natura i l'ésser humà, obra de l'artista vilanoví Xavier Cuenca Iturat,

El jurat estava presidit per Ramon Arnabat Mata, president de l'IEP, i format per Albert Solé Garí, regidor de Cultura de l'Ajuntament del Vendrell; Gerard Jané Úbeda, director del celler Jané Ventura; Isidre Roset Juan, historiador de l'art; Teresa Vallverdú Albornà, diputada al Parlament de Catalunya i llicenciada en filologia catalana; Sergi Sabaté Butí, president d'Òmnium Cultural de l'Alt Penedès; i Núria Jané Orpí, secretària de l'Institut d'Estudis Penedesencs, que actuava com a secretària. Aquest jurat va decidir els reconeixements que s'esmenten a continuació.

El Reconeixement Teresa Basora de Promoció i Divulgació Cultural, s'atorga, per la seva llarga, constant i incansable trajectòria en favor de la cultura, la natura i l'arquitectura popular penedesenca; per la vetlla i valorització de l'arquitectura de la pedra seca i de la sostenibilitat del medi ambient; i pel voluntariat que aglutina en benefici de tota la societat, a l'Associació de Defensa Forestal Clot del Bou.

Actuació del cor de cambra femení Zóngora a la III Festa de la Cultura del Penedès.

Ramon Arnabat, president de l'IEP, féu lliurament del Reconeixement a un representant de l'ADF Clot de Bou, que agrai el premi i es comprometé a seguir treballant en la protecció i difusió del territori penedesenc, especialment de la pedra seca.

El Reconeixement Emili Giralt de Recerca s'atorga, per la seva labor constant de recerca i aplec de tots els elements de l'arqueologia i la història local de Sant Pere Molanta i, especialment, per la seva inestimable aportació en molts aspectes del folklore i del vocabulari penedesenc relacionat amb la vinya i el vi, a Pere Sadurní Vallés.

Martí Solé, president de la Fundació Caixa Penedès, lliurà el reconeixement a Pere Sadurní, que agrai el premi i es mostrà molt emocionat per aquest reconeixement, tot dient que ha fet el que havia de fer. El Sr. Martí Solé agrai a l'IEP la tasca desenvolupada i expressà l'interès de l'entitat que presideix de mantenir la col·laboració amb l'IEP.

El Reconeixement Santiago Rusiñol de les Arts s'atorga, per la gran i diversa obra artística, especialment pictòrica, que ha transmès la llum del Penedès; i per la seva implicació en els elements de la cultura popular i tradicional i la seva participació activa en el món cultural penedesenc, a Joaquim Budesca Català.

Lluís Puig, Director General de Cultura Popular, Associacionisme i Acció Cultural del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, lliurà el reconeixement a Joaquim Budesca, que donà les gràcies per aquest reconeixement. El sr. Lluís Puig destacà la tasca que desenvolupa l'IEP i manifestà el suport de la Conselleria de Cultura al desenvolupament del Llibre blanc de la cultura al Penedès

El Reconeixement Pau Casals de Trajectòria i Compromís Cultural s'atorga, per la seva sensibilitat a l'hora de cercar, acollir i preparar activitats culturals relacionades amb l'àmbit penedesenc; pel seu treball incansable, descobrint noves aplicacions artístiques i interrelacions entre diferents disciplines, i per la seva remarcable generositat en la participació i la implicació en tots els projectes culturals que se li proposin, a Joan Descals i Esquiús.

Els premiats amb els Reconeixements Culturals Collita 2013: l'ADF Cor de Bou, de la Bisbal del Penedès; Pere Sadurní; Joaquim Budesca, i Joan Descals.

Benet Jané, alcalde del Vendrell, liurà el reconeixement a Joan Descals, que agrai el premi amb una abraonada exposició en la qual destacà el paper de l'IEP i la lluita que cal mantenir en favor de la cultura i la nació catalana. El sr. Benet Jané manifestà l'interès de la vila del Vendrell per la cultura i el goig que té d'acollir aquesta Festa, tot fent un paral·lelisme entre la figura de Pau Casals i la de Joan Descals.

Tancà l'acte l'actuació del cor de cambra femení Zógora, nascut el 1996 a l'Escola Municipal de Música Pau Casals, oferint una mostra del seu repertori de cançó popular catalana i obres d'autors dels segles XIX i XX. Amb l'acompanyament al piano de Rosa Bertran i sota la direcció Montserrat Meneses, el cor anà destil·lant el seu repertori amb força i emoció, tot posant una brillant cloenda a l'acte.

Rita Marzoa acomiadà l'acte convocant els assistents a la IV Festa de la Cultura del Penedès que se celebrarà l'any 2015 a Vilafranca del Penedès amb motiu de la seva capitalitat de la cultura catalana.

La cantautora Marina Rossell, el president de l'IEP Ramon Arnabat i la conductora de l'acte, la periodista Rita Marzoa.

OBITUARI

JOSEP MARIA JANÉ SAMÓS, DE L'ARBOÇ

El mes de juny del 2013 moria als 90 anys el mestre i amic arbocenc Josep M. Jané, que tots coneixíem com “el senyor Jané de les Amèriques”, tot fent referència al seu històric establiment de confecció situat al carrer Major. Al darrere, en una mena de rebotiga a la qual s'entrava pel carrer del costat, hi havia l'Arxiu Arbocenc, creat per ell el 1948, del qual en va fer la labor de tota la seva vida. No hi havia res a la vila arbocenca que el senyor Jané no sabés, i sovint anaven també a cercar-hi imatges de sant Jordi, tema del qual era un col·leccionista extraordinari

Impulsor dels estudis colombins a Catalunya, amb el també arbocenc Esteve Cruanyes van portar, durant anys i panys, el tema dels estudis de cultura local a l'Arboç. De la seva mà, i amb l'ajut de la parròquia, va fer camí la revista en català *Fe i vida*, publicació clandestina dels anys més difícils del franquisme. Ells van ser els puntals a l'Arboç de la fundació de l'Institut d'Estudis Penedesencs, entitat que li va publicar alguns estudis d'història i una excel·lent biografia de l'abat Escarré, que es pot dir que va ser l'obra de tota la seva vida. Havia publicat igualment algun treball arbocenc a la *Miscel·lània penedesenca* de l'IEP. Té també alguns estudis històrics que resten inèdits.

Persona de tracte especialment agradós, amic de la conversa distesa, col·laborador incansable en tot el que fos la cultura del Penedès, havia estat distingit amb la Creu de Sant Jordi de la Generalitat el 1995, però potser les distincions que més li van resultar agradoses van ser el nomenament d'Arxiver d'Honor de la Vila de l'Arboç el 1991 i el Premi Teresa Basora de Cultura Penedès collita 2011 en reconeixement a la trajectòria de tota una vida.

S'ha dit, i és prou cert, que l'arbocenc Josep Maria Jané i Samsó serà recordat per les seves profundes conviccions, el seu altruisme i la seva dedicació a la cultura en tots els vessants.

J.S. i B.

PARAULES DE COMIAT A JOSEP MARIA JANÉ I SAMSÓ
AMB MOTIU DEL SEU FUNERAL A L'ARBOÇ, EL 17 DE JUNY DE 2013

En nom de la família, volíem agrair en primer lloc l'actuació de la coral Resso i la presència de tots vosaltres avui, aquí, a l'Arboç, una vila que ha tingut la sort de tenir persones que se l'estimen com Josep Maria Jané Samsó.

El nostre pare s'estimava l'Arboç, s'estimava la seva gent, estimava el nostre folklore, la nostra Festa Major –“una de les més típiques de catalunya”-. Encara aquests darrers dies a la clínica demanava poder tornar a casa per la Festa Major...

Estimava la nostra història, la nostra identitat, la nostra cultura i la nostra llengua.

En temps difícils del franquisme, persones com Josep Maria Jané o Esteve Cruanyes aquí a l'Arboç, persones com el seu gran amic Pere Català Roca, persones com Josep Inglès, del Vendrell, persones com el president Jordi Pujol... Tota una generació que, en els temps de repressió de les nostres llibertats i de dictadura, va saber mantenir viva una flama, que encara que a vegades no tingués prou força, en va tenir la suficient per permetre recuperar la voluntat de ser de Catalunya durant la transició i les primeres eleccions democràtiques.

Gràcies, per tant, per tot el que has fet. I gràcies, papa, per ser com has sigut sempre: una persona amb ideals, una persona bona amb tothom, una persona sempre positiva. Mai t'hem vist enfadat i sempre tenies per a tots una paraula amable.

Gràcies per recopilar en el teu arxiu la història viva de l'Arboç, del Penedès i de Catalunya.

Gràcies pel teu caràcter tolerant i obert i gràcies per haver-nos transmès a tota la família el teu sentiment de catalanitat i estima al país.

Des de sempre a casa hem cantat *El cant del poble*, el *Glòria*, que tu deies, en totes les celebracions familiars. El nostre *Glòria*, avui te l'hem dedicat quan has fet la teva darrera entrada en aquesta església de Sant Julià de l'Arboç, que per a tu sempre era “la catedral del Penedès”.

Acabem, doncs, el teu comiat amb les darreres estrofes d'aquest himne de Josep Maria de Sagarra: “Fora els ultratges, lluny la mentida, ningú ens prendrà la nostra llibertat!!”

Gràcies, papa.

PERE GIRÓ CATASÚS

El passat mes de febrer moria a Vilafranca als 89 anys, Pere Giró Catasús. Estudiós de la geologia i reconegut agrimensor, va portar a terme una àmplia labor a l'Institut d'Estudis Penedesencs, entitat de la qual fou fundador i membre de junta, així com al Museu de Vilafranca i a l'Institut Laboral de Vilafranca, on fou professor de química, i a l'Estació Enològica, on va col·laborar amb Cristòfol Mestre i Josep Maria Vidal Barraquer en diversos estudis.

Format a l'entorn del Museu de Vilafranca i del seu pare, l'arqueòleg Pere Giró Romeu, president de l'entitat, va col·laborar de ben jove en algunes campanyes d'excavació en els primers anys de la postguerra. Va formar part del CEP –Cercle d'Estudis Penedesencs–, a partir de 1942, va capitanejar Emili Giralt, i que s'acollia a l'entorn del Museu i el mestratge de Manuel Trens. Pere Giró va participar també, ben activament en aquests anys de joventut, en l'àmbit d'Acció Catòlica i va formar part d'un dels primers grups de ball de bastons sorgits d'aquell entorn. Tot i el caire de reconegut arqueòleg del seu pare, Pere Giró va trobar en el mestratge de mossèn Lluís Via i Boada, i en concret en l'àmbit de la geologia, els referents de la seva passió erudita.

Persona d'una gran senzillesa i discreció, va realitzar estudis de l'àmbit agrari i va exercir com a professor de química a l'Institut Laboral de Vilafranca, situat llavors a la plaça de Sant Joan. A l'Estació Enològica va destacar pels seus estudis agraris i per la labor d'agrimensor en la mesura i dibuix topogràfic de camps i finques de difícil orografia, en una època en què no existien el GPS ni les imatges per satèl·lit i tot havia de ser mesurat a peu de terra. El 1981 conjuntament amb Josep Maria Vidal i Barraquer, director de l'Estació Enològica, publica *El Penedès: les vinyes i els vins*. En l'entorn del Museu va col·laborar especialment amb la secció de Geologia i Paleontologia, sota la direcció de Mn. Lluís Via i, en concret, en la realització de les dues maquetes geològiques del Penedès, la que inicialment va estar situada a la mateixa Enològica i la que finalment es va situar a la secció de geologia del Museu. Membre fundador de l'Institut d'Estudis Penedesencs el 1977, va participar en algunes de les seves juntes directives.

COL·LABORACIONS

LES MINES DEL TERME DE SUBIRATS: DESCOBRIMENT DEL LIGNIT I INTENTS D'EXPLOTACIÓ (1781-1950)

RESUM

A partir dels expedients miners i de fonts inèdites s'ha reconstruït la història de la mineria del carbó a l'Alt Penedès, des del descobriment del lignit fins als darrers treballs de postguerra.

ABSTRACT

The history of carbon mining industry in the Penedès Area has been written based on miners' files and unpublished sources, covering a period which starts with the discovery of lignite and concludes with the last post-Spanish Civil War works.

INTRODUCCIÓ

Al peu dels relleus calcaris on s'assenta el castell de Subirats afloren uns nivells carbonosos que formen part del rebliment neogen de la fossa tectònica penedesenca. Al llarg del segle XIX es va intentar repetides vegades explotar aquest recurs, activitat que ha quedat fixada en la toponímia (camí de les Mines, barranc de les Mines) i que ha deixat restes dels treballs miners (pous, edifici de serveis i mur de contenció) en el sector comprès entre la Font Santa, can Rigol i els Casots (figs. 1 i 2).

L'existència del lignit en aquesta contrada és coneguda des de la memòria acadèmica de Comes (1786). A partir de Vézian (1856), han anat precisant les seves característiques geològiques Maureta i Thos (1881), Almera (1896, 1898), Almera i Brossa (1897), Crusafont, Villalta i Truyols (1955), Cabrera (1979) i Agustí i Cabrera (1980). De la història de les explotacions n'han quedat escasses referències escrites: Maureta i Thos (1881) s'ocuparen de la mina Nueva Alsacia, ja arruïnada a l'època, i Closas Miralles (1948) oferí una visió de conjunt amb notícies de les prospeccions de postguerra, de la qualitat del lignit - aparentment bona: tan sols amb el 9,5% de cendres -, i de les reserves, que estimà en uns 3,5 milions de tones. Pel que fa a l'època de les extraccions, Carrera Pujal (1948) assegura que l'any 1780 es concedí permís per explotar la mina; Llorac (1988) les va creure anteriors al 1850, mentre que Querol (1998) les situa al 1900, any en què la Compañía Minera de Carbones de San Saturnino de Noya hauria obert la mina Estrella. Segons Tubau (2001), les mines no s'haurien arribat a explotar industrialment.

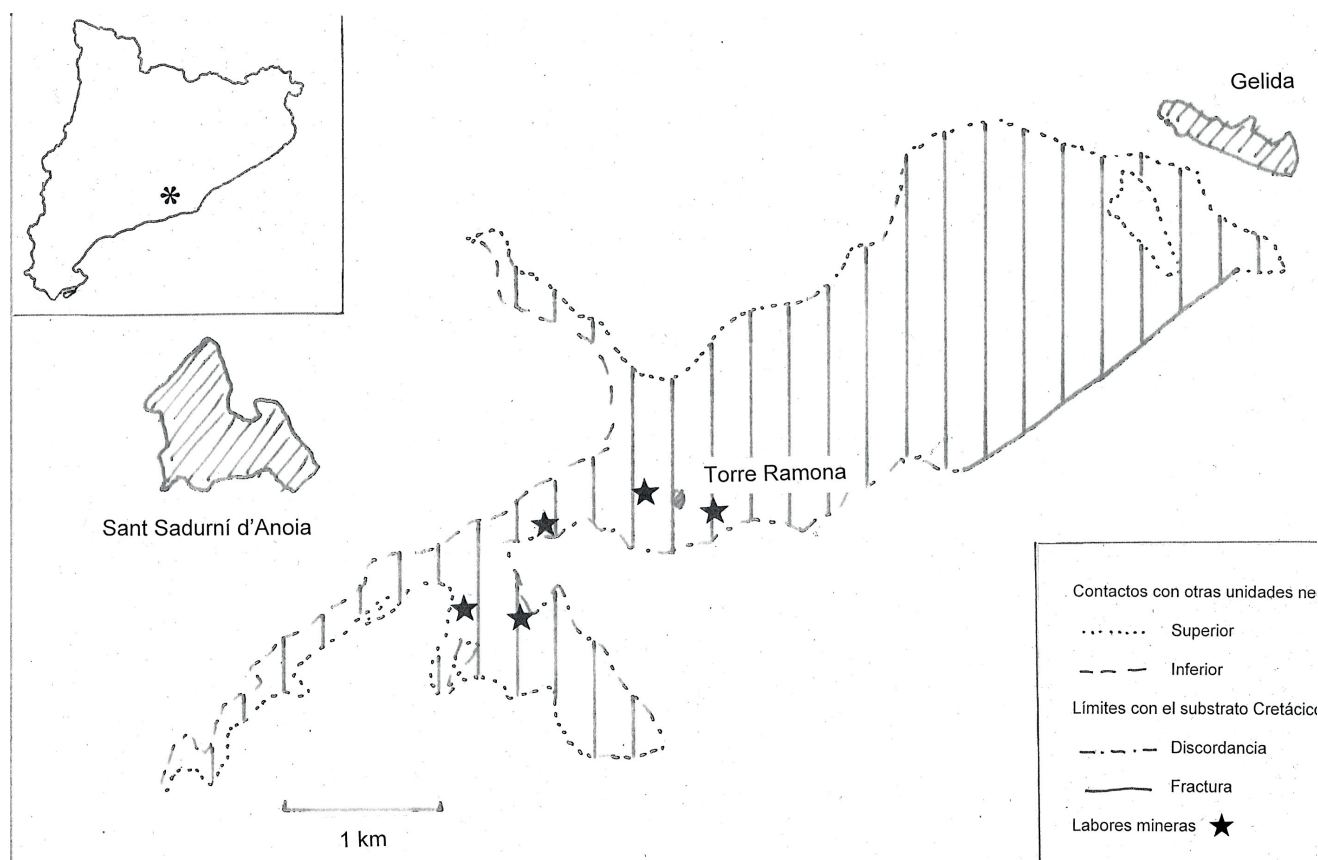

Fig. 1. Situació de la formació productiva i treballs miners.

Per tal de reconstruir la història de les explotacions, s'han consultat els expedients miners, avui dipositats a l'Arxiu Nacional de Catalunya, i s'ha efectuat una prospecció en diversos arxius: els de la Biblioteca de Catalunya, de la Diputació de Barcelona, dels ajuntaments de Barcelona i Sant Sadurní, de la Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona i del Museu Geològic del Seminari de Barcelona. S'ha intentat, sense èxit, localitzar els documents que sobre les societats mineres de Subirats existien en el fons patrimonial de Can Ravella, segons un inventari antic.¹ S'ha repassat la premsa disponible en format digital a la xarxa. S'ha esbrinat la presència de fòssils i mostres de lignit procedents de les mines en el Museu de Ciències Naturals de Barcelona. D'altra banda, s'ha efectuat una enquesta entre els habitants de la contrada i, amb l'amable col·laboració d'alguns d'ells, s'han localitzat sobre el terreny tres pous de gran diàmetre, restes dels treballs miners i altres estructures auxiliars. Amb tot això s'ha assolit una visió històrica de conjunt i un primer inventari del patrimoni miner.²

1 L'inventari és de començaments del segle XX; el que es conserva avui a Salt són les restes del fons que es varen poder recuperar després que un incendi el destruís en gran part i que deu anys d'intempèrie malmetessin allò que en va quedar [Arxiu municipal de Salt, fons 501, Baró d'Algerri i Marquès de Camps. Instruments de descripció antics. Ajuntament de Salt, novembre de 2010].

2 ARAGONÉS, E., 2011: "El lignit neogen de Subirats: Una història minera (1781-1950)". *Notícies de Natura*, 21, 24+xxiv pàg; Estan en premsa: "El lignito neógeno de Subirats (Alt Penedès, Catalunya): historia minera" i "Las minas de lignito de Subirats (Alt Penedès, Catalunya: labores antiguas y patrimonio minero"; treballs presentats al XIII Congreso Internacional de Patrimonio Geológico y Minero (Manresa, setembre de 2012).

Fig. 2. Restes d'un dels pous construïts l'any 1901.

DESCOBRIMENT DEL CARBÓ (1781)

Els historiadors coincideixen a situar el descobriment entre 1780 i 1781, però discrepen pel que fa al nom del responsable. Comes (1786) l'atribueix al vilafranquí Carlos de Casanovas; Torelló (1909) a un tal Miret d'Avinyonet; Martí Escayol (2002) assenyala Narcís Barril, ciutadà honrat de Barcelona i resident a Anglaterra, i adjudica a Joan Notó la comunicació del descobriment a la Reial Junta de Comerç de Madrid. També Yzaguirre (2012) atorga a Barril la paternitat del descobriment, i apunta l'any 1785 com a data més probable.

No hi ha dubte que la troballa es produí a començaments de 1781. El 27 de gener d'aquell any, un regidor de Sant Sadurní certificà que un veí de la vila (Pau Gibert, moliner), un d'Avinyonet (Jaume Miret) i tres de Sant Cugat Sesgarrigues (Jaume Miret, Joan Fraxedas i Jaume i Josep Guilera) havien descobert una mina de carbó de pedra en terres de Jaume Notó,³ en aquell terme municipal (fig. 3). Notem que aquest propietari podria ésser el mateix regidor que estén el certificat.

³ És el cas que el regidor que certifica el descobriment porta el mateix nom i cognom que el propietari de la finca on es va descobrir la mina; així doncs, molt probablement es tractava de la mateixa persona, cosa que explicaria l'interès per deixar constància escrita de la seva propietat sobre el mineral. El document està signat per Joan Torrents, atès que el regidor no sabia de lletra.

D'altra banda, en un escrit signat el 29 de juliol de 1785, l'advocat i hisendat vilafranquí Carles de Casanovas⁴ assegurà que, encoratjat per la RO de 15 d'agost de 1780 i amb l'ajut d'uns quants operaris, havia descobert el carbó quatre anys abans en terres de Jaume Notó, i observat que la capa es perllongava cap als termes de Subirats, Lavern i Sant Sebastià dels Gorgs.⁵ Tot sembla indicar, doncs, que hauria estat aquest personatge, coneixedor de les lleis i atret pels privilegis que la reial ordre atorgava als qui descobrissin carbó mineral, el responsable de la troballa.

*Copia feta del llibre f. del Comu de la Vila de
St. Sadurni*
1781
Certifico y doy fe: como Jaime mines
del termino de Viñonet, Juan frapedas,
Jaime Guilexa, menor, y Joseph Guilexa
los tres del termino de St. Cugat das En-
rugas, y Pablo Gibert molinero y Tha
Villa y Parroquia de St. Sadurni, han
encontrado en tierras de Jaime Notó
Labrador de la dha Villa, una mina
de Carbon de Piedra, y paraque consta
a donde conbenza hago la presente
en la Villa de St. Sadurni firmada y
sellada con el sello de dha Villa oy
a los 27 de Enero de 1781.
Por Jaime Notó Regidor Decano
interino de dha Villa que no sabe es-
cribir a su ruego firmo yo Juan
Torrens fiel de fechos.

Fig. 3. Còpia del certificat de la identificació del carbó mineral en terres de Jaume Notó; document datat el 27 de gener de 1781 (Arxiu Municipal de St. Sadurní, lligall 1403).

- 4 Del doctor en drets Carles de Casanovas i Fitor tan sols sabem que el 1738 era administrador de la parroquial de Santa Maria de Vilafranca. Estava casat amb Josepa de Salvador i d'Aspre, pertanyent a una família principal que des de Felip V gaudia d'una regidoria en el consell municipal de la ciutat. Un seu germà, Joan Pau (+1788), senyor de Sant Martí i la Rovira, ostentà el càrrec de regidor degà de Vilafranca i va fer carrera en l'administració territorial, ocupant successivament les corregidories d'Hellín (1764), Salamanca (1782), València (1782) i Múrcia (1786).
- 5 CASANOVAS, C., 29/07/1785: [Informe sobre el descobriment del carbó] Dins: [Resposta del corregiment de Vilafranca a un requeriment de l'Ajuntament de Barcelona], 31/07/1785 (Arxiu Històric de Barcelona, Ajuntament Borbònic, Público, Real y Decretos, 1785, fol. 219).

Poc després de la troballa del jaciment, Casanovas sol·licità permís per tal d'explotar-lo a la Junta de Comerç de Madrid, la qual demanà informes a l'Intendent del Principat.⁶ Sembla que l'expedient va quedar aturat a la Junta de Comerç de Barcelona, on Sa Senyoria l'hauria tramès abans del 2 de juliol de 1782.⁷ Mentrestant, l'any 1784, el fabricant barceloní Antoni Pi i Carabassa,⁸ al·legant que el descobridor no havia pres possessió formal de les mines, demanà i aconseguí llicència per explotar-les, mitjançant un decret de Sa Senyoria de 31 d'agost. Pi va prendre possessió, per poders atorgats a Narcís Barril, els dies 15 i 16 de novembre, i així ho va fer saber al batlle de Sant Sadurní.⁹ El 28 de novembre va sol·licitar una altra llicència per tal de continuar els treballs; llicència que obtingué el 4 de desembre amb la condició de limitar l'ús del mineral a la seva fàbrica de planxes de coure mentre no es dictaminés la salubritat de la combustió. Cosa que demostrà el metge Francesc Sala, però que la Junta de Sanitat no havia certificat encara a finals d'any.¹⁰ D'altra banda, un dels propietaris dels terrenys on aflorava el carbó, Miquel de Ramon, sol·licità que s'aturessin els treballs que Pi hi portava a terme i que es revoquessin els decrets que l'autoritzaven a fer-los; cosa amb la qual l'assessor legal es mostrà en desacord, al·legant la preferència del descobridor.¹¹ El juliol de 1785 l'Ajuntament de Vilafranca, interessat en el carbó del corregiment a instàncies de la Reial Audiència, demanà informes a Casanovas. Aquest explicà la seva versió del descobriment; que Pi havia aturat les extraccions i que ell seguia esperant la llicència a la qual tenia dret; la que obtingué finalment per Reial Cèdula de 5 d'octubre de 1785 (Gallardo 1808).

La primera notícia impresa del jaciment aparegué en un opuscle dedicat a fomentar l'ús del combustible fòssil, publicat l'any 1786 per l'acadèmic Josep Comes i Bonells, que resumí l'informe de Casanovas al corregiment de Vilafranca:

Seis [minas] que descubrió don Carlos de Casanovas, vecino de Villafranca del Panadés, en el término de San Sadurní, y tierra de Jayme Noto, y en las heredades nombradas Casabou, la Torre de Ramona, de Josep Mir, Casapetit, y de Juan Bou ... Los Sres Socios Mollár y Sala en el año de 1785 hicieron también análisis clínica, por comisión de la Diputación de Sanidad de esta Ciudad, de un carbon de piedra que les remitió, y parece procedía de la mina del término del lugar de Subirats [Comes 1786].

L'erudit Antoni Ponç esmentà l'existència del carbó a Subirats i Sant Sadurní en el volum corresponent del seu *Viage de España* (Ponç 1788). D'altra banda, el viatger anglès Joseph Townsend assegura haver llegir en un document oficial, al seu pas per Barcelona a mitjan 1787, que els jaciments de carbó de Catalunya es localitzaven principalment al districte de Vilafranca (Townsend

6 *Ibid.*

7 Anònim, 18/12/1784: [Informe jurídic sobre dos recursos presentats per Antoni Pi i per Carles de Casanovas] (Arxiu de la Biblioteca de Catalunya, "Papers mss sobre'l R. Patrimoni", mss. 3306, fols 583-587).

8 Antoni Pi i Carabassa i son germà Josep fabricaven a Barcelona, des de 1774, elements daurats i platejats. El 1783 demanà (i aconseguí) llicència per a instal·lar una màquina de laminar llautó, coure i altres metalls (expedients a l'Arxiu de la Junta de Comerç, Biblioteca de Catalunya); màquina que degué establir perquè consta que venia gènere d'aram fabricat en el magatzem que tenia al carrer de Bellafila núm. 6 (Almanak mercantil ó guia de comerciantes para el año de 1799. Madrid, Vda. J. Ibarra). Després d'acollir a casa seva, durant uns mesos de 1799, l'erudit jesuïta Lorenzo Hervás y Panduro (1735-1809), passà a exercir funcions consulars pontifícies com a vicecònsol de Tortosa (1802) i més endavant com a cònsol de Tarragona [Molí, M., 1979: "Cónsules pontificios de España (1704-1870)". Dins: E. GATZ (ed.): Römische Kurie. Kirchliche Finanzen. Roma, Univ. Gregoriana Edit]. Entre 1819 i 1823 ocupà el consolat espanyol a l'Algarve, i posteriorment el de Lisboa. Rebé el títol de Capità Honorífic de la Marina. En la paperassa administrativa que hem consultat, consta com a Superintendent.

9 Document de l'arxiu de Sant Sadurní, lligall 1403, nº 8.

10 Anònim, 18/12/1784 (op. cit.).

11 CASANOVAS, 29/07/1785 (op. cit.).

1792). Cap al 1789, en resposta al qüestionari de Zamora, Manuel Barba i Roca esmentà les mines de carbó de prop de Sant Sadurní, “*que no se beneficia porque no se cree abundante*” (Barba 1991).

PRIMERS INTENTS D'EXPLOTACIÓ

Poc abans de la guerra napoleònica, a les darreries del mes d'agost de 1805, explica l'Isidre Mata del Racó que uns francesos obriren mina en terres de Casa Figueres, prop del maset Rigual. Portaven el carbó a vendre a Barcelona, però la forta pudor de sofre va fer que tingués poca sortida, i cinc mesos després aturaren els treballs (Colomé, 1997). Els grans compendis geogràfics que es publicaren en les tres primeres dècades del segle XIX, com els d'Alexandre de Laborde (1809), Vicenç Frigola (1824) i Sebastià Miñano (1828), esmenten molt de passada l'existència de lignits a Sant Sadurní i Subirats, per la qual cosa sembla que no hi hagué activitat durant les dècades segona i tercera del segle.

El 7 de setembre de 1835 la Junta de Comerç traslladà al Govern Civil de la Província una sol·licitud de Gaspar Lleonart, Ignasi Aymerich i Lluís Rullet, socis d'una companyia formada per tal de buscar carbó de pedra en termes de Sant Sadurní i Subirats, demanant que se'ls atorguessin dues llegües quadrades (621,1 ha) “*donde se practican las actuales excavaciones á fin de proseguir con seguridad y con todo ensanche y direcciones que requiere un criadero de carbon de piedra*”.¹² La Junta recomanà que, en lloc de la pertinença reglamentària, se'ls atorgués un quadrat de 1.500 vares de costat (188 ha). Poc després (26/09/1836), un decret establí la mida de les pertinences de carbó en 600x100 vares (5 ha); les companyies de tres o més persones en podien obtenir fins a 4, mantenint la mateixa contribució per pertinença.¹³

De l'època coneguda com del *furor minero* sabem pel *Boletín Oficial de Minas* que es varen atorgar algunes concessions, de les quals no coneixem ni l'extensió ni els límits. Són les anomenades *Vizca* (octubre de 1844) i *Venturosa* (febrer de 1845), ambdues en terme de Gelida i a favor d'Antoni Camps; la primera a la partida Costa Seca i la segona en Terres de Bargalló. En el terme de Subirats tan sols ens consta la *Facondo*, atorgada a Casanovas, Malet i Cia, en terres de Torre Ramona. És probable que el límit d'una antiga concessió assenyalat en aquest paratge en el mapa de Perrenod (fig. 4) correspongui a aquesta darrera, i no és impossible que la bocamina que assenyalava el plànol de demarcació de la concessió *Santa Ana* (18/12/1898), uns 100 m aigües avall de la Font Santa, fos d'aquella època.

12 Instància de la Junta de Comerç al governador de la Província, 7/12/1835 (Biblioteca de Catalunya, fons de la Junta de Comerç, llibre 138); cita aquest document Jordi NADAL en *El fracaso de la Revolución Industrial en España, 1814-1913* (Ariel Historia, 1975, p. 129). A la dècada dels 30, les mines eren concedides en propietat, amb la condició de mantenir-les actives, de treballar-les ordenadament i d'abonar la contribució de 200 rals per pertinença i el 5% del producte. La unitat de pertinença, segons el Reial Decret de 4 de juliol de 1825, era un rectangle de 200x100 vares castellanes (1,67 ha): unes dimensions pensades per a la mineria metàl·lica que aviat es revelarien inadequades per a la del carbó.

13 Gaceta de Madrid, 23/05/1838.

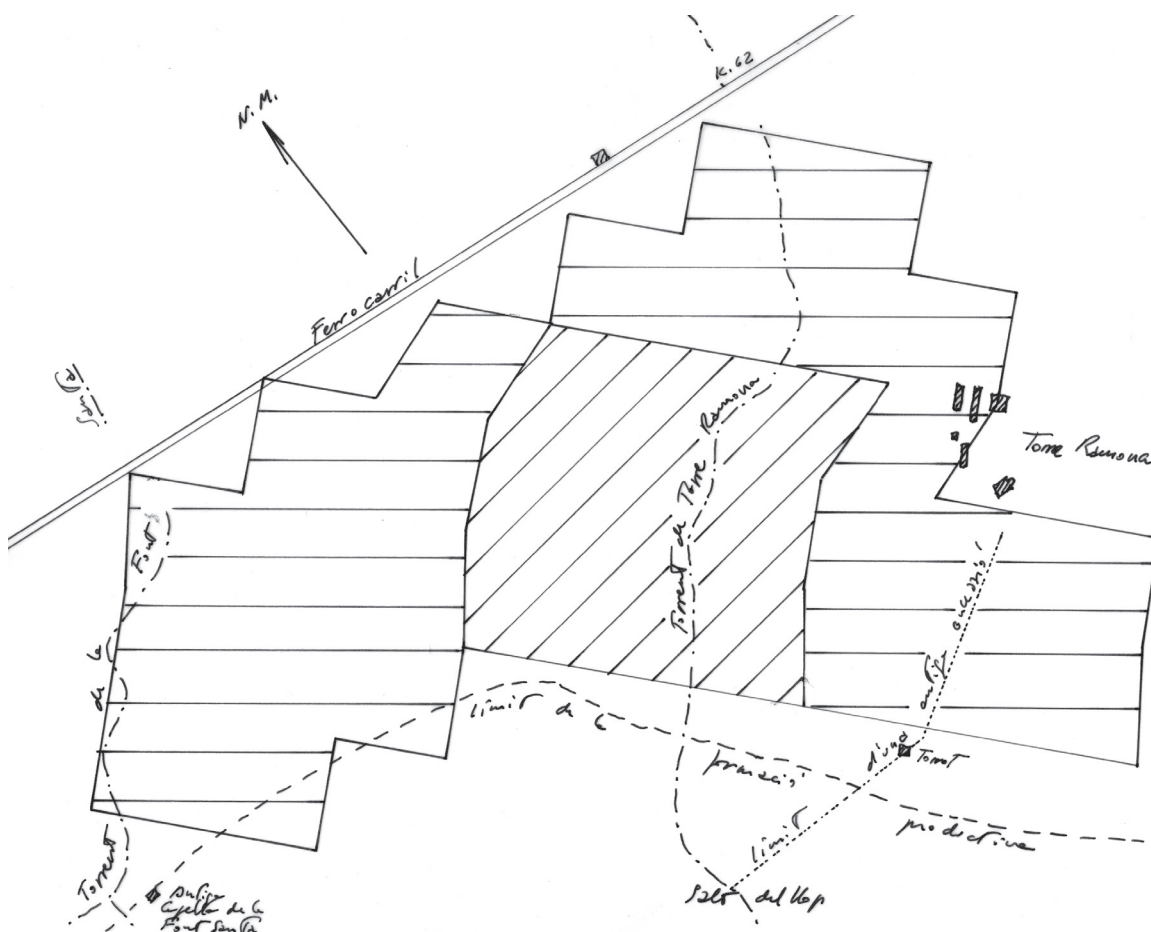

Fig. 4. Mapa presentat per Lluís Perrenod el juny de 1871 a la prefectura de Mines per tal de sol·licitar l'ampliació de la concessió demanada el 18 d'abril del mateix any amb el nom de Minas de S. Juan de Subirats (ratllat oblicu). S'hi observa, al sud de Torre Ramona, el límit parcial d'una concessió antiga (Facondo?).

En data no precisada, probablement durant la dècada dels quaranta, l'acadèmic Josep Antoni Llobet i Vall-llosera inspeccionà uns pous i galeries que el vilafranquí Josep Milà havia obert a Collblanc, terme de Cantallops, per tal de prospectar-hi carbó; tot el que s'hi va trobar foren les margues blaves amb fragments vegetals carbonitzats que no arribaven a formar capa.¹⁴ El mateix autor, en una memòria inèdita sobre els carbons minerals de Catalunya, relacionà geològicament els lignits de Subirats amb els de Terrassa i Martorell:

Al pie de otra cordillera mas cercana al mar se encuentra otra formación considerable de Leñita en la Cuenca de Llobregat y Noya, que la consideramos muy extendida, pues que se encuentra una potencia grande en puntos distantes unas tres leguas unas de otros como son las inmediaciones de la Villa de Tarrasa siguiendo el cauce del Rio Gayá, y dejando apenas señas de ella al Este del famoso puente del Diablo cerca de la Villa de Martorell, va

14 LLOBET I VALL-LLOSERA, J. A., s/d (ca. 1840?). *Sobre unos trabajos de exploracion en busca de supuesto carbon fósil en Coll Blanch, camino de Barcelona a Villafranca del Panadés*. (Mss. inèdit, Arxiu de la Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona, 97.7(CF 36)).

*siguiendo río Noya arriba ácia poniente, aumentando de potencia, y se le halla en todo su desarrollo entre los pueblos de Subirats y San Saturnino de Noya.*¹⁵

No hi ha dubte que Llobet inspeccionà el carbó de Subirats: a l'antiga col·lecció de l'Acadèmia de Ciències, avui al Museu de Ciències Naturals de Barcelona, hi ha dues mostres de lignit recollides per ell que conserven l'etiqueta autògrafa: una, d'entre Sant Sadurní i Gelida (Torre Ramona?), i l'altra de prop de Sant Sadurní.

Durant un quart de segle es tenen poques notícies de les mines, aparentment inactives. En l'article dedicat a Subirats del seu diccionari geogràfic, Madoz (1849) nota que el terreny és abundós en mines de carbó de pedra, "en que se ha trabajado mucho y se hallan abandonadas". No és estrany, doncs, que en el darrer mapa que dibuixà Jaume Mir i Molins l'any 1854, que forma part de l'Atles de Can Guineu, no hi figuressin les mines de carbó.¹⁶ Segons Vézian (1856), el lignit s'hauria intentat d'explotar debades. El cap del districte miner Felip Bauzá preveia una explotació costosa, pel fet d'estar per sota del nivell freàtic i no ésser el lignit de la millor qualitat (Bauzá 1861).

CONCESSIONS MINERES DEL PERÍODE 1871 - 1890

Entre finals de 1871 i l'estiu de 1875 l'administració minera atorgà 19 concessions de carbó i una de ferro (taula 1, fig. 5). El primer sol·licitant va ser l'enginyer industrial Luís Perrenod y Muller,¹⁷ que, entre abril i setembre de 1871, en demanà a Torre Ramona, can Figueres i al camp del Rigol, amb els noms de San Juan de Subirats, Nueva Alsacia, Nueva Lorena, Minas de Torre Ramona i La Constancia. Tan bon punt se li atorgaren les quatre primeres, Perrenod cedí tots els drets a Ignacio de Sabater,¹⁸ que nomenà representant en la persona d'Amador de Guilarte y Gualdo, present ja en la demarcació de la primera concessió. Tot seguit, Guilarte obtingué les concessions Maria, Pepito, Benita,¹⁹ Amada, Sahara, Amador i Elisa Andaluza; amb això Sabater controlava 335 pertinences de carbó més les 25 de ferro de *La nueva Isolina*.²⁰ El sadurninenc Jaume Serbós, nomenat encarregat dels treballs, estigué present en la demarcació d'algunes de les concessions

15 LLOBET I VALL-LLOSERÀ, J. A., 1852. *De los criaderos de combustible fósil reconocidos en las provincias catalanas ó que pueden buscarse con probabilidad, de su mérito respectivo y del porvenir que ofrecen. Memoria leída á la Academia de Ciencias naturales y Artes de Barcelona en la Sesión del día 22 de Enero de 1852* (Memòria inèdita, Arxiu de la Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona, 96.19(CF 30)).

16 Comunicació personal del Sr. Carles Querol.

17 D'aquest personatge tan sols sabem que fou autoritzat, amb altres socis, per tal de fer els estudis per al traçat del ferrocarril de Saragossa a Terol i Sagunt: segons La correspondencia de España (25/04/1864) comptaven amb el capital necessari per a construir-lo, però la nova via no es va començar fins al 1894. D'altra banda, presentà a l'empresa de la línia Almansa-València-Tarragona les barres de ferro Goujet que, aplicades al fogar de les locomotores, permetien estalviar un 18% del combustible (Lloyd Español, 1/03/1866). Probablement, era fill de l'alsacià establert a Barcelona Louis Perrenod, fabricant i importador de maquinària durant les dècades dels 30 i 40.

18 Ignacio de Sabater y Araúco (1824-1889). Nascut a Úbeda d'una família carlina originària de Tortellà, fou banquer, propietari, diputat conservador i senador. Després de 1876 intervingué en empreses gasistes: fou membre del consell de la Compagnie Centrale pour l'éclairage et le chauffage par le gaz amb seu a París i administrador de la fàbrica de gas de Màlaga. El 1878 s'oposà a l'aranzel amb què es pretenia gravar el carbó anglès i presentà com a senador un projecte de llei per tal de fer obligatori el consum de carbó espanyol [ARROYO, M., 2006: "Actitudes empresariales y estructura industrial. El gas de Málaga, 1854-1929". *Scripta Nova*, 10(205)].

19 Hem vist a l'arxiu de Sant Sadurní (Mines, lligall 298) les actes de presa de possessió de la concessió Benita per Guilarte el 18 d'octubre de 1873. Fins al desembre d'aquell any, l'alcalde Antoni Viader atorgà també les anomenades La Catalana, Joven Española i Joven España, actuant sempre com a delegat del governador civil.

20 La Isolina original l'havia demanat el gravador Atanasio Carrasco a la vinya de Rigual del Sot, però es va cancel·lar abans de l'atorgament.

veïnes. La majoria dels drets miners esmentats caducaren entre 1886 i 1890.

[Figura 4bis]. Taula 1: Concessions de carbó i de ferro (cursiva) sol·licitades entre 1871 i 1874. Font: ANC, Fons de la Prefectura de Mines. El número de la primera columna coincideix amb els plànols de concessions adjunts. En negreta,

Nº	Data	Expedient	Sol·licitud			Concessió		Cancel·lació	
			Municipi, Partida	Pert.	Sol·licitant	BOP	Pert	Motiu	BOP
1	18/04/1871	254 "Minas S. Juan de Subirats"	Subirats, Torrent de Torre Ramona	9	L. Perrenod*	1/12/1871	9	I	19/12/1886
2	18/04/1871	255 "La Nueva Alsacia"	Subirats, Casa Figueres	11	L. Perrenod*	1/12/1871	11	I	19/12/1886
3	15/06/1871	261 "Nueva Lorena"	Subirats, Casa Figueres	11	L. Perrenod*	1/12/1871	11	I	19/12/1886
4	15/06/1871	262 "Minas de Torre Ramona"	Subirats	24	L. Perrenod*	1/12/1871	10	I	19/12/1886
5	2/09/1871	268 "Joven España"	St. Sadurní (la Torre)	25	J. Ramoneda	22/06/1873	25	R	10/04/1876
6	6/09/1871	270 "La Constancia"	Subirats (Camp Rigol)	100	L. Perrenod*	22/06/1873	84	I	19/12/1886
-	21/10/1871	275 "La Isolina" (ferro)	Subirats, Rigol del Sot	25	A. García	-	-	I**	24/12/1873
7	22/10/1871	276 "Joven Española"	St. Sadurní (Rovira del Sot)	100	J. Ramoneda	22/06/1873	29	R	7/04/1876
8	13/12/1871	288 "Maria"	Subirats	120	A. Guilarte	19/06/1872	47	I	19/12/1886
9	13/12/1871	289 "Pepito"	Subirats	36	A. Guilarte	19/06/1872	36	I	19/12/1886
10	21/06/1872	308 "La Saturnina"	St. Sadurní (Maset del Rigol)	38	C. Bel	22/06/1873	38	I	19/12/1886
11	25/11/1872	322 "Benita"	St. Sadurní, Camp de les Olives	24	A. Guilarte	22/06/1873	24	I	19/12/1886
12	1/12/1872	324 "La Catalana"	St. Sadurní, estació	80	C. Bel	22/06/1873	28	I	19/12/1886
-	2/12/1872	325 "Isidoro"	Subirats, vinya de Joan Alvaro	9	A. Guilarte	-	-	(R)	16/05/1873
13	9/02/1873	332 "La Bruja"	St. Sadurní (Can Bo)	166	C. Bel	1/01/1874	159	I	19/12/1886
14	17/02/1873	334 Ampliació a "La Catalana"	St. Sadurní (estació)	16	C. Bel	11/02/1874	6	I	15/12/1886
15	17/02/1873	335 Ampliació a "La Saturnina"	Subirats	26	C. Bel	11/02/1874	9	I	15/12/1886
16	7/06/1873	339 "La Nueva Isolina" (ferro)	Subirats	25	A. Guilarte	4/09/1874	25	I	19/12/1886
-	18/12/1873	355 "La Serrana"	Gelida (Casa Torres)	80	T. Sierra	-	-	I**	25/09/1889
-	27/11/1873	356 "Ignacio"	Sant Sadurní (cementiri)	91	A. Guilarte	-	-	R	6/12/1874
-	27/12/1873	357 "Isidoro"	Subirats	9	A. Guilarte	-	-	(R)	6/06/1875
-	15/01/1874	359 "La Sirena"	St Pau de Subirats (Casa Bosc)	120	T. Sierra	-	-	I**	25/08/1889
-	15/01/1874	360 "La Gitana"	Lavernó (Can Batista)	42	T. Sierra	-	-	(R)	6/06/1875
17	29/01/1874	362 "Amada"	Sant Sadurní	12	A. Guilarte	24/06/1875	12	I	12/08/1890
18	29/01/1874	363 "Sahara"	Sant Sadurní (Can Casanova)	22	A. Guilarte	24/06/1875	22	I	11/02/1890
19	29/01/1874	364 "Amador"	Sant Sadurní	57	A. Guilarte	24/06/1875	57	I	6/08/1890
20	18/08/1874	372 "Elisa Andaluza"	Sant Sadurní (Torrent Notó)	12	A. Guilarte	24/06/1875	12	I	6/08/1890

concessió on es va obrir mina.

* Drets cedits a I. de Sabater (22/12/1871). ** Es va demarcar

Cancel·lacions: R: renúncia expressa de l'interessat; (R): Renúncia implícita; I: impagament.

Altres concessions foren atorgades al veí d'Esplugues Josep Ramoneda i Modolell: Joven España i Joven Española sumaven 54 pertinences en terrenys de Miquel Ferrer (que s'oposà a l'atorgament) i de Magí Raventós.²¹ Un altre concessionari fou Cebrià Bel: amb La Saturnina, La Catalana, La Bruja i dues ampliacions més, Bel es va fer amb 240 pertinences.²² No cal dir que totes aquestes concessions no tenien altre objectiu que el de prendre posicions a l'espera de veure

21 Segons l'enginyer José Maureta, la tramitació d'aquests expedients, demanats al setembre i l'octubre de 1871, es va alentir per causa dels esdeveniments polítics, fins que el 6/12/1873 el titular prengué possessió de les concessions, a través del seu apoderat Josep Rovira, a l'Ajuntament de Sant Sadurní, en presència de l'alcalde Antoni Viader, però a l'abril del 76 hi renuncià "por no serle de ninguna utilidad".

22 Bel era un enginyer civil francès, antic cap de la divisió de Lleida de l'empresa Germans Clavé i Cia. (constructors del ferrocarril a Saragossa i Girona) i resident a Barcelona. La Bruja la va demanar juntament amb Josep Mansana, però, com que no havien aconseguit formar societat "a causa del estado anormal del país y de las azarosas circunstancias que se han sucedido mas propias para retraher capitales que no para exponerlos en empresas Industriales", el títol de propietat es va expedir només a nom de Bel. El soci era probablement el manresà Josep Mansana Dordán (?-1892), director de La Catalana, companyia gasista a la qual Sabater intentà vendre (1879) la fàbrica de Jerez [ARROYO 2006, op. cit.] i que comprà posteriorment (1884) la del Ferrol [ARROYO, M., 2006: *El gas en Ferrol* (1883-1898). Universidad de Barcelona, col. Geocrítica, 16], o bé el seu fill Josep Mansana i Terrés (1857-1934).

l'evolució del districte miner.²³ Les concessions La Serrana, La Sirena i La Gitana (242 pertinences allunyades de la formació productiva), demanades pel valencià Teodoro Sierra y Girón, es varen demarcar, però no s'arribaren a atorgar per manca de pagament.²⁴

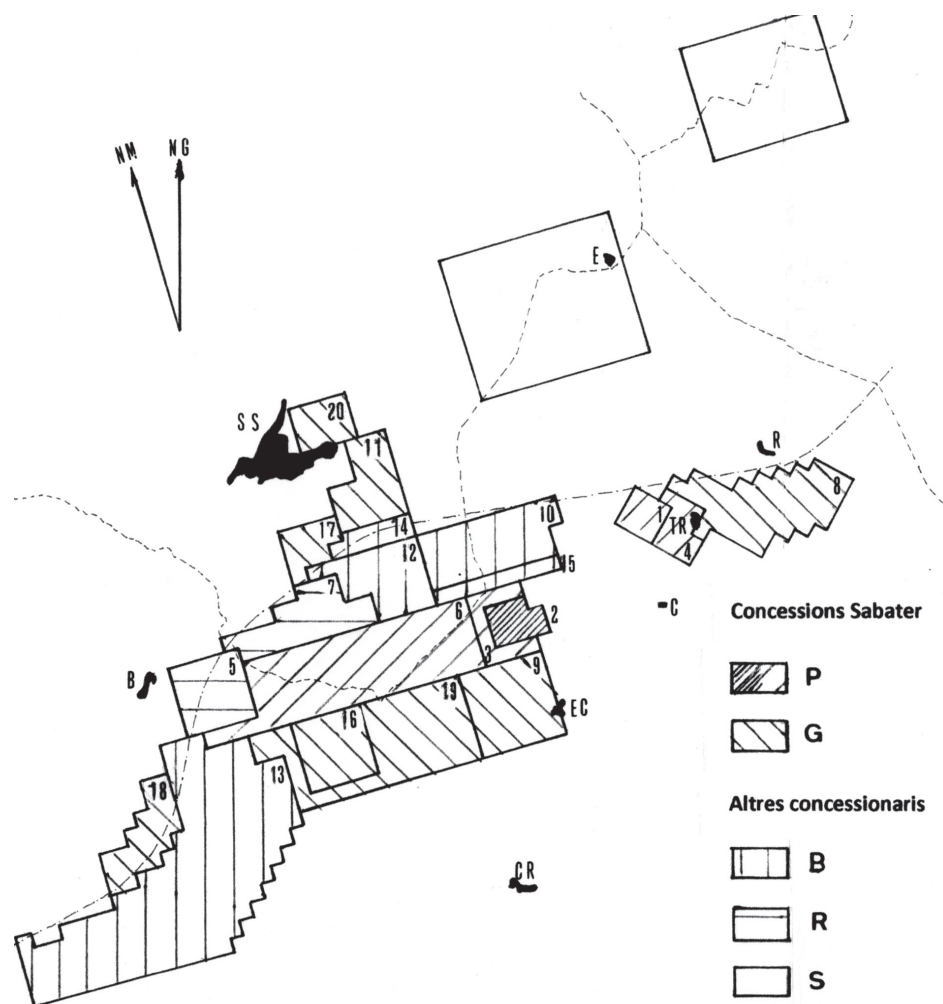

Fig. 5. Concessions del període 1871-1886

Concessionaris: Perrenod, després Sabater (ratllat dens: Nueva Alsacia); G: Guilarte;

B: Bel; R: Ramoneda; S: Sierra (renunciades abans de l'atorgament).

Topònims: B: Can Batista; C: Castell de Subirats; CR: Can Rosell, E: Espiells; EC: Els Casots;

R: El Rebato, SS: Sant Sadurni, TR: Torre Ramona

23 L'enginyer Lucas de Aldana y Goitea (1815-1879) va retratar així aquell costum de l'època: "Para trabajar una mina de carbón, ó al menos adquirir su concesion, que es el objeto, basta en España el depósito de 300 rs, el costo de cuatro pliegos de papel sellado y la excavacion de 10 metros en un terreno que casi siempre es flojo. Despues de obtenida la concesion, es lo mas comun que se siga poseyéndola sin cumplir con la ley, sin trabajar, ni producir nada, esperando á que el distrito tome importancia, para vender en este caso los títulos al comprador que llena las aspiraciones del propietario. Pero como casi todos los concesionarios hacen lo mismo, el carbon permanece sin explotar, tarda en llegar la importancia, que debe ser muy pesado, y los distritos carboneros no salen del estado de inaccion y de olvido. Y que esta cuadro no es exagerado, lo están diciendo los resultados todos los días, de todos los años, lo mismo desde el de 1780 que desde 1825." [ALDANA, L. de, 1862: "Consideraciones sobre la industria hullera de España". Revista científica del Ministerio de Fomento, 1(23): 624-644; (24): 649-672; (25): 681-708; (26): 721-745].

24 El sol·licitant no va estar present en les demarcacions: en la primera el va substituir Lluís Perrenod, que va manifestar una escriptura privada en la qual quedava clar que hi tenia participació, segons l'enginyer actuari. Anys enrere, Sierra havia aconseguit la concessió d'un ferrocarril de tracció animal entre Madrid i La Concepción (*El Imparcial*, 7/04/1867).

LA MINA “NUEVA ALSACIA”

De totes les concessions atorgades, tan sols a la *Nueva Alsacia* s'hi varen fer treballs miners d'alguna entitat. L'enginyer Lluís Marià Vidal (1842-1922), que hi passà el 7 de maig de 1875, deixà constància en la seva llibreta de camp de les característiques del jaciment (fig. 6):

Al bajar la montaña por el lado de la mina Nueva Alsacia encuentro varias veces la caliza cretacea? Y por fin llego á las labores, 2 galerias y un pozo por donde dicen se saca mucho carbon (más de 5.000 q ó 7 por bocamina hace poco). Según el guía (carpintero) los escombros y aun el carbon almacenado se encendia espontáneamente: Dice que la capa era de 2 1/2 palmos formada la zonas de capas de lignito de varios gruesos una altura de 9 metros; dice que a 40 o 50 m bajo de esta zona se cortó otra por consejo de D. E.[usebio] Sánchez con un pozo que se abrió y al fondo de una galeria: aquí el carbon era en capas menos gruesas.²⁵

És interessant aquesta descripció, perquè ens parla de dos nivells carbonosos separats per un paquet de sediments de 50 m, dels quals l'inferior tan sols es reconeix en profunditat.²⁶ També observà Vidal una galeria seguint la capa al torrent de la Torre Ramona (concessió San Juan de Subirats):

Hay una capa de carbon de 0,15 sobre caliza margosa muy dura fetida ¿ vegetales en el fondo del torrente de Subirats que pasa por Torre Ramona. Más arriba a unos 10? m por el cauce, se ve a una y otra orilla una galeria en direccion de las capas que son margas duras grises ya calizas, ya arcillosas ya algo arenosas con unos filetes de carbon lleno de planorbis chicos, limneas, paludinas o cyclostomas. Dirección exacta 215° buz. 12 Norte.²⁷

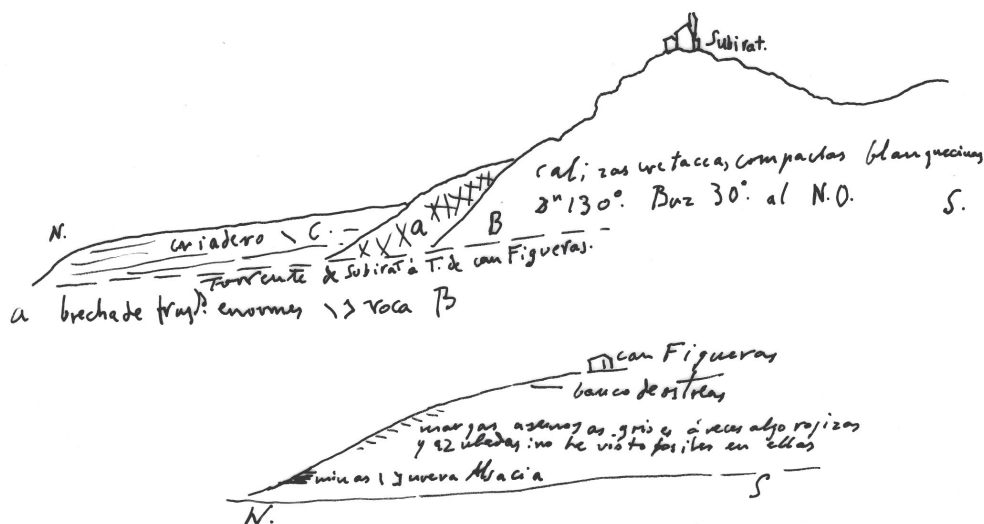

Fig. 6. El jaciment, vist per Lluís Marià Vidal: a dalt, tall pel castell de Subirats i el barranc de Torre Ramona; a baix, per Can Figueres i la mina Nueva Alsacia (Llibreta de camp, MGSB).

25 VIDAL, L. M., 1875: Llibreta de camp nº 9, p. 299-300 (Arxiu del Museu Geològic del Seminari de Barcelona)

26 La capa, situada a la base del terciari i aflorant, va ser explotada en terrenys de la futura mina Estrella mitjançant els pous Sabater i diverses galeries que partien de l'aflorament [CHAUSSELY, 14/06/1901: Note pour le chanoine Almera, géologue; manuscrit de l'Arxiu del Museu Geològic del Seminari de Barcelona]. Aquest autor assegura disposar d'un esquema dels treballs antics, que no hem pogut localitzar.

27 VIDAL, L. M., 1875, document citat.

Segons l'enginyer Roman Oriol, el carbó formava nivells de 4 a 5 pams, era de bona qualitat i estava òptimament ubicat de cara a l'explotació:

Se presenta el lignito de Subirats en varias capas alternando con las arcillas, areniscas y calizas correspondientes á la formacion terciaria, siguiendo la direccion N-S é inclinando al O. Componen entre todas las reconocidas un espesor de 0m50 á 0m60 de carbon limpio y de buena calidad, que en sus aplicaciones industriales ha dado satisfactorios resultados. Aumentan la importancia de este criadero, su proximidad á la via férrea de Barcelona á Tarragona, puesto que dista solo 4 kilómetros de la estacion de Sant Sadurní de Noya, y su privilegiada situacion en el centro de una comarca industrial y consumidora. Las fábricas de Capellades, Martorell y demás de las riberas del Noya, las que en el Panadés destilan aguardientes y las industriosas poblaciones de Villafranca del Panadés, y Vilanova y Geltrú, todas podrian surtirse de este combustible, si las investigaciones comenzadas para reconocerlo en estension y profundidad obtienen un feliz resultado (Oriol y Vidal, 1873).

En la monografia geològica de la província de Barcelona, els enginyers José Maureta i Silví Thos i Codina afirmen que a la concessió *Nueva Alsacia* s'hi havien mesurat potències de lignit de 77 a 120 cm, però que les labors estaven ja aleshores (1881) arruïnades, sense que s'hagués completat la recerca:

En la formación terciaria lacustre, que se extiende por la margen derecha del Noya, desde San Sadurní á Martorell, se presentan varias capas de lignito, que fueron reconocidas en la mina 'Nueva Alsacia', del término de San Juan de Subirats, única en que se abrieron trabajos, que por desgracia están ya totalmente arruinados, entre las muchas que por allí se demarcaron no hace muchos años. Las capas de lignito afectan la dirección Norte á Sur, inclinando al Oeste, y entre todas componen un espesor de 0m77 á 1m20 de carbón limpio, de buena calidad, habiéndose obtenido de su aplicación industrial bastante buenos resultados ... Es de lamentar que estos carbones no se reconocieran detenidamente en extensión y profundidad, una vez que su situación en una comarca industrial, vecina á Barcelona, y su proximidad á la via férrea que desde esta capital se dirige á Tarragona y Valencia hubieran facilitado mucho su aplicación en el caso de tener aquella buen éxito (Maureta i Thos 1881).

L'any 1886, l'enginyer Manuel Gispert i Pujals calculà que els lignits de Subirats (*minas poco explotadas*) serien els més econòmics de Catalunya (*taula 2*).

Conca minera	1	2	3	4	TOTAL
Subirats	7,00	3,00	1,76	1,50	13,26
Campins	7,00	3,00	2,00	1,50	13,50
Mequinensa	6,00	2,50	6,00	1,50	16,00
Cercs	6,25	12,50	2,50	1,25	22,50

Taula 2. Estimació dels costos del carbó posat a Barcelona en ptes/tona. 1, preu a peu de mina; 2: transport fins al ferrocarril; 3: a Barcelona en tren; 4: benefici, explotació i despeses generals. (Gispert 1886.)

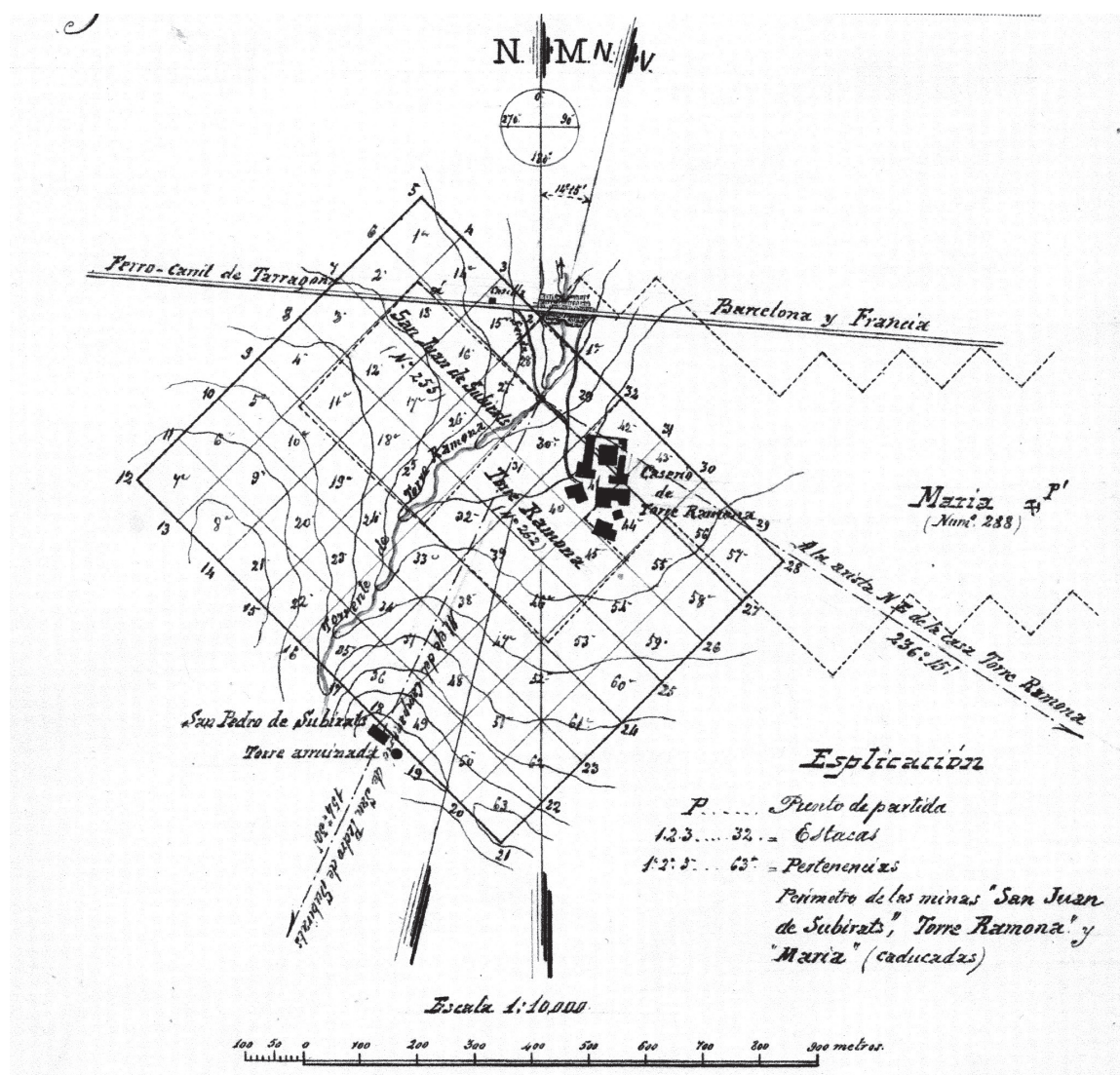

Fig. 7. La concessió Angelita (19/11/1894) inaugura la segona onada d'atorgaments.

CONCESSIONS DEL PERÍODE 1894-1910

El 7 de juny de 1894, Joan Casas i Tuco i Vicente Nieto demanaren una concessió en el sector de Torre Ramona: Angelita (63 pertinences en terreny d'Àlvar Fortuny) superava amb escreix la superfície de les antigues Torre Ramona i San Juan de Subirats, arribant fins a Sant Pere (fig. 7). Atorgada el 18 de desembre, als dos anys va deixar de pagar la contribució; va caducar a l'octubre del 1897, sense que ens consti que hi haguessin treballat.

L'any 1896, la senyora Maria Henry Fabre Lamaurelle, vídua de Frederic de Nait (vegeu l'annex sobre aquesta saga familiar i els seus negocis miners), demanà i obtingué les concessions Estrella i Luis: 22 quadrícules parcialment coincidents amb les caducades i productives Nueva Alsacia i Nueva Lorena (fig. 8). Com a punt de partida d'ambdues concessions es va triar el de l'antiga Nueva Alsacia:

El punto de partida [de la concessió Luis] es el mismo de la antigua concesión Nueva Alsacia o sea la confluencia de dos pequeños torrentes que se encuentran al Sur próximamente y á unos ciento cincuenta y siete metros de Casa Rigalt ... Esta demarcación linda á todos rumbos con terreno franco excepto por el Este á cuyo rumbo intesta en una longitud de trescientos metros con la mina "Estrella" ²⁸

Dos anys després, Raül de Nait Henry, fill de Maria i d'Adolphe de Nait, obtingué les concessions Maria, San Antonio, Santa Lucía i Santa Ana, que sumaven 113 pertinences. Tots els drets miners varen ésser traspassats al cap de família,²⁹ mitjançant documents signats per la mare (10/09/1898) i el fill (15/01/1899). Un i altre declararen haver sol·licitat les concessions per encàrrec i en benefici del seu familiar:

*... al solicitarlas lo hizo por encargo y á utilidad exclusiva de dicho Señor [Adolfo de Nait y de Second], quien satisfizo todos los gastos que originó la concesión, y como al proceder de esta forma no trataba de obtener beneficio alguno y si tan solo prestar un servicio á su nombrado cuñado, que por circunstancias especiales no creyó conveniente que tales minas figuraran á su nombre ... Don Adolfo de Nait acepta este conocimiento. Y para que conste lo firma por duplicado en Barcelona á 10 de septiembre de 1898 .*³⁰

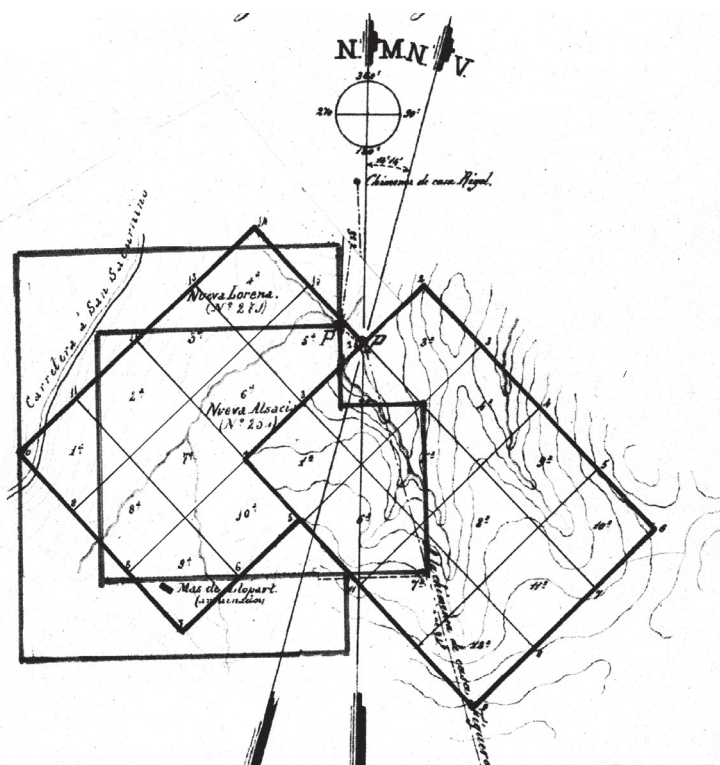

Fig. 8. El nucli de les concessions de la família Nait: Luis (esquerra) i Estrella (dreta), quadriculades, comparades amb les caducades Nueva Alsacia (central) i Nueva Lorena (perifèrica).

28 SAMSÓ, F., i ELIZALDE, L., 3/06/1897: Acta de demarcació (Arxiu Nacional de Catalunya, fons del Districte Miner de Barcelona, caps 80).

29 Adolphe de Nait i de Second (1837-1913), cunyat de la Vda. Henry i oncle de Raoul; ja havia actuat en representació de la concessionària en el primer acte de demarcació (vegeu l'annex).

30 Document de transferència, 19/07/1900 (Arxiu Nacional de Catalunya, fons del Districte Miner de Barcelona, caps 80).

Nº	Sol·licitud					Concessió		Caducitat/Cancel·lació	
	Data	Expedient, Nom	Municipi, Partida	Pert.	Sol·licitant	BOP	Pert.	Motiu	BOP
21	7/06/1894	961 "Angelita"	Subirats (Torrent de Torre Ramona)	63	J. Casas	21/12/1894	63	I	7/10/1897
22	4/04/1896	998 "Estrella"	Subirats, Casa Figueres	12	M. Henry*	4/04/1896	12	I	15/09/1910
23	2/11/1896	1007 "Luis"	Subirats, Casa Figueres	20	M. Henry*	4/08/1897	10	I	15/09/1910
24	20/01/1898	1028 "Maria"	Subirats, la Corbatera	12	R. de Nait*	10/07/1898	12	I	15/09/1910
25	14/06/1898	1037 "San Antonio"	Subirats, la Corbatera	33	R. de Nait*	25/11/1898	30	I	15/09/1910
26	14/07/1898	1038 "Santa Lucía"	Subirats, Casa Figueres	41	R. de Nait*	24/11/1898	41	I	15/09/1910
27	18/06/1898	1039 "Santa Ana"	Subirats, Font Santa	36	R. de Nait*	25/11/1898	30	I	15/09/1910
-	10/06/1899	1068 "Santa Winefreda"	Subirats, Torrent de Torre Ramona	42	v. Mehren	-	-	R	23/09/1899
28	10/06/1899	1069 "Carmen"	Sant Sadurní, Torre dels Moros	35	v. Mehren	12/05/1900	35	R	17/12/1903
-	21/06/1899	1071 "Emma"	Subirats, Torre Ramona	12	B. Lasarte	-	-	I	15/09/1899
29	21/07/1899	1075 "Winefreda"	Subirats, Torrent de Torre Ramona	42	v. Mehren	12/05/1900	27	R	18/08/1904
30	27/07/1899	1076 "Olimpia"	Subirats, Torrent de Torre Ramona	14	B. Lasarte	14/06/1900	14	I	28/05/1903
31	14/09/1899	1078 "Diana"	Sant Sadurní, el Roquissar	12	B. Lasarte	13/06/1900	12	I	28/05/1903
-	21/10/1899	1086 "Narcisa"	Gelida, Casa Pascual	12	A. Lamich	-	-	I**	11/03/1900
32	30/03/1900	1098 "Esperanza"	Sant Sadurní, el Roquissar	12	F. Sala	24/03/1901	12	I	28/05/1903
-	30/03/1900	1099 "2ª Winefreda"	Subirats, Torre Ramona	100	v. Mehren	-	-	I	30/04/1900
33	2/04/1900	1101 "Aosta"	Sant Sadurní, Subirats, Lavern	300	Squinabol	26/03/1901	300	R	17/12/1903
34	3/04/1900	1102 "Maria Cristina"	Subirats, Can Panxa	60	v. Mehren	24/03/1901	60	R	6/06/1902
35	3/04/1900	1103 "Alfonso"	Subirats, Camp del Rigalt; Llopart	76	v. Mehren	24/03/1901	76	R	5/06/1903
36	4/04/1900	1105 "Roma"	Subirats, Rigal del Sot; T. Bruixa	94	Squinabol	23/03/1901	79	R	17/12/1903
37	7/04/1900	1106 "Julio"	Subirats, Torrent de Torre Ramona	110	v. Mehren	24/03/1901	110	R	6/06/1902
38	9/04/1900	1107 "Martine"	Subirats, Torrent de Torre Ramona	44	v. Mehren	24/03/1901	16	R	9/03/1904
39	23/04/1900	1110 "Maria-Antonio"	Subirats, Casa Figueres	101	J. Subirá	26/03/1901	87	I	28/05/1903
40	12/06/1900	1128 "Antonia"	Sant Sadurní, Riera de Lavernó	32	Cardoner	26/03/1901	32	R	11/04/1906
41	10/12/1900	1171 "Montserrat"	Subirats, Casa Mir	110	J. Subirá	11/04/1902	62	R	23/01/1904
-	4/01/1901	1180 "Ignacio"	Subirats, Casa Llopart	130	v. Mehren	-	-	R	13/07/1901
-	11/02/1901	1194 "San Felipe"	Subirats i Gelida, Casa Julià	148	v. Mehren	-	-	R	11/08/1901
42	16/03/1901	1224 "Consuelo"	Gelida i St Llorenç d'Hortons	80	T. Boada	1/05/1902	80	R	23/01/1904
43	17/05/1901	1268 "Soledad"	Subirats, Can Pago	324	CMCSSN	2/05/1902	324	R	23/01/1904
-	13/05/1902	1446 "Coto Medio"	Gelida, Casa Torrents	351	J. Rogent	-	-	R	23/05/1903
-	23/05/1902	1453 "Avanzada"	Gelida, Casa Torrents	351	J. Rogent	-	-	R	25/02/1903
-	5/06/1902	1456 "Fenix"	Subirats i Gelida; Torre Ramona	118	J. Rogent	-	-	R	25/02/1903

[figura 8 bis]. Taula 3: Concessions de carbó sol·licitades entre 1894 i 1902. * Traspassades a la S. A. de Carbones y Cementos (31/01/1901). Font: ANC, Fons de la Prefectura de Mines.

Altres concessionaris foren: el danès Andrés von Mehren,³¹ que obtingué entre 1900 i 1902 les concessions Carmen, Winefreda, Maria Cristina, Alfonso, Julio i Martine (324 pertinences); hi renuncià entre juny de 1903 i agost de 1904. A Baldomero Lasarte y Lahoz se li concediren 26 quadrícules entre Olimpia (Torre Ramona) i Diana (Torrent de Lavernó) entre maig i juny de 1900. Faustino Sala y Gil aconseguí les 12 pertinences d'Esperanza, al Roquissar, el març del 1901; caducades el maig de 1903. Benjamin Squinabol³² es va fer amb les 379 quadrícules entre Aosta i Roma, a les quals renuncià el desembre de 1902. Joan Cardoner, de la Jonquera, obtingué Antonia (32 pertinences a la riera de l'Avernó) el març 1901; renuncià la concessió el 27 de febrer de 1906 (taula 3, fig. 9).

31 Probablement, Andreas Frantz Julius von Mehren (1858-1924), nascut a Helsingør i mort a Barcelona. Obtingué altres concessions de carbó a la conca de Fígols.

32 D'aquest concessionari se sap que havia portat als tribunals l'empresa constructora del ferrocarril Cervera-Ponts per unes travesses subministrades i no cobrades abans de 1891 [SALAT I NOGUERA, T., 1999: "El ferrocarril Cervera-Ponts", Miscel·lània cerverina, 13: 111-137].

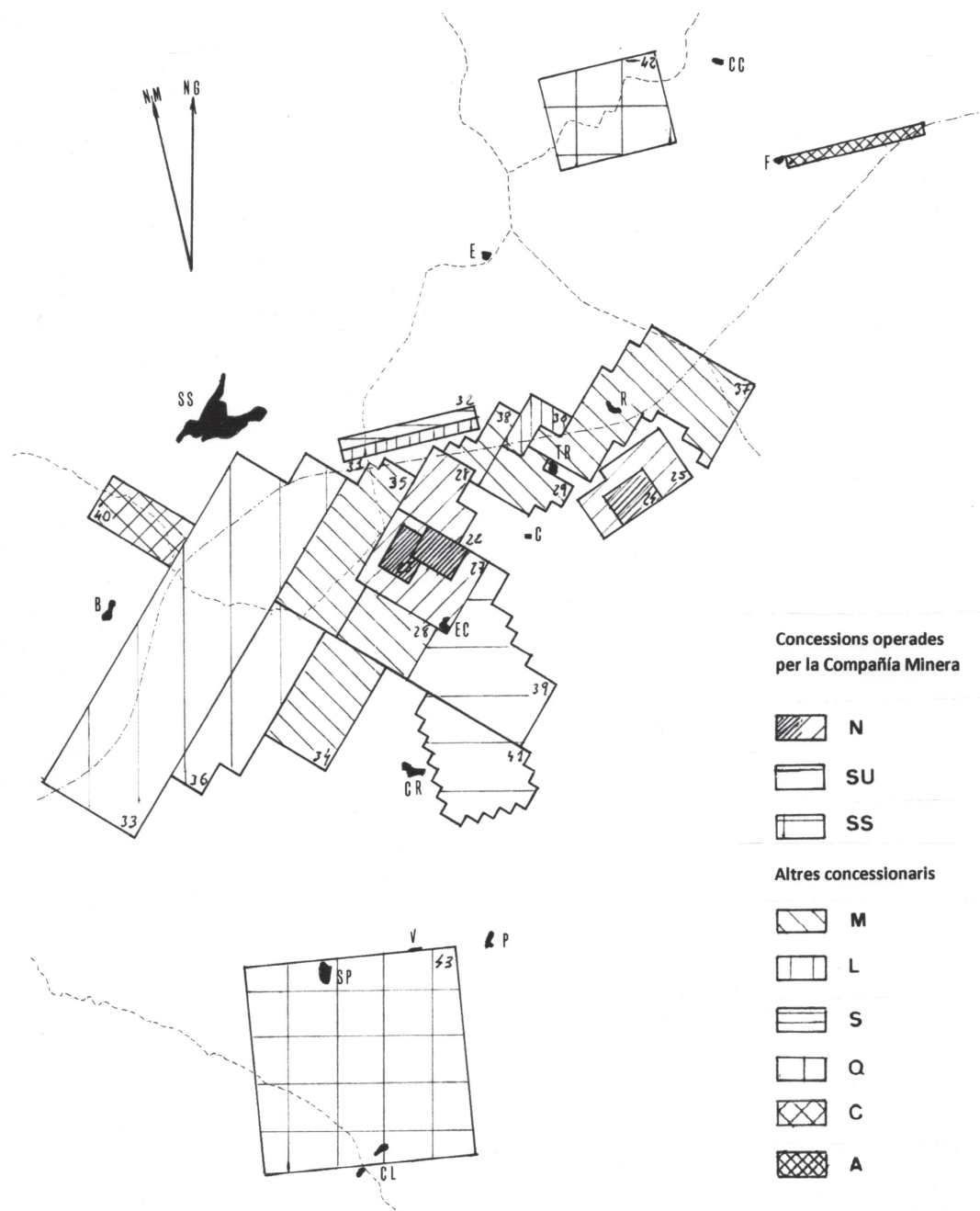

Fig. 9. Concessions del període 1896-1910

Concessionaris: N: Família Nait; després Sociedad Anónima de Carbones y Cementos de SSN (ratllat dens: concessions amb treballs miners); SU: Subirà; SS: Compañia Minera de Carbones de SSN; M: Mehren; L: Lasarte; S: Sala; Q: Squinabol; C: Cardoner; A: Lamich (concessió renunciada abans de l'atorgament)
Topònims: B: Can Batista; C: Castell de Subirats; CC: Can Cartró; CL: Cantallops; CR: Can Rosell; E: Espiells; EC: Els Casots; F: La Ferreria; P: el Pago; R: El Rebato; SP: Sant Pau d'Ordal; SS: Sant Sadurní; TR: Torre Ramona; V: Can Vendrell

LA MINA ESTRELLA Y LA SOCIEDAD ANÓNIMA DE CARBONES Y CEMENTOS

L'activitat es va concentrar en les concessions Estrella i Luis. L'informe Chaussely³³ i les notes de camp de Lluís Marià Vidal³⁴ són dues peces especialment valuoses per tal de conèixer els plans d'explotació i la recerca efectuada fins a l'estiu de 1901. És de doldre, no obstant això, que no ens hagi arribat cap representació gràfica dels treballs realitzats, els quals començaren, "a càrrec d'una empresa estrangera", el maig de 1898.³⁵ El principal responsable donà nom a una galeria (Adolfo) i a un pou (Nait). La troballa de restes fòssils a la mina³⁶ i els testimonis d'excursionistes³⁷ donen fe que les mines estigueren actives durant els darrers dos anys del segle. Mentre assumia la titularitat de les accions, Adolphe de Nait va constituir, el 14 de setembre, amb un lionès anomenat Ferdinand Gravier, la Sociedad Anónima de Carbones y Cementos de San Saturnino de Noya davant del notari Carles M. Soldevila:

*D. Adolfo de Nait y de Second, mayor de edad, casado, del comercio y de esta ciudad ..., y D. Fernando Gravier y Vernet, mayor de edad, casado, del comercio, vecino de Lion ... han dicho: que tienen convenido constituir, y por la presente escritura constituyen una Sociedad mercantil anónima ... con objeto de explotar los carbones y cementos del término de San Saturnino de Noya. Su duración será el término de 90 años. Capital social 100.000 pts. La propiedad del haber social estará distribuida en mil acciones o títulos de coparticipación al portador, cada uno de los cuales representará una milésima parte de la propiedad de dicho haber á favor del tenedor, sin expresion de su valor en efectivo y completamente liberadas desde su emisión.*³⁸

Els constituents aportaren per meitat els drets que els atribuïa el contracte d'arrendament d'uns terrenys de 2,15 hectàrees a la finca 'La Querosa' de Sant Sadurní, propietat de Marc Mir i Capella, destinats a establir-hi forns de calç i ciment (drets que valoraren en 30.000 pessetes). Igualment aportaren les concessions Luis, Estrella i Maria, cedides per meitat al Sr. Gravier, així com les anomenades Santa Ana, San Antonio i Santa Lucía, pendents encara de demarcació; drets

33 CHAUSSELY, document citat.

34 VIDAL, L. M., 1900-1902: Llibreta de camp nº 32, p. 1876-1880, 1891-1892 i 1900 (Arxiu del Museu Geològic del Seminari de Barcelona).

35 La Vanguardia, 6/06/1898.

36 Es recuperaren alguns fòssils de vertebrats que, segons Querol, passaren al Museu Boet de Sant Sadurní, propietat de Marc Mir i Capella i desaparegut durant la primera postguerra (QUEROL 1998). Almera va donar a conèixer dents del rosegador *Cricetodon antiquum* Pomel, trobades en les capes de lignit de la Font Santa i fragments de les extremitats d'un rinoceròtid recollits per Marc Mir en les mines, en les quals l'especialista Charles Depéret hi reconegué l'*Aceratherium lehmanense* Blainv, a més de diverses espècies de gasteròpodes [ALMERA, J., 1896: "Sobre la serie de mamíferos fósiles descubiertos en Cataluña". Memorias de la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona, 2(10): 251-257; ALMERA, J., 1899: "Sobre las especies de *Acerotherium lehmanense*, *Mastodon longirostris* y un *Elephas* descubiertos en esta provincia de Barcelona. Boletín de la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona, 3(1): 1-3]. D'altra banda, Nait va obsequiar Vidal amb la punta d'un incisiu del proboscidi *Serridentinus lusitanicus* Berg (*Gomphotherium angustidens* Cuv), procedent probablement de l'interior de la mina (CRUSAFONT, M., VILLALTA, J. F. DE, i TRUYOLS, J., 1955); fòssil que es conserva avui en el MCNB (GÓMEZ ALBA, J., 1997: "Catálogo razonado de los vertebrados fósiles de España del Museo de Geología de Barcelona (1882-1982)". Treballs del Museu de Geologia de Barcelona, 6: 1-296).

37 Per exemple: Almera, en ocasió de la visita de la *Société géologique de France* (Almera, 1898), Font i Sagué en el curs d'una excursió a Subirats [FONT I SAGUÉ, N., 1900: "Sota terra. Excursió espeleòloch-geològica al Priorat, Montanyes de Prades y Alt Panadès". Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya, 10(68): 209-226]. D'altra banda, se sap que Josep Maluquer i Nicolau recollí l'any 1900 una mostra de la galeria Adolfo, peça que es conserva al Museu de Ciències Naturals de Barcelona.

38 Document de constitució, 14/09/1898, en còpia feta pel notari Plana i Escubós el 21/11/1900 (Arxiu Nacional de Catalunya, fons del Districte Miner de Barcelona, capsa 80).

que estimaren en 70.000 pessetes. Tots aquests béns els transferiren a la nova societat, de la qual es constituïren en directors.

Nait convocà junta general extraordinària per al 6 de juny de 1900 al domicili social (Mallorca, 274 principal), amb l'objecte de tractar del contracte signat amb la persona dipositària dels títols de propietat.³⁹ Gravier abandonà la companyia i Nait nomenà en el seu lloc l'advocat i significat tradicionalista banyolí Tomàs d'Aquino Boada.⁴⁰ L'endemà mateix (12 de juny), Nait va vendre la seva part i Boada nomenà Marcel·lí Güell⁴¹ a tall de substitut. Per tal de regularitzar la situació de les concessions, els documents de traspàs foren portats al notari Ignasi Plana el 19 de juliol. El 3 d'octubre renuncià Boada; Güell el va substituir pel carlista Josep Font i Fargas.⁴² A finals d'octubre les companyies elèctriques i gasistes apujaren les tarifes per causa de "las exageradas alzas en los precios de los carbones y fletes unidas á la persistente elevacion de los cambios".⁴³ Al desembre el carbó anglès pujà de 51 a 68 ptes/tona i el lignit de la conca de l'Ebre es pagava a 30 pessetes posat sobre carro.⁴⁴

El 21 de novembre Nait, Boada, Güell i Font deixaren constància dels canvis de direcció i modificaren els estatuts davant del notari Plana; pocs dies després, Güell portà els documents de constitució de la societat i de cessió de les concessions, i el 17 de desembre el notari n'expedí escriptura de testimoni. Abans (28 de novembre), el director Güell sol·licità al governador la inscripció de les concessions dels Nait a nom de la companyia, cosa que fou autoritzada el 31 de gener de 1901.⁴⁵

LA COMPAÑÍA MINERA DE CARBONES DE SAN SATURNINO DE NOYA (1900-1903)

Mentrestant, el 6 de novembre de 1900, Boada, juntament amb Santiago Rosiñol Carulla i Josep Deus i Busquets, constituïren la *Compañía Minera de Carbones de San Saturnino de Noya* davant del notari Plana, amb un milió de pessetes de capital i el propòsit d'explotar les mines de carbó durant mig segle:

- 1) *El negocio e industria minera, en todas sus manifestaciones.*
- 2) *La obtencion ó adquisicion por cualquier titulo de concesiones mineras de toda clase de sustancias, sea cual fuere su origen y forma de yacimiento; su enagenacion ó negociacion.*
- 3) *La explotacion de minas, sea cual fuere la sección ó clase á que pertenezca el punto donde radiquen, y especialmente las de carbon, cemento y materiales de construccion de S. Saturnino de Noya y distritos limítrofes.*

39 Boletín Oficial de la Provincia de Barcelona, 20/05/1900.

40 Tomàs d'Aquino Boada i Borrell (1839-1948) era secretari de La Catalana de Seguros, director general de La Previsión Nacional i cofundador d'*El Correo Catalán*. D'ell es recorda l'oferiment que va fer a Lleó XIII – aleshores pressionat pel govern italià – d'acollir-lo a ell i a la seva cort pontificia a Barcelona, amb el suport del bisbe Català, del president Silvela i de la reina regent, l'any 1899.

41 L'advocat Marcel·lí Güell i Güell (?-1933) era conseller de la Compañía Peninsular de Teléfonos i fou secretari liquidador de la Compañía Española de Electricidad.

42 Josep Font i Fargas (1872-1944), germà del vicepresident de La Previsión Nacional, era periodista. Fou redactor de *Lo Mestre Titas* i fundador de *Lo Teatro Catòlic*; amb el temps dirigiria *El Norte de Girona* i *El Correo Leridano*.

43 Boletín Oficial de la Provincia de Barcelona, 30/10/1900.

44 *Diario del Comercio*, 2/12/1900.

45 Expedient miner 998, ANC.

4) *Las operaciones de todas clases, que directa ó indirectamente tiendan á la realizacion de los objetos espresados.*⁴⁶

La nova companyia establí el domicili social a la plaça de Santa Anna, 9, i celebrà juntes anuals les segones quinzenes de febrer. D'acord amb els estatuts, els fundadors nomenaren un consell d'administració que escollí Lluís Martí-Codolar⁴⁷ per al càrrec de president i Lluís Lamaña⁴⁸ per al de secretari. La direcció fou encomanada a Tomàs Boada. Immediatament, el 4 de desembre, dia en què es va inscriure l'empresa al Registre Mercantil, es varen imprimir els 2.000 títols de 500 pessetes que havien de capitalitzar la nova societat.

La Companyia operà com a pròpies les antigues concessions dels Nait, inscrites a nom de Carbones y Cementos el 31 de gener de 1901. Entre febrer de 1901 i març de 1902 la societat obtingué de forma indirecta dues concessions més (Maria-Antonio i Montserrat),⁴⁹ amb 149 pertinences, oficialment demanades l'any 1900 per Josep Subirà i Alsina. La presència de Nait en lloc del sol·licitant en l'acte de demarcació de la primera (1/12/1900) i les de Boada en el de la segona com a representant del concessionari (13-19/12/1901) són reveladores; però sobretot els plans que per a l'exploració havia fet Chaussely, que les anomena "concessions noves" i les tracta com a pròpies. Entre març i maig de 1901, la Compañia Minera demanà (i obtingué un any després) les concessions Soledad (324 pertinences en termes entre Sant Pau i Cantallops) i Consuelo (80 més en termes de Gelida i Sant Llorenç d'Hortons); la demarcació va comptar amb la presència del director i de Marcel·lí Guell.⁵⁰ Aquestes i les de Subirà s'abandonaren entre 1903 i començaments de 1904; la resta caducà en bloc el setembre de 1910.

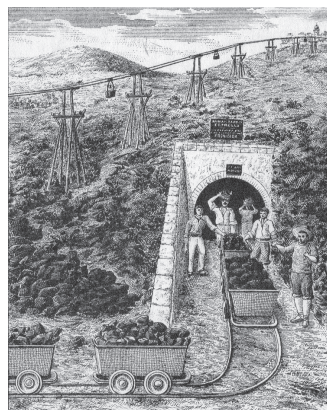

Fig. 10: Representació ideal de l'exterior de la mina Estrella (gravat en les accions de la companyia minera, autor desconegut, 1900).

46 Ignasi Plana i Escubós: manual de 1900 (4), nº 474 (Arxiu de Protocols Notarials de Barcelona). Notícia de la constitució de la societat en el *Diario Mercantil* de 28/11/1900.

47 Lluís Martí-Codolar i Gelabert (1843-1915), soci fundador de la Cambra de Comerç de Barcelona, de la Sociedad Hullera Española (amb el marquès de Comillas); del Banco Hispano-Colonial i de la Sociedad General de Teléfonos; regidor de l'Ajuntament barceloní (1875). Representava els interessos de la banca londinenca Rüffer en múltiples negocis ferroviaris i telefònics. Estava relacionat amb Marcel·lí Güell en la Compañia Peninsular de Teléfonos; en vendre les accions de Rüffer en aquesta empresa les va adquirir la família de Tomàs Boada, que tenia una cartera de valors de 5 milions de pessetes [ALBERTI, R., i CASASNOVAS, R., 2001: Martí-Codolar. Una obra social de la burgesia. Barcelona, Obra Salesiana Martí-Codolar]. Casualment, a començaments de desembre de 1900, el Sr. A. Rüffer era a Barcelona (El Fénix, 6/12/1900).

48 Lluís Lamaña i Arenas (1868-1964) Advocat i després jutge, deixeble de Duran i Bas, va ser regidor (1899) i tinent d'alcalde (1902) a l'Ajuntament barceloní (vegeu *La Vanguardia*, 24/01/1959).

49 L'atorgament de la Montserrat es va complicar per causa d'una al·legació de Mehren -que aleshores tramitava Ignacio- per la imprecisió del punt de partida, cosa que obligà a intervenir la Comissió Provincial, la qual donà la raó al sol·licitant (Dictamen de la Secció de Foment, Negociat de Mines, 8/05/1901, Arxiu Històric de la Diputació de Barcelona). Després d'això, Subirà al·legà contra la sol·licitud de Mehren sobre Ignacio; la Comissió provincial dictaminà que se li concedissin 20 de les 130 pertinences demanades, mentre que la prefectura minera opinà que no hi havia d'haver altra limitació que la del terreny no franc; finalment Mehren renuncià a prosseguir la tramitació d'aquesta concessió el primer de juny de 1901.

50 Molt allunyades dels indicis de lignit, la sol·licitud d'aquestes concessions no té una explicació clara i sembla indicar un assessorament tècnic deficient.

PROJECTE D'EXPLOTACIÓ (1900-1901)

En assumir el control, la Compañía Minera confià la planificació dels treballs a un enginyer francès anomenat Chaussely. Es partiria d'una galeria preexistent, anomenada Adolfo, embocada en un “*profonde cirque*” no gaire lluny de l'estació de Sant Sadurní a vol d'ocell; la que s'havia excavat en un punt on el carbó aflorava, cabussant cap a l'Est (?). Sabem d'aquesta galeria que, en trobar el basament cretaci, es va haver de desviar de la direcció que portava. Heus aquí les línies mestres del projecte d'exploració:

- a) Prolongant la galeria Adolfo 1 o 2 km es podria arribar a les concessions del Sud Montserrat i Maria-Antonio, on el carbó se suposava a profunditat excessiva per tal d'arribar-hi amb pous des de Can Figueres. D'aquesta manera es constituiria un nivell superior d'exploració.
- b) Un pou anomenat Luis, situat a l'est (?) de la galeria Adolfo i equidistant dels afloraments cretacs del maset Rigol i de Can Llopart, hauria de trobar la capa a uns 60 m de fondària. Així es crearia un pis inferior, a uns 40 m per sota de l'anterior.

A començaments de 1901 es degué emprendre l'excavació del pou *Luis*, prèvia correcció de l'emplaçament inicialment previst per tal d'evitar trobar el Cretaci. També s'excavà un pou (interior ?) anomenat *Enrique*, a 120 m de distància de la boca de la galeria Adolfo, i el pou de ventilació *Nait*. En algun d'aquests treballs verticals, un obrer hi va perdre la vida:

*Con fecha del fenecido marzo, el obrero don Ramón Lloret Giral que tenía asalariado en los trabajos de minería de la cuenca carbonífera del partido de Subirats, tuvo la fatal desgracia de caer al fondo de uno de los pozos al pretender descender en él quedando muerto en el acto. Estando asegurado contra el riesgo de las responsabilidades dimanadas de la vigente ley de accidentes de trabajo en la Compañía 'La Vasco-Navarra', ésta ha abonado á la viuda la indemnización correspondiente si que también los gastos de sepelio, evitándose al propio tiempo los perjuicios materiales y molestias que sobrevienen después de un tal fatal desenlace.*⁵¹

Els resultats quedaren molt lluny de les expectatives.⁵² De forma inesperada, el cretaci va aparèixer en el pou Luis als 29 m de profunditat, després de tallar 15 cm d'un esquist carbonós subhoritzontal a cota 180. El pou Enrique el va trobar sota d'unes margues carbonoses, a cota 184. Finalment, el pou de ventilació Nait arribà al basament a cota aproximada de 150, per sota de la capa de carbó. Les observacions de subsòl deixaven ben clar, i així ho entengué el director dels treballs, que el terciari s'havia dipositat sobre una superfície irregular, ericada de monticles abruptes: un paleorelleu; de forma que els nivells més baixos de la sèrie discordant no sempre hi eren: el carbó només existia en determinats indrets molt localitzats. Chaussely adreçà un informe de l'estat de la qüestió al Dr. Almera, demanant-li parer, el 14 de juny de 1901, sense que ens consti la resposta.

51 A. ARTÉS: carta a *La vanguardia*, datada el 1/04/1901 i publicada en l'edició del dia 4.

52 Tal com havia pronosticat un articulista ben informat a *La Veu* (capçalera aleshores intitulada *Diari de Catalunya*, per mor de la suspensió governativa) del 2 de gener de 1901, vista l'escassa competència d'empresaris i enginyers, ignorants dels estudis geològics publicats pel canonge Almera. Segons aquesta peça ("La febre de carbó", signada per "Un aficionat", s'hauria excavat prèviament un pou de 60 m en terrenys de can Garriga, per tal d'anar a trobar el carbó per sota dels sediments marins.

PROPOSTA D'INVESTIGACIÓ I RENÚNCIA A LES CONCESSIONS (1901-1910)

A pocs dies d'aquella data, entre el 9 i l'11 de juliol, l'enginyer Vidal visità els treballs de la mina Estrella. Efectuà un reconeixement detallat de les galeries, on observà potències del nivell productiu de fins a 2 m i cabussaments de fins a 40° en direccions variables (al S, O i NO), notant que la capa de lignit descansava sobre margues blaves o directament sobre el cretaci, que estava afectada per falles orientades NE-SO, i que era petrolífera. Inspeccionà també la mina Maria, propera a casa Piña, a la rodalia de Torre Ramona: una galeria orientada segons la direcció de la capa (E30N), de 60 m de llargada, que tallava una capa de marga petrolífera amb nombrosos filets centimètrics d'atzabeja, cabussant 10°. Hi tornà el 14 de setembre: aleshores la galeria Adela, excavada des del fons del pou Nait, havia assolit 60 m de llargada. Indicà aleshores tres sondeigs: un a cada una de les concessions Santa Ana, Maria i Santa Lúcia. El primer es faria 100 m al nord de la boca nord del túnel del tren; el segon intentaria veure si hi havia una capa inferior en el pou de la mina Maria. El tercer, únic que situà, mitjançant visuals, a prop de Can Figueras, a 300 m de cota. El 10 de febrer de 1902 Vidal reconegué la galeria Santa Bàrbara -excavada probablement des del mateix pou en direcció al N-. Inspeccionà el sondeig de can Figueres, que havia arribat als 61 m, però un fragment de la intubació s'havia quedat enganxat als 20 m.⁵³ És molt probable que s'arribés a fer, si més no, un dels altres dos sondeigs proposats: segons Closas Miralles (1948), a finals de segle es va fer un sondeig a Torre Ramona, "para investigar las posibilidades petrolíferas", que va tallar una capa de lignit de 0,75 m de potència a una profunditat de 25 m.

A les acaballes de 1901 ja estava clar que l'explotació industrial de la conca era del tot inviable; en foren el primer indici les renúncies de Von Mehren a les seves darreres sol·licituds abans no fossin demarcades; cosa que també va fer Josep Rogent⁵⁴ el febrer de 1903. El Consell d'Administració de la Compañía Minera, en sessió de 30 de desembre de 1903, acordà renunciar a les dues úniques concessions de lignit que se li concediren directament; renúncia que es va fer efectiva el 23 de gener de 1904.⁵⁵ Tot i així, les concessions de lignit subrogades a Carbones y Cementos es mantingueren vigents fins al 1910. Aquell any la Compañía Minera, ja en liquidació, convocà la darrera junta general. Aleshores tenia el domicili social al carrer Cervantes, núm. 7.⁵⁶ Anys a venir, la sucursal del Banc d'Espanya a Barcelona inclogué en la llista de comptes presumptament abandonats un compte a nom de la Compañía Minera amb un saldo de 45,99 pessetes.⁵⁷

53 VIDAL, 1900-1902 (document citat).

54 L'advocat i col·leccionista d'art Josep Rogent i Pedrosa (1867-1933), fill del cèlebre arquitecte Elies Rogent i Amat [VALLÈS, J., 2000: *Ramon Rogent i el seu entorn*. Barcelona, publ. Abadia de Montserrat, Biblioteca Serra d'Or].

55 A partir d'aleshores, les activitats de la Compañía Minera es varen orientar cap als minerals metàl·lics de la província de Tarragona. A començaments de 1902 demanà tres concessions (48, 24 i 66 pertinences) de plom al terme de Vimbodí (*La vanguardia*, 10, 25 i 27/01/1902), més 30 de ferro i 12 de coure i plom al terme de Prades i 32 de ferro i 24 de plom al mateix terme (Id., 28/01, 10 i 13/02/1902), per bé que tot seguit hi va renunciar (Id., 23/04/1902). I al mes de juliol sol·licità l'ocupació de part del bosc de Poblet per tal d'explotar dues mines de plom (Id., 28/07/1902). Per la seva banda, Adolphe de Nait, que ja l'any 1896 i successius havia demanat concessions de pirita i altres minerals metàl·lics en terme de Llançà, desplaçà el seu interès cap al Camp de Tarragona i la Conca de Barberà (vegeu l'apèndix). També Marcel·lí Güell demanà concessions de ferro a l'alt Pirineu: Union (15 pertinences a Os de Civis); Ave Maria i Maria Auxiliadora (24 i 41 pertinences a Farrera) (Id., 28/09/1905 i 21/03/1907).

56 *Boletín Oficial de la Provincia de Barcelona*, 16 i 26/02/1910.

57 *La vanguardia*, 15/07/1928.

DARRERS INTENTS

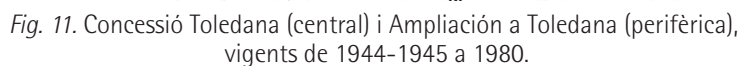
El 10 de setembre de 1917, Josep Feixó i Planas, advocat resident a Cerdanyola, i Francesc Pons i Curet, mecànic de Barcelona, sol·licitaren 64 pertinences de lignit a Can Figueres i Torrent de Llopart, amb el mateix punt de partida que el de la Nueva Alsacia. Però un cop admesa la sol·licitud, fou renunciada el 12 de novembre del mateix any.

A dos anys de l'acabament de la Guerra Civil, entre abril i maig de 1941, Emili Campañà i Valldeperas, de la mercantil 'Emilio Campañá, Exploraciones Petrolíferas', de Barcelona, demanà una sèrie de concessions d'explotació de carbó en terme de Subirats (María Rosa, Ampliación, Montserrat, Nuria i Rosario), però sis mesos després hi havia renunciat, abans no fossin demarcades (taula 5).

A finals de 1941, Antoni Amat i Rutllan, de Barcelona, i Eusebi Carreras i Coronas, de Malgrat, demanaren dues concessions: Toledana (22 quadrícules, núm. 2944), que comprenia la superfície de les antigues Nueva Alsacia i Nueva Lorena, i Ampliación a Toledana (100 quadrícules, núm. 3086; fig. 20). Foren atorgades el 2 de juny de 1944 i el 4 de gener de 1945, respectivament, i es mantingueren vigents fins a l'abril de 1980 (taula 4).

Nom	Partida	Pert.	Vigència	
María Rosa	Salt del Llop	180	-	-
Ampliación a María Rosa		20	-	-
Montserrat	Coloma	160	-	-
Nuria	?	80	-	-
Rosario	Els Bassots?	126	-	-
Toledana	Can Figueres	22	2/06/44	11/04/80
Ampliación a Toledana		100	4/01/45	2/04/81

Taula 4. Concessions demanades i concedides després de la guerra (1941-1945).

58 Francesc Raventós, de cal Francisquet dels Casots, comunicació personal.

Se sap que un sondeig efectuat després de la guerra al sector de la Torre Ramona havia tallat una capa lignitifera i una antiga galeria:

Recientemente han sido efectuadas labores de investigación per medio de un sondeo en el barranco del Salt del Llop, en las inmediaciones de la Torre Ramona, que acusó una cavidad a unos 40 m de profundidad después de atravesar diversos lechos de lignito de un espesor de 6 a 15 cm, alternantes con margas más o menos arenosas y calizas, lo cual hace suponer que se cruzó una galería de las antiguas labores; otro sondeo verificado a 1 km al NE de la citada Torre Ramona, entre el ferrocarril y el río Anoia, ha dado la misma disposición de alternancias de estratos lignitíferos piritosos de poco espesor, con margas y calizas hasta unos 46 m de profundidad máxima llegada en estas labores. (Closas Miralles 1948)

En l'opinió de l'autor esmentat, no s'havia arribat a reconèixer prou la conca ni en extensió ni en profunditat; no obstant això, considerant una extensió d'uns 6 km² i una potència mitjana de 90 cm, amb un coeficient de reducció del 50% i un pes específic d'1,3, estimà en 3,51 milions les tones disponibles. Les anàlisis donaren lignit de bona qualitat (taula 6).

Concepte	%	
Humitat	22,30	55,30
Sofre	3,65	
Hidrocarburs, etc	29,35	
Carboni fix	35,20	44,70
Cendres	9,50	
Totals	100,00	100,00

Taula 5. Anàlisi del lignit (valors promig)
(Closas Miralles, 1948).

LIGNIT AL TERME DE VILAFRANCA? (1949-1950)

L'any 1949 la premsa local va publicar que el pou de Ramon Rosell –que es perforava per tal d'abastir d'aigua Vilafranca– havia trobat “carbó vegetal” als onze metres:

A los cinco metros, abundante agua. A los once, carbón vegetal y “guilla”, más abajo se encontraron fósiles de variadas clases; luego piedra y más piedra, y a los 27 m apareció un mineral de rareza extraordinaria, impropio de nuestro Panadés y que da la sensación de cierto metal. Se ha entrado ahora en una fase que se cree no están muy lejos las segundas aguas.⁵⁹

Poc després (28 de gener de 1950), es va sol·licitar un permís d'investigació de lignit anomenat Alberta, expedient 3422, en el paratge Coll de Bou, en terme de Vilafranca, de 200 pertinences. L'interessat, el vilafranquí Josep Mascaró i Ràfols (1908-1981), esperava trobar-lo a 64 metres de fondària:

⁵⁹ Panadés, 13/08/1949.

La capa de carbón que aquí se quiere investigar se halla a unos 64 m de profundidad y no aflora por parte alguna siendo probable que se extienda por toda la region del Panadés con preferencia por la parte de San Sadurni donde antiguamente fué explotada con gran intensidad. El carbón se presenta en dos vetas separadas por una capa de margas de 20 cm de grueso y conjuntamente la potencia de esta capa es de unos 40 a 50 m [...] El plan de labores [...] consistira en la apertura de un pozo vertical que se profundizará hasta los 70 m y tendrá 1,50 m de diametro revestido con mampostería [...] Cuando se haya cortado la capa de carbón siguiendo la direccion de la misma se abrirá una galeria de dimensiones normales y una longitud de 50 metros y si los resultados fueran satisfactorios se solicitara un permiso de explotacion.⁶⁰

Un esquema inclòs en la memòria de sol·licitud indica la successió següent: 12 m de terra; 16 de margues; 6 sense especificar; 12 d'argiles blanques, 12 d'argila gris; 16 de margues; carbó; margues al mur. La recerca pressupostada pujava a 47.000 pessetes. Estant l'expedient en fase d'informació pública, els propietaris vilafranquins s'oposaren unànimement a l'atorgament del permís, al·legant que les intencions del sol·licitant no tenien res a veure amb la investigació de carbó:

El supuesto lignito no existe, y ello resulta, tanto de la opinión de cuantos geólogos ingenieros de minas han estudiado la comarca, como de la constante experiencia de los sondeos y perforaciones practicadas para la busca de aguas. La uniforme constitucion geológica del sector englobado por las pertenencias solicitadas, impropia a todas luces para contener carbón o lignito (cuaternario y arcillas subyacentes) confirman tan unànime opinión.⁶¹

Suposaren els opositors que el que pretenia realment el promotor era obtenir l'aigua i les argiles necessàries per a la seva empresa, Materiales para Edificar, S. A. Vista l'oposició unànime dels veïns, avalada per desenes de signatures, l'interessat optà per renunciar el 10 de novembre de 1950, essent cancel·lat l'expedient poc després.

CONCLUSIONS

El descobriment del carbó va tenir lloc el mes de gener de 1781 i s'ha d'atribuir a l'advocat vilafranquí Carles de Casanovas, que no sembla que se n'arribés a beneficiar. El retard de l'administració central a expedir-li la llicència d'explotació va permetre que Antoni Pi i Carabassa en fes les primeres extraccions amb permís de l'intendent del Principat.

Els intents d'explotació industrial són posteriors a l'arribada del ferrocarril a Sant Sadurni (1865), fet que n'abaratiria el transport fins a situar el mineral de Subirats com el carbó més competitiu de Catalunya. El primer intent, a càrrec d'un grup comanat per Ignacio de Sabater, durà escassament quatre anys (1871-1875); es desconeixen les causes per les quals tancà la mina Nueva Alsacia. El segon, a càrrec inicialment d'Adolphe de Nait i prosseguit després per la Compañía Minera de Carbones de San Saturnino de Noya, fou encara més breu (1901-1902), en no trobar les labors mineres la capa en profunditat. S'havia engegat un ambiciós projecte d'explotació sense haver avaluat prèviament les reserves de mineral.

El fet que tant Sabater com Nait tinguessin interessos en companyies gasistes sembla indicar que el lignit interessava més per a la fabricació de gas que com a combustible per a

60 Memòria del Permís d'Investigació "Alberta", 14/04/1950 (Arxiu Nacional de Catalunya).

61 Al·legacions signades per Joan Vallès, Pau Castellví, Josep i Felip Freixedas (expedient miner, Arxiu Nacional de Catalunya).

màquines de vapor. El seu caràcter bituminós i petrolífer, observat per Vidal a l'interior de les mines, el va comprovar Closas amb una anàlisi que va donar més del 29% d'hidrocarburs.

REFERÈNCIES

- Agustí, J., i Cabrera, Ll., 1980. "Nuevos datos sobre la biozonación del Burdigaliense continental de la cuenca del Vallès-Penedès". *Acta geologica hispanica*, 15(3): 81-84.
- Almera, J., 1896. "Reconocimiento de la presencia del primer piso mediterraneo en el Panadés". *Boletín de la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona*, 26: 535-37.
- Almera, J., 1898. "Compte-rendu de l'excursion du samedi 8 Octobre a Castellvi de la Marca, au vallon de San-Pau d'Ordal et a San-Sadurni de Noya". *Bulletin de la Société géologique de France*, 26: 840-852.
- Almera, J., i Brossa, E., 1897. *Mapa geológico y topográfico de la provincia de Barcelona ... Región primera o del río Noya al mar, detallada*. Escala 1:40.000. Barcelona, Henrich i cia. 1 full 88x98 cm.
- Barba i Roca, M., 1991. *El corregiment i partit judicial de Vilafranca del Penedès a l'últim terç del segle XVIII. Respostes al qüestionari de Francisco de Zamora*. Museu de Vilafranca, 88 p.
- Bauzá, F., 1861. "Informe de la visita verificada al distrito minero de Barcelona". *Boletín Oficial del Ministerio de Fomento*, 39: 64-102.
- Cabrera, Ll., 1979. *Estudio estratigráfico y sedimentológico de los depósitos continentales basales del Mioceno de la Depresión del Vallès-Penedès*. Tesi inèdita, UB, 361 p.
- Carrera i Pujal, J., 1947. *Historia política y económica de Cataluña. Siglos XVI al XVIII*. Barcelona, ed. Bosch, vol. 4.
- Closas Miralles, J., 1948. "Los carbones minerales de Cataluña". *Miscelánea Almera*, 2: 61-193.
- Colomé, J. (ed.), 1997. *Els móns d'Isidre Mata del Racó. Notes d'un propietari pagès al Penedès de la fi de l'antic règim*. Sant Sadurní, Institut d'Estudis Penedesencs, 14, 269 p.
- Comes, J., 1786. *Memoria sobre el carbon de piedra para persuadir y facilitar su uso en Cataluña*. Barcelona, Surià y Burgada, 49 p.
- Crusafont, M., Villalta, J. F. de, i Truyols J., 1955. "El burdigaliense continental del Vallès-Penedès". *Memorias y Comunicaciones del Instituto Geologico, Diputacion de Barcelona*, 12, 260 p.
- Frigola, V. de, 1824. *Relacion de los pueblos de que consta el Principado de Cataluña ... minas y demas que se hallan en los términos de cada uno de los pueblos*. Barcelona, Vda. e hijos de A. Brusi [160 p].
- Gallardo, F., 1808. *Origen, progresos y estado de las rentas de la Corona de España, su gobierno y administración. Tomo VI: Comprende las minas y siete rentillas*. Madrid, Imprenta Real.
- Gispert, M., 1886: "Las cuencas hulleras catalanas". *Revista Minera, metalúrgica y de ingeniería*, 37: 255-258; 272-275; 279-282 i 287-290.
- Laborde, A. de, 1808. "Aperçu sur l'histoire naturelle de la Catalogne". Dins: *Itinéraire descriptif de l'Espagne*, t. 1, p. 125-127. París, Nicolle i Lenormant.
- Llorac i Sentis, S., 1988. *Subirats. Visió general d'un municipi de l'Alt Penedès*. Ajuntament de Subirats, 346 p.
- Madoz, P., 1849: "Subirats", *Diccionario geográfico-estadístico-histórico de España y sus posesiones de Ultramar*, vol. 14, p. 529.
- Martí Escayol, M. A., 2002. "Indústria, medicina i química a la Barcelona de finals del segle XVIII: el tintatge i la introducció del carbó mineral des d'una perspectiva ambiental". *Recerques*, 44: 5-20.
- Maureta, J., i Thos, S., 1881. *Descripción física, geológica y minera de la provincia de Barcelona*. Madrid, M. Tello, 487 p.
- Miñano, S., 1827: "San Sadurní". *Diccionario geográfico-estadístico de España y Portugal*, 8: 57-58. Madrid, Pierart-Peralta.

- Oriol y Vidal, R., 1873. *Carbones minerales de España. Su importancia, descripcion, produccion y consumo*. Madrid, impr. J. M. Lapuente, 210 p.
- Ponç, A., 1788. "Carta VI". Dins: *Viage de España en que se da noticia de las cosas mas apreciables, y dignas de saberse, que hay en ella. Tomo decimoquarto, trata de Cataluña*, p. 192-233. Madrid, Vda. de Ibarra.
- Querol, C., 1998. *Retrats 1865-1997. Crònica il·lustrada de Sant Sadurní d'Anoia*. Vilafranca, Fundació Caixa Penedès, 249 p.
- Torelló i Borràs, P., 1909. *Monografía histórico-pintoresca de la vila de Sant Sadurní d'Anoya*. Barcelona, F. X. Altés, 123 p.
- Townsend, J., 1792. *A journey through Spain in the years 1786 and 1787*. London, C. Dilly, 2ª ed., vol. 3.
- Tubau, A., 2001. *Tradició i desenvolupament, artesanía i indústria al Penedès contemporani. Arqueologia industrial al Penedès*. Vilafranca, Institut d'Estudis Penedesencs, 103 p.
- Vézian, A., 1856. *Du terrain post-pyrénéen des environs de Barcelone et de ses rapports avec les formations correspondantes du bassin de la Méditerranée*. Montpellier, Ricard Fr., 114 p.
- Yzaguirre, D. de., 2012. "Les mines de carbó d'Els Casots". *El cep tort*, 5, p. 3.

LA FRASEOLOGIA DEL PENEDÈS

RESUM

Ens plau molt, com a divulgació i com a reclam, de publicar un llistat de material heterogeni que apleguem sota el nom de fraseologia, el qual, si només és una primera mostra de la prospecció de material lingüístic iniciada arran de la creació de la secció de l'IEP sobre el parlar penedesenc, entenem també que té una especial importància en la tasca empresa d'analitzar i valorar el nostre patrimoni lèxic.

ABSTRACT

To be used for dissemination and attraction, we are very pleased to publish the list of heterogeneous material gathered under the heading: phraseology which, if only as an early sample of the research on linguistic material started after the creation of IEP's department on Penedès local language, we also understand it is especially important.

Mogut per l'estimació a la nostra terra penedesenca, em vaig il·lusionar a realitzar aquesta recerca de paraules, mots, locucions, refranys, dites populars... a fi de no perdre aquest tresor lingüístic que... anem descurant de dia en dia, ja que bona part d'aquestes denominacions s'usa poc i va caient en l'oblit.»

«No podem perdre allò que el nostre poble ha fet donant-hi un nom, quan, moltes vegades, aquesta paraula és l'únic rastre que ha arribat a nosaltres de la procedència seva.»

SADURNÍ, Pere. Vocabulari vinyater.

«Perquè ni un sol mot | de la nostra parla | fos d'encuny dubtós...»

MASSANELL I ESCLASSANS, Antoni.

Estimació.

Si a ningú no se li escapa la dificultat d'encabir tot aquest món fraseològic en els reculls tradicionals lexicogràfics, fora del recurs que ara i adés se'n fa com a exemples d'ús, no ens ha d'estranyar gaire la presència escassa que en destorba l'estudi i que, a damunt, els recol·lectors es trobin amb un parell de travetes afegides.

En primer lloc, per l'inconvenient de no poder precisar l'adjudicació al domini penedesenc de molt del material recollit. És aquesta una tasca boi impossible i, en un repàs històric lexicogràfic, hom s'adona de seguida que els reculls fraseològics publicats acostumen a no incloure dades

que assenyalin la provenença d'una citació, ni tampoc, la majoria de vegades, no n'assignen la pertinença a cap territori definit.

Si no fos perquè quan el folklorista reusenc Cels Gomis [GOMIS, *Botànica popular*: 95], recollí l'expressió (que ell en deia modisme) «això sí que fóra omplir-me el gorro de guixes», a més de donar-li el sentit de 'això sí que fóra fastiguejar-me', hi va fer constar que estava recollida a Vilanova, res no ens podria portar avui a atribuir-ne l'origen penedesenc, i per això es tracta d'una dada que és un fet excepcional que hem d'agrair.

En canvi, és prou diferent, per exemple, el refrany que recull el diccionari d'Alcover/Moll: «Per a esser batlle d'Olesa, s'ha d'haver pegat a la dona» [DCVB: olesa s. v.], perquè, a la referència explícita d'Olesa (que si en desconeixem l'origen tant podria ésser “de Montserrat” com “de Bonesvalls”), hi afegeix l'aclariment «ho diuen humorísticament els habitants dels pobles veïns d'Olesa de Montserrat» i, entre aquests “pobles veïns”, els del Penedès s'hi poden comptar.

Veiem, doncs, que hi ha una part del material que sí que és identificable perquè conté en la composició algun mot que, inequívocament, ens assenyalava, bé l'origen, bé la pertinença, en el nostre territori; o bé que, com en aquest cas que ens ocupa, vingui a ésser el mateix des del punt de vista dels parlants penedesencs, en tractar-se d'un poble que tenim a tocar.

D'aquestes expressions caracteritzades per un tret penedesenc, de les quals, si deixem de banda la funció pragmàtica, com per exemple la de l'expressió «Vaig a calar foc a l'Arboç» que s'ha d'entendre com un estirabot equivalent a '¿què n'has de fer?', que és prou diferent de la funció burlesca d'un «A Cunit, cul i pit», en podríem encetar una classificació a partir de la naturalesa del mot penedesenc que les identifica, i així, podríem encetar una classificació que digués, per exemple:

- Gentilicis: a) formant part de sintagmes: «Color de càntir vilafranquí»; b) en corrandes: «Les noies de Vilafranca | són poques i ballen bé, | amb el tomb de les faldilles, | escombren tot el carrer.»; c) en locucions: «Quintinoi, pipa i porrona»...
- Topònims majors: a) en frases fetes: «Anar a calar foc a l'Arboç»; b) en parèmies: «Boira al Montmell, aigua més avall del Vendrell»; c) en corrandes: «A Albinyana fan senalles | i a les Piles, senallons; | de Santa Oliva, les herbes | i els altres tots són collons.»...
- Topònim menors i locals: a) en fórmules màgiques: com en la vilafranquina «Sant Pau de la Muntanyeta cura la tos de la canalleta»; b) en sentències: com en l'altafullenca «l'aigua de Sant Antoni mata el dimoni»...
- Personatge locals: a) en frases fetes: com en la vilafranquina «Vés a cobrar a cal Not»; o com en les vilanovines «Estiradet, Agustí, estiradet» i «L'Arat Trinxola que remena la cassola»...
- Noms d'establiment: a) en frases fetes: com en la vilanovina «Això és cal 65» o com en la locució sadurninenca «Òsties de cal Fonso»...
- Elements folklòrics: a) en frases fetes: com en les vilafranquines «Fer el posat de l'àngel» i «Fer el drac» o en la vilanovina «Fer passada amb el Turuta»; b) en parèmies: «la Muixerra tot ho esguerra i la Roser tot ho fa bé»; c) en locucions: «Llarg com el pal de les gitanes»...
- Terminologia gastronòmica: a) en parèmies: «Les ànegues, com les dones, que com més mudes més bones»...

Cal advertir per endavant que en l'elaboració i fixació de les expressions amb “denominació d'origen” s'hi endevina sovint la rivalitat local i la malvolença popular, un fet que, avui, per sort, les noves generacions s'han pres amb tanta de filosofia i humor, que fins i tot els afectats en fan ostentació i ho exhibeixen com a prova d'identitat: pensem en la colla de castellers “Capgrossos de Mataró”, en les penyes del Barça que s'autodenominen “Culés” i “Culerada”, o, sense anar tan lluny,

en els vilanovins autodenominats “Llunàtics” a partir del rodolí «Vilanova, | la lluna en un cove».

La segona dificultat rau en el mateix concepte de fraseologia, la qual, segons la definició del diccionari normatiu és el «conjunt de maneres de dir característiques d'una llengua, d'un sector d'aquesta o d'un autor», una definició que pot incloure des de creacions d'indole lingüística com són les locucions i les frases fetes, fins a d'altres de caràcter més complex i literari com són els refranys o parèmies.

Ara bé, com que aquí en volem parlar des del punt de vista dels recursos lèxics més complexos que tenen els parlants, aquest concepte de fraseologia ens resta curt, i, en tot cas, ens en convindria una interpretació més generosa perquè ens sembla que no podem separar del tot aquesta família lèxica, que tanta de personalitat dona al nostre parlar, de la d'altres expressivitats que li són properes, com ara la corrandà, la fórmula màgica, la cançó, l'endevinalla o la cantarella... Els parlants les veuen i les usen com a estructures fixes.

En canvi, prescindim de moment, i podrien ser objecte d'un altre llistat, de tot un seguit de sintagmes elaborats amb una aposició restrictiva del mot nucli. És una aposició dotada d'informació sobretot onomàstica, però no només, que aporta al conjunt resultant una alta expressivitat, molt útil tant per a la funció explicativa com, de vegades, per a les estratègies comercials: préssecs de l'Ordal, currutacos de Vilanova, la blanca Subur, gall del Penedès, ànec mut, calar la bóta, rajola del Vendrell...

També hem de tenir en compte, de manera general, que la realització d'un treball de camp en un territori tan obert com és avui el Penedès, ensopegaria de seguida amb els obstacles inherents a l'estandardització i a la globalització. Per això, en trobar-nos amb tan poca lexicografia publicada que hi estigui focalitzada, o que inclogui informació que s'hi refereixi explícitament, la recerca l'hem hagut d'emprendre centrant-nos principalment en el buidat de textos, tant literaris com documentals.

La llista l'hem confeccionada, de manera alfabètica, a partir del mot-tema penedesenc que focalitza o il·lustra cadascuna de les expressions, tenint present que hem procurat deixar de banda bona part de les varietats formals. També hem agrupat sota el nom de la població respectiva molts dels noms o fets locals.

Com que encara no tenim totes les referències bibliogràfiques que voldríem, aprofitem l'avinentsa per a demanar de poder-les enriquir amb l'aportació de tothom i, pel cas, tant hi fa que siguin expressivitats ja recollides o no en aquest llistat.

RELACIÓ DE FRASEOLOGIA QUE CONTÉ ANTROPÒNIMS, GENTILICIS, TOPÒNIMS I FETS QUOTIDIANES ESPECÍFICAMENT PENEDESENCS O INEQUÍVOCAMENT VISTOS DES DE LA PERSPECTIVA DE LA GENT DEL PENEDÈS

Abrera

- A Abrera, garses.

Altafulla

- Aigua de Sant Antoni que mata el dimoni: dels efectes curatius atribuïts a la de l'ermita de Sant Antoni.
- Altafulla, gent de bulla. [SADURNÍ Retalls folkl.: 31]; [PUJOL, Refranys: 265: «gent d'agulla»].

Ànec mut

- A la taula, tots els ànecs són muts. Al·legació dels qui els venen xerraires.
- Les ànegues, com les dones, que com més mudes més bones. Parèmia masclista de ponderació de la qualitat de la raça dels ànecs muts penedesencs.

Àngel del campanar, L'

- Fer el posat de l'àngel: «Que ofereixen sopars de duro i duros a quatre pessetes i que, de sotamà, tot s'ho emporten tot fent el gest de l'angelet, tal com diuen els vilafranquins pensant en la postura de l'àngel del seu campanar.» [LLORENS, Ben nascuda: 260].

Arboç, L'

- A calar foc a l'Arboç: 'què n'has de fer?', estirabot de resposta a la pregunta «on vas?». «La negra nuvolada de fum i les flames arribaven al cel [i], contemplat des de Vilafranca, va fer sorgir la dita popular: "Foc a l'Arboç", que durant tot el segle XIX va ser una expressió forta d'esgarripança a tota la comarca i que es proferí arreu en el moment que es volia llançar una constatació contundent com un crit d'almogàver.» [JANÉ, Efemèride Arboç: 330].
- A l'Arboç, ni dona ni gos. [SADURNÍ Retalls folkl.: 27]; [PUJOL, Refranys: 267].
- A Vilafranca, toquen a missa | a Avinyonet ja l'han tocat, | a Vilanova ja l'han dita | i a l'Arboç ja l'han acabat. [SADURNÍ, Retalls folkl.: 28].
- El quart diumenge d'agost és Festa Major a l'Arboç.

Ball de diables

- Cap a cal Vinyals. Mimologisme dels timbalers del Ball de Diables: «els components del Ball de Diables... es reconeixien per l'afecte als elaborats de cal Vinyals... allí no els faltava mai l'oferiment de la copeta d'anís o el tragueta d'aiguarent; i així ho pregonaven amb els tocs ancestrals dels seus tambors diabòlics en què, si es parava atenció, sempre es podia sentir com es repetia la contrasenya una i altra vegada. Era allò de "cap a cal Vinyals... cap a cal Vinyals"». [BOSCH/SOLÉ Festa maj. vilafr.: 80].
- Sembla que digui els versos del ball de diables: «frase despectivament aplicada a aquelles composicions de certs aprenents versaires, que creuen versos a les ratlles desiguals sens ictus ni sentit, i al llegidor que a cada vers fa pausa, pronunciant-los amb un èmfasi i entonació ridícula, com ho feien els que aquella dansa ballaven.» [BOVÉ, Penedès Folklore: 66]. Probablement que el mestre Bové diria avui el mateix.

Ball de l'Àliga

- Peret que en balla l'àguila | davant de l'hospital | tres passos endarrere | tres passos endavant: lletra aplicada a la popular música del ball de d'àliga. [BÀYER, Abecedari F. Major: 26].

Ball de la Mulassa

- Patum, tum, fa la mulassa | patum, tum, fa el mulassó | per les dones xocolata | i pels homes bon bastó. «La Mulassa... Antigament, i avui encara, la quitxalla l'enronda, aplicant-hi a sa tonada la següent lletra: ---». [BOVÉ, Penedès Folklore: 75].

Ball del Drac

- Fer el drac: «expressió tradicional vilafranquina que aplicada als infants en sentit imperatiu els demana que adoptin la postura d'abalançar mig cos endavant i aixecar els braços endarrere tot simulant el drac; [té] un segon sentit per a referir-se a aquell qui de forma dissimulada obté algun guany econòmic per camins no gaire ortodoxos.» [BÀYER, Abecedari F. Major: 101].
- Ton pare balla el drac, | ton pare balla el drac, | ta mare balla l'àliga. || Ton pare balla el drac, | ton pare balla el drac | davant de l'hospital. || Tres passos endarrere, | tres passos endavant.

Les populars lletra i música tant serveixen per al drac com per a l'àliga. «Son pare balla el drac | i ell ne balla l'àliga ...» [BOVÉ Penedès Folklore: 71].

Ball de les gitanes

-Llarg com el pal de les gitanes 'molt alt'. [GRASES, Hores jov.: 313].

Banyeres

-A Banyeres, caguen les guixes senceres. [PUJOL, Refranys: 263].

Begues

-A Begues, encantats [SADURNÍ Retalls folkl.: 29].

Cabrera

-De Cabrera, Judes n'era. [SADURNÍ Retalls folkl.: 29]. L'antiga Cabrera del Penedès, és ara de l'Anoia, però la dita és anterior i no té res a veure amb el canvi burocràtic.

Calafell

-Calafell prop del Vendrell i tan poc bonic com ell «la dita que [ho] diu --- es va mantenir» [GARCIA, Vida marinera: 68]; [SADURNÍ, Retalls folkl.: 31]; [PUJOL, Refranys: 265].

Cantallops

-A Cantallops, porten esclops [SADURNÍ, Retalls folkl.: 30]; [QUEROL, Subirats: 76].

Capellades

-A Capellades, molins i a la Beguda, raïms. [SADURNÍ, Retalls folkl.: 28]; [PUJOL, Refranys: 263].

-A Capellades, tots són lladres [SADURNÍ, Retalls folkl.: 30].

Carme

-Sembla la processó de Carme [SADURNÍ, Retalls folkl.: 30]

-Sopar dues vegades, com els de Carme [SADURNÍ, Retalls folkl.: 26]

Castellers

-Aguantar els quatre de vuit. «És una locució que al·ludeix metafòricament al sobreesforç del casteller i que s'usa sobretot en el sentit figurat de 'mantenir-se un hom ferm, sostenint una càrrega, un compromís o una responsabilitat.'» [PI DE CABANYES Parlar de Vilanova: 53].

-Els xiquets de Valls. Com que el mot xiquet no és propi del Penedès, els penedesencs, que sentien com els vallencs s'anomenaven xiquets entre ells, acabaren batejant-los amb aquest nom i, fins fa ben poc, un casteller era un xiquet. Segons la tradició, quan Anselm Clavé va intitular amb el nom d'Els Xiquets de Valls la seva popular composició, ho va fer, de la mà d'Eduard Vidal i Valenciano, a partir dels castells que va veure aixecar pels vallencs a Vilafranca per Sant Fèlix. Més tard, en néixer la colla castellera del Vendrell va haver d'adoptar el nom de Nens del Vendrell, per tal de diferenciar-se.

-Fer els xiquets 'pujar algú damunt d'un altre'.

-La Muixerra tot ho esguerra i la Roser tot ho fa bé. «L'una colla deia a l'altra: "la Muxerra tot ho esguerra; la Roser tot ho fa bé"; o en altres ocasions cridaven: "la Muxerra per terra; la Roser va pel femer"» [BOVÉ Penedès Folklore: 102]. A la rivalitat vallenca ja li va anar bé la de les confraries vilafranquines del Roser i la Muixerra que les contractaven i les hi donaren nom: «La mateixa religió ha produït cismes i divisions: la Muixerra tot ho esguerra i la Roser tot ho fa bé» [LLORENS, La ben nascuda: 126].

Castellví de la Marca

-Vent de Castellví, que no fa ploure ni fa aclarir. «Recollit a Sant Jaume dels Domenys.» [MANENT, Núvols Pdès.: 80].

Catllar, El

- Si vas al Catllar, abans has de testar. [PUJOL, Refranys: 270].

Creixell

- A Creixell, cadascú va per ell. [PUJOL, Refranys: 263].

Cubelles

- A Cubelles, cul i mamelles. [SADURNÍ Retalls folkl.: 29]; [PUJOL, Refranys: 269].

- A Cubelles, les joves, amb els anys es tornen velles. [PUJOL, Refranys: 263].

Cunit

- A Cunit, cul i pit. [SADURNÍ Retalls folkl.: 29].

Esparreguera

- Per Sant Pere, festa a Abrera, | els d'Olesa per Sant Joan; | els cornuts d'Esparreguera, | per Santa Eulàlia la fan. [SADURNÍ Retalls folkl.: 30].

Festa Major

- Alguns faran festa major. «Es diu per significar que molts estaran satisfets d'allò que s'anuncia, especialment que se'n vagi algú que fa nosa o és mal vist (Penedès)». [ALCOVER/MOLL: festa s. v.].

Gegants

- Fer els gegants «Fer el ruc. Desvetllar el veïnat durant la nit». [PARÉS Parla col·loquial: 38].

Gornal, La

- La Gornal, quatre cases i un corral [SADURNÍ Retalls folkl.: 26]

Igualada

- Igualada, gent trempada. [PUJOL, Refranys: 268].

- La mort és filla d'Igualada: no fa torta ni marrada. «vol dir que passa per tot (Gaià)». [ALCOVER/MOLL: mort s. v.]

- Val més anar a Igualada que no pas a Manlleu. «L'anar a Igualada, m'agrada; l'anar a Manlleu, me sap greu»: es diu per un joc de paraules entre "anar a Manlleu" (la vila) i "anar a manlleu" (demanar en préstec)». [ALCOVER/MOLL: manlleu s. v.]; [PUJOL, Refranys: 265].

Llacuna, La

- De dones de la Llacuna | a cada poble n'hi ha prou d'una. [SADURNÍ, Retalls folkl.: 27]; «(ho diuen els dels pobles veïns). Els de La Llacuna contesten: "I allà on no n'hi ha, n'hi volen posar" (Serra i Boldú, Notes geogr. folkl.)». [ALCOVER/MOLL: Llacuna s. v.].

- Per Sant Andreu, a la Llacuna fred o neu [SADURNÍ, Retalls folkl.: 29].

- Sargantana treu el cap, | que ton pare està penjat | pel camí de Montserrat. | Sargantana treu la cua, | que ta mare n'és perduda | pel camí de la Llacuna. Fórmula infal·lible per a agafar sargantanes. [SADURNÍ, Retalls folkl.: 15]

Marmellar

- Asperges de Marmellar, si no se n'adonen avui, se n'adonaran demà [SADURNÍ, Retalls folkl.: 39].

Martorell

- A Martorell, carbassots. [PUJOL, Refranys: 264].

- A Martorell, fes-te amb elles i no et fiïs d'ells. [ALCOVER/MOLL: Martorell s. v.]

Masllorenc

- A Masllorenc pistoles als ceps i bones orquestres [SADURNÍ Retalls folkl.: 30]

Masquefa

- Roí, amb roí, així casen a Masquefa [SADURNÍ, Retalls folkl.: 29]; «Ruhí ab ruhí, que així casan a Masquefa» [LABÈRNIA II, 527]; [PUJOL, Refranys: 270].

Mediona

- A Sant Quintí de Mediona, pipa porroni, | a Sant Pere de Riudebitlles, ceballots, | i a Sant Joan de Mediona, | ni ho entenen, ni ho entendran. [SADURNÍ, Retalls folkl.: 27].
- Mediona, gent sorruda i terra bona [SADURNÍ, Retalls folkl.: 28]; [PUJOL, Refranys: 269].

Miralles

- A Miralles, si no hi tens feina, no hi vagis. Si dejú hi vas, dejú en tornaràs [SADURNÍ, Retalls folkl.: 26]

Moja

- Moja, poca gent i boja [SADURNÍ, Retalls folkl.: 27]

Montagut

- Montagut, sacs i cordes [SADURNÍ, Retalls folkl.: 30]

Montmell

- Boira al Montmell, aigua més avall del Vendrell. «Diu l'adagi humorístic recollit a Llorenç i Sant Jaume dels Domenys.» [MANENT, Núvols Pdès.: 29]: Hi ha altres versions, recollides a diferents llocs i totes a l'entorn del mateix tema: «A Albinyana diuen: “Capelles del Montmell, tormenta al Vendrell”» [MANENT, Núvols Pdès.: 38]; «“Quan el Montmell porta capell, aigua segura per damunt del Vendrell” diuen a Calafell, o sigui que, si es tapa la muntanya plourà.» [MANENT, Núvols Pdès.: 37]; hi ha una altra versió recollida entre els pescadors de Vilanova: «Les tamborinades vénen normalment per l'oest. Per tant, quan veiem nuvolada sobre la serralada del Montmell, és senyal de mestralada forta. La dita diu “Quan el Montmell porta capell, no et fiïs d'ell.”» [GARCIA, Vida marinera: 292]; però els vilanovins també diuen que «Quan per sobre del Montmell hi ha nuvolada, senyal de ventada» [GARCIA, Vida marinera: 292].

Montserrat

- A Montserrat la Mare de Déu s'ha posat mantellina. «Diuen a l'Arboç significant que s'ha tapat i plourà. A Mediona i Vilafranca diuen que les roques de Montserrat porten mantellina. Recollit també a Pla del Penedès i Pontons.» [MANENT, Núvols Pdès.: 51]; hom ha aplegat variants a molts pobles del Penedès: «A Sant Cugat Sesgarrigues diuen: “Si les muntanyes de Montserrat porten manto i Font-rubí caperutxó, pluja abundor”» [MANENT, Núvols Pdès.: 37]; «diuen a Font-rubí i Sabanell. “Si les muntanyes de Montserrat porten taperó, pluja abundor.”» [MANENT, Núvols Pdès.: 64]; «Recollit a Mediona on diuen “Si les roques de Montserrat porten caperó, pluja abundor”» [MANENT, Núvols Pdès.: 38]; «El refrany fa: “Si Montserrat porta caperó, pluja abundor”. Recollit a Sabanell, Sant Llorenç d'Hortons, Sant Pere de Riudebitlles, Sant Quintí de Mediona, Sant Sadurní d'Anoia, Torrelavit i Torrelles de Foix» [MANENT, Núvols Pdès.: 38]; «A Vilobí diuen: “Si Montserrat porta caputxó, pluja abundor”» [MANENT, Núvols Pdès.: 38].
- A Montserrat, ves-hi fadrí i torna casat [ALCOVER/MOLL: fadrí s. v.]. En el refranyer hi ha molta d'insistència en el tema de casar-se i anar a Montserrat: «No és ben casat qui no ha estat a Montserrat» [ALCOVER/MOLL: casat s. v.].
- Qui a Montserrat va, té molt per mirar. [PUJOL, Refranys: 270].

Olesa de Bonesvalls

- Boira tova a Montau, pluja segura si hi cau. «Olesa de Bonesvalls, on [ho] diuen humorísticament» [MANENT, Núvols Pdès.: 32].
- Quan surt el núvol prop del pont de l'Arcada pluja segura. «A Olesa hi ha una dita popular: ---» [Excursió Penedès: 76].

Olesa de Montserrat

- A Olesa, bona gent i bon oli [PUJOL, Refranys: 264].
- Per a ésser batlle d'Olesa s'ha d'haver pegat a la dona: «Ho diuen humorísticament els habitants dels pobles veïns d'Olesa de Montserrat.» [ALCOVER/MOLL: Olesa s. v.].

Pacs

- Pacs, pocs, mal educats [SADURNÍ, Retalls folkl.: 26]. «"Els de Pacs, pocs i mal acertats": ho diuen els habitants del Penedès» [ALCOVER/MOLL: Pacs s. v.].
- Sant Pelegrí, fill de Pacs, trenca els càntirs a cops de cap. «Varen descarregar la imatge de Sant Pelegrí o el tronc per fer-la, procedent de Pacs, va rodolar i va anar a parar a damunt els càntirs que hi havia a la vorera per assecar, i va fer una gran destrossa. En memòria del fet encara es diu ---» [TRENS, Senyora Vila: 56]; [BORREGO, Pdès. llegend.: 26]; [SADURNÍ, Retalls folkl.: 38].

Penedès

- Al Penedès, moltes vinyes i pocs diners «Ell [Pau Milà i Fontanals] fou qui primer arborà la dita: Al Penedès, moltes vinyes i pocs diners» [SABATÉ Pau Milà: 61]; «Podreu dir allò que deya un vell de ca'n Rabella d'Ordal, "Vilafranca del Panadès, moltes vinyas y pochs dinés."» [G. VIDAL, Vida en lo camp: 143]; [GIRALT, Vocab. vinya: 127].
- De la Segarra i el Penedès vénen salut i diners. [SADURNÍ, Retalls folkl.: 26]; [PUJOL, Refranys: 267].

Pierola

- A Pierola, terra roja [SADURNÍ, Retalls folkl.: 26].

Pla, El

- A la Granada són puputs, | a Santa Fe escorxen rucs | i els del Pla són testarruts. [SADURNÍ, Retalls folkl.: 28].

Pobla de Claramunt, La

- A Piera venen oli, | a Vallbona venen sal, | a Capellades el vinagre | i a la Pobla l'enciam. [SADURNÍ, Retalls folkl.: 26.].

Pobla de Montornès, La

- La Pobla de Montornès, que molts l'anomenen i no saben on és. [PUJOL, Refranys: 269].

Pontons

- Les noies de Pontons | tenen pretensions: | sempre van mudades. D'una cançó popular.

Querol

- Si que faràs dret per a anar a Querol! «Es diu a algú per indicar-li que va completament errat (Camp de Tarragona).» [ALCOVER/MOLL: Querol s. v.].

Ribes

- A Cubelles són les belles, | a Vilanova, no tant, | a Sitges són les boniques | i a Ribes, la flor del camp. [SADURNÍ, Retalls folkl.: 28].

Riera, La

- A Ardenya, una sabata i una espardenya. [PUJOL, Refranys: 263].
- A la Riera, cadascú de sa manera. [PUJOL, Refranys: 264].
- Les dones de la Riera | diuen que no els agrada el vi, | però a darrera la porta | se'l beuen amb un tupí. [PUJOL, Refranys: 264].
- Les dones de la Riera | tenen el pit al davant | i el cul al darrera; | i al revés les de Ferran, | que tenen el cul al darrera | i el pit al davant. [PUJOL, Refranys: 269].

Rodonyà

- Rodonyà, gent de fiar. [SADURNÍ, Retalls folkl.: 31]; [PUJOL, Refranys: 270].

Salomó

- A Salomó hi ha una noia | que és bonica com un sol, | a la soca de l'orella | li ha sortit un floricol. «Cançó popular del Vendrell» [ALCOVER/MOLL: Floricol s. v.]; [SADURNÍ, Retalls folkl.: 30].
- No té res a veure amb un canó | la carretera de Salomó. [PUJOL, Refranys: 269].

Santa Fe

- A Santa Fe, calderots [SADURNÍ, Retalls folkl.: 30]

Santa Oliva

- A Albinyana fan senalles | i a les Piles, senallons; | de Santa Oliva, les herbes | i els altres tots són collons. Corrandà vendrellenca.

Sant Llorenç d'Hortons

- De la Beguda, en surts de correguda. [SADURNÍ, Retalls folkl.: 32]; [PUJOL, Refranys: 267]. Sant Magí de la Brufaganya.
- A Sant Magí, ves-hi fadri; a Montserrat, ves-hi casat [AGUILÓ]; [ALCOVER/MOLL: Casat s. v.]. Sant Martí Sarroca.
- Sant Martí, la flor del pi. [SADURNÍ, Retalls folkl.: 26].

Sant Pere Molanta

- Les Gunyoles són gitanos, | Sant Cugat morts de fam, | i Sant Pere la flor del camp. [SADURNÍ, Retalls folkl.: 32].

Sant Quintí

- Per gent franca a Vilafranca, | per molt luxe a Vilobí, | per drapaires a Sant Pere | i per misèria a Sant Quintí. [SADURNÍ Retalls folkl.: 32].
- Quintinoi, pipa i porrona. «Quintinoy, pipa i porrona» ho diuen als pobles veïns» [AGUILÓ. Quintinoy s. v.].
- Sant Quintí de Mediona, molts rucs, molts rucs i... pocs rics! [SADURNÍ, Retalls folkl.: 32].
- Vent de Sant Quintí, que no fa ploure ni fa aclarir «diuen a Bellvei i a Vilobí.» [MANENT, Núvols Pdès.: 82].

Sant Sadurní

- A la vinya del Cigala 'cap al cementiri': El Cigala era el renom d'un enterramorts que hi va haver a Sant Sadurní.
- Maria Antònia! 'tant se val'. Expressió sadurninenca.
- Òsties de cal Fonso. A Sant Sadurní, del record de quan a cal Fonso elaboraven les òsties de pa d'àngel.

Sitges

- A Sitges, gitanos. [SADURNÍ, Retalls folkl.: 28]; [PUJOL, Refranys: 265].
- Les dones de Sitges no fan foc per no fer fum. «I un adagi conegut diu ---» [F. VIDAL, Malvasia Sitges, apud PLANAS I IZÀBAL Antologia Sitges: 188].

Subirats

- Als carrers d'en Bosc, de Ca l'Almirall i dels Rocs, la mare de Lavern i el pare de Sant Sebastià. [QUEROL, Subirats: 76].
- Boira a Font Santa, aigua abundanta. «Diuen al Pla del Penedès.» [MANENT, Núvols Pdès.: 28].
- De Sant Pau són les boniques, | a Lavern ja no ho són tant, | a les Gunyoles, gitanos | i a Sant Cugat, la flor del camp. [SADURNÍ, Retalls folkl.: 27]; [QUEROL, Subirats: 76].
- Els Casots, terra de vent i rocs. [QUEROL, Subirats: 76].

- La Torre-Ramona, plana com una mona, i els Casots, alt com els aligots. [QUEROL, Subirats: 76].
- Lavern, l'allargada, | Ordal, la partida, | Sant Pau, l'enclotada, | Torre Ramona, l'allunyada | i Subirats l'enlairada. [QUEROL, Subirats: 76].
- Lavern, primer esglaó de l'infern. [SADURNÍ Retalls folkl.: 29]; [QUEROL, Subirats: 76]; [PUJOL, Refranys: 269].
- Llevant, xaloc, migjorn, llebeig, | ponent, mestral, tramuntana i gregal | vet aquí els vuit vents de l'Ordal. [QUEROL, Subirats: 76].
- Ordal, portal del Penedès [QUEROL, Subirats: 76].
- Sense el carrer de la Font i el d'en Rovira, Sant Pau s'adormiria. [QUEROL, Subirats: 76].

Tarragona

- A la carretera de Tarragona un carro carregat de rocs. Embarbussament per als que tenen dificultat a pronunciar la erra.

Terrassola i Lavit

- A Lavit, la fam los trau del llit. [AGUILÓ].
- Boira a l'Avernó, pluja abundor. «Sentencien a Torrelavit on hi ha aquesta partida de terra.» [MANENT, Núvols Pdès.: 27].

Torredembarra

- A cobrar a cal Saia. «Hom ho diu humorísticament quan algú ha de percebre uns honoraris. Sembla ser que cal Saia era la casa on s'hostatjava a Torredembarra el pagador de la setmanada dels soldats castellans que segles enrere ocupaven el nostre país.» [PUJOL, Refranys: 275].
- A Ferran són uns tinyosos; | a Tamarit, uns inflats; | a Altafulla, mosquitreba, | i a la Torre, escarabats. [SADURNÍ, Retalls folkl.: 31].
- Al Vendrell són rovellades, | a Creixell ja no ho són tant, | a Clarà són molt boniques | i a la Torre la flor del camp. [PUJOL, Refranys: 265].
- A Tamarit ballen coques, | a Ferran pelen gats, | a Altafulla, mosquitalla, | i a la Torre escarabats. [SADURNÍ Retalls folkl.: 30].
- Del Vendrell són les boniques, | a Roda ja no ho són tant, | a Creixell les rovellades | i a Torredembarra, la flor del camp. [SADURNÍ Retalls folkl.: 29].
- Quan Torredembarra emprèn el vol, sempre, sempre surt el sol. [PUJOL, Refranys: 270].
- Tamarit: tit, tit; | Altafulla: pont d'agulla; | a Ferran: tant, tant; | i la Torre, la flor del camp. [PUJOL, Refranys: 270].
- Torredembarra i Martorell, | Altafulla i el Vendrell. «Al Penedès, quan posen oli a l'enciam solen dir pausadament, fent una mica de parada a cada síl·laba: ---» [GOMIS, Botànica popular].

Torrelles de Foix

- A Torrelles, són les belles | a Pontons són els c... | Plaça de Santa Coloma | hi ha el forat dels borratxons. [SADURNÍ, Retalls folkl.: 27].
- Boira al Clapivell, pluja al clatell «--- diu el refrany. És una muntanya de Torrelles de Foix.» [MANENT, Núvols Pdès.: 27].

Vendrell, El

- Al Vendrell, cadascú va per ell.
- Al Vendrell mai no hi pedrega. «(Albinyana)» [SADURNÍ, Vocab. vinyater: 53].
- És més avar que el Pau Maria Guimerà «Pau Maria Guimerà Borrell va morir sense descendència l'any 1892. Era solter i, pel que ha conservat la tradició oral, molt avar. Joan Ramon i Soler

(1851-1900) va dedicar-li un "epitalami", un vers satíric on deixava ben clara aquesta darrera condició del personatge. Referent a això, també cal destacar la dita popular de l'època, que deia, per designar algú amb aquesta mateixa qualitat, ---.» [ARROYO/PAYAN, Portal Pardo: 64].

-Home del Vendrell, vés amb ell i guarda't d'ell; i en passar un barranc, fes que passi al davant. [MILÀ I FONTANALS, Manuel, apud SADURNÍ, Aplec notes].

Vins del Penedès

- A Ribes, a Ribes! A Ribes venen bon vi. [SADURNÍ, Retalls folkl.: 29].
- Arrop, vi de Miret! «al súmmum de la dolçor que al Penedès es valorava cap a la meitat del segle XX amb l'expressió "arrop, vi de Miret!", tot comparant-lo amb un xarop dolç molt popular en aquells anys com a complement per desvetllar la gana a la canalla.» [SOLÉ/CERCÓ, Catànies: 19].
- De Sant Sadurní, | les dones i el vi. [SADURNÍ, Retalls folkl.: 28]; [PUJOL, Refranys: 267].
- El vi de Martorell fa caure de clatell. [SADURNÍ, Vocab. vinyater: 56].
- El vi de Mediona esperona. [SADURNÍ, Vocab. vinyater: 56].
- L'Arboç, terra de bon vi i puntes de coixí.
- Parellada de Font-rubí fa el millor vi. [SADURNÍ, Vocab. vinyater: 58].

Vilafranca

- Adéu Vilafranca hermosa, | adéu vila del Vendrell, | sinó em veu la xaneta | jo me'n vaig a servir el rei. «Adéu Vilafranca hermosa | Adéu vila del Vendrell | sinó em veu la xaneta | jo me'n vai a servir el rey» [PALOMA, Milà folklorista: 126-27].
- A Vilafranca, els mercats a grapats i les fires a piles «En efecte, hi hagué èpoques en què, de fires, se'n celebraven tantes com mesos té l'any. Fou quan coexistien la "fira de sembrar", la "fira del congre", la "fira de les castanyes", la "fira dels melons", la "fira dels enamorats", per no dir-ne si no unes quantes.» [SABATÉ, De prop I: 54]; «La petita història de cada dia ho corroboraria més tard encunyant la dita popular: "Per fires i mercats, Vilafranca"» [SABATÉ, De prop I: 76].
- A Vilafranca, panarres. [SADURNÍ, Retalls folkl.: 26].
- Color de càntir vilafranquí: «S'empastifaren totes les parets de --- que era el mot de què es valien els vilanovins per burlar-se o motejar els vilafranquins d'aquell temps» [PLANAS, Notes Sta. M.: 32].
- El Cols va dir-li al Nap que tanqués el Rave a la presó. Aquesta facècia repetida durant molt de temps, és una crònica botànica però verídica que es va originar en temps de la Restauració, quan el nou alcalde, que es deia Cols, va encarregar a l'agutzil Joan Trius, al qual, tot i que era alt i cepat, o potser per això mateix, li deien el Nap, que detingués el cap de l'oposició que es deia Rius i que era de cal Rave.
- El dot d'en Comelles: cul i mamelles. Ah! Quan es concertaven els casaments mitjançant uns detallats capítols matrimonials, venia això de «Cap s'acontenta amb ---» [LLORENS, Ben nascuda: 145].
- La Festa Major de Vilafranca, la més típica de Catalunya. «El tractament més habitual del cartell ha estat... aquell "la més típica de Catalunya"» [BOSCH/SOLÉ Festa maj. vilaf.: 13]; «A principios de siglo, el título "la més típica de Catalunya" era una frase que flotava en el ambiente; era un fruto maduro que sólo esperaba una mano que lo alcanzara. Estaba escrito que un día así ocurriría. Y ahí está.» [SABATÉ, De prop II: 123].
- Les noies de Vilafranca, | totes porten polisson, | si es veien el darrere, | fan riure a tot el món.

[SADURNÍ, Retalls folkl.: 31].

- Les noies vilafranquines | són maques i ballen bé, | i amb el volt de les faldilles | escombren tot el carrer: «Entre el folklore vilafranquí trobem: ---» [LLORENS, Ben nascuda: 118]; [SADURNÍ, Retalls folkl.: 27].
- Pujar com els arbres de la Rambla 'créixer molt de pressa'. [GRASES, Hores jov.: 314].
- Sant Fèlix mata aranyes: «Com a nota curiosa vilafranquina he trobat que a Sant Fèlix li diuen el Mataranyes perquè com per la Festa Major es netegen les cases -i és per Sant Fèlix- d'aquí que es desteranyini i es matin les aranyes, fent-ne a Sant Fèlix causa directa, i inclús agent» [GRASES, Hores jov.: 266].
- Sant Magí qui en Vós confia, | el Potassa i el Cortina: «L'administració de la capella anava a càrrec dels veïns... representats per un senyor, un tender i un pagès... D'aquell temps ens han arribat dos versos que, parodiant els goigs que cantava el poble, al·ludien als dos devots administradors que durant anys exercien tal càrrec. ... L'Alayo «de malnom Potassa» era el pagès, i el Cortina, el tender» [SABATÉ, De prop I: 42]. Aquesta capella de Vilafranca dedicada a Sant Magí, on cada any hi arribava l'aigua de Brufaganya pel dia del sant, la van enderrocar per tal d'eixamplar el carrer.
- Sant Pau de la Muntanyeta, | cura la tos de la canalleta. Fórmula màgica que amb uns copets a l'esquena curava els constipats de les criatures. Aquest Sant Pau és el de l'ermita de la Muntanyeta, a tocar de Vilafranca.
- Sant Ramon és nat | fill de Vilafranca, | confessor de reis, | de reis i de papes. La coneguda cançó de Sant Ramon.
- Si voleu sentir pudor, aneu als baixos de la Unió. [BOSCH/SOLÉ Rambla vilafr.: 103]. La Unió és el nom de la societat propietària del Casino, que tenia, i té, una cafeteria a peu de la Rambla.
- Un de cec, un de mut, i un de cec i tartamut. Els rellotges públics de Vilafranca: «el cec era el rellotge de Santa Maria [que no es veu], el de la façana de l'Ajuntament sempre ha estat mut, mentre que la denominació de cec i tartamut s'aplicava a l'aparell de l'Estació enològica que no sempre tocava com volia» [BOSCH/SOLÉ Rambla vilafr.: 51].
- Ves a cobrar a cal Not 'no ho cobraràs pas'. Frase feta vilafranquina, originada un any en què als administradors de la Festa Major -un dels quals es deia Not-, no els van sortir els comptes, i no en van tenir prou per atendre totes les factures que arribaven. «La major part de les vegades, a l'hora de la veritat havia d'anar a cobrar a cal Not. Amb això ja hi comptava. Els amics li deien "No siguis bonifaci, fes-t'ho pagar"» [SABATÉ, De prop I: 204].
- Vilafranca del Penedès, moltes vinyes i pocs diners: «es posés al corrent dels avenços que poguessin evitar que es digués --- » [MAS I JORNET, Notes moviment: 53]; [SADURNÍ, Retalls folkl.: 29]; [PUJOL, Refranys: 271].
- Vilafranca del Penedès, que molts ne parlen i no saben on és.
- Vilafranca, guerra franca, Vilanova, guerra nova, i tot... per mor d'un carril. [SADURNÍ, Retalls folkl.: 31]; [PUJOL, Refranys: 271].
- Vilafranca, Senyora vila: «Vilafranca és una senyora Vila, segons feliç expressió de mossèn Trens de cal Catani.» [LLORENS, Ben nascuda: 89].

Vilanova i la Geltrú.

- Això és cal 65: 'lloc on es pot trobar de tot'. «[Són] expressions que serveixen per identificar tipologies concretes de persones o de llocs... Fa referència a la botiga del mateix nom que hi havia al carrer dels Caputxins fins fa ben poc» [VINYALS/CUATRECASAS, Parlar vilanoví: 9].

- Al Perrussar, ni per vi ni per pa! «El Perrussar és la zona de l'alguer, anomenada també brut, on hi ha poca pesca. Per tant, és mal ofici i mala cosa d'anar-hi.» [GARCIA, Vida marinera: 302].
- A Ribes, banyuts, | a Sitges, gitanos, | i a Vilanova, fanàtics! [SADURNÍ, Retalls folkl.: 32].
- A Vilanova, boters. [SADURNÍ, Retalls folkl.: 28].
- A Vilanova i la Geltrú, rics, rocs i rucs. [SADURNÍ, Retalls folkl.: 27].
- A Vilanova, la lluna amb un cove.
- Bota Jeroni! «Quan... hom feia una pesquera fora del normal, de tan bona, era costum l'exclamació de "bota, Jeroni!"» [GARCIA, Vida marinera: 173].
- Dona o home en mal traje «Quan un afer no presenta bon caire. També quan una dona és deixada, en l'aspecte físic o en la manera de presentar-se.» [GARCIA, Vida marinera: 306]. El traje, a Vilanova, era l'espai de la platja reservat per a les barques de pesca.
- El saber no ocupa puestu... però embarassa la proa. «Refrany casolà que té el sentit següent: a la proa s'hi posava la gent quan no treballava, i el Saber era el motiu amb què anomenaven un home molt gros de l'època.» [SANABRA, Metàfores vilanovines: 7].
- Estiradet, Agustí, estiradet «El senyor Sugranyes era un dels millors pintors de Vilanova... El seu fadri major era l'Agustinet; a l'hora de la feina en passar per davant d'ell acostumava dir-li: «Estiradet, Agustí, estiradet!» perquè no gastés massa pintura. Aquesta frase esdevingué popular i encara es diu aquí, quan hom estalvia més del compte.» [CARBONELL, L'humor: 35-36].
- Fer passada amb el Turuta. «Quants de vosaltres no coneixeu algunes expressions com... fer passada amb el Turuta.» [VINYALS/CUATRE CASAS, Parlar vilanoví: 7].
- L'arat Trinxola que remena la cassola «[Són] frases relacionades amb famílies i personatges de la vila: --- (tenir poder de decisió). Aquest personatge era molt popular i aprofitant la frase feta remenar les cireres se'n va crear una de nova, però això sí: vilanovina.» [VINYALS/CUATRE CASAS, Parlar vilanoví: 9].
- Marieta peix menut. «[Són] expressions que serveixen per identificar tipologies concretes de persones o de llocs: marieta peix menut (ser un pillo, fer la viu-viu)» [VINYALS/CUATRE CASAS, Parlar vilanoví: 9].
- M'he menjat un trumfo sense pelar, | m'he escaldat una mica el paladar. «Cançoneta: --- (Vilanova i la Geltrú)» [GOMIS, Botànica popular: 131-32]. A Vilanova és molt corrent de dir-li trumfo a la patata.
- No n'hi haurà per qui en voldrà, com les filles de l'Estalella. «[Són] expressions que serveixen per identificar tipologies concretes de persones o de llocs: sembla que les filles d'aquest personatge eren molt boniques i, per aquest motiu, molt sol·licitades.» [VINYALS/CUATRE CASAS, Parlar vilanoví: 9].
- Ser com a ca la Grataconys. «[Són] expressions que serveixen per identificar tipologies concretes de persones o de llocs: ca la Grataconys 'lloc desordenat'». [VINYALS/CUATRE CASAS, Parlar vilanoví: 9].
- Ser més alt (o alt com) que el Candela «[Són] expressions que serveixen per identificar tipologies concretes de persones o de llocs: el Candela (persona que a la vila destacava per la seva alçada)» [VINYALS/CUATRE CASAS, Parlar vilanoví: 9].
- Vas bé, per anar a Caroba! «Caroba, davant mateix de Vilanova, gairebé ja a l'extrem dels llocs destinats a la pesca, és una mar molt extensa. Expressió que es diu a una persona quan hom creu que segueix mals camins.» [GARCIA, Vida marinera: 303].

- Vilanova i la Geltrú, rics, rocs i rucs. [PUJOL, Refranys: 271].
- Vilanova i Sitges, terra de pintors; Vilafranca, d'escriptors. [SADURNÍ, Retalls folkl.: 30]

Vila-rodona

- A Masllorenç, una bitlla, | a Rodonyà, una campana, | a Vila-rodona, una torre | s'han de vendre per pagar. [SADURNÍ, Retalls folkl.: 31]

BIBLIOGRAFIA CITADA

- [AGUILÓ] AGUILÓ I FUSTER, Marian (1914-1934). *Diccionari Aguiló*. a cura de Pompeu Fabra i Manuel de Montoliu. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans [Edició facsimil de 1988, Barcelona: Editorial Alta Fulla]. 8 v.
- [ALCOVER/MOLL] ALCOVER, Antoni M.; MOLL, Francesc de B.: *Diccionari català-valencià-balear*. 2a ed. Palma de Mallorca: Moll, 1968-69. 10 v.
- [ARROYO/PAYAN, Portal Pardo] ARROYO, Pau; PAYAN, Núria. "Aproximació a l'estudi històricoartístic de l'edifici del Portal del Pardo del Vendrell", a *Del Penedès*, núm. 5. Institut d'Estudis Penedesencs, 2003, p. 50-68.
- [BÀYER, Abecedari F. Major] BÀYER I GONZÁLEZ, Àngel et al. *Abecedari de la Festa Major de Vilafranca del Penedès*. Vilafranca: Vilatana, 1997.
- [BORREGO, Pdès. llegend.] BORREGO PÉREZ, Juan Carlos: *El Penedès llegendari*. Valls: Cossetània, 2010.
- [BOSCH/SOLÉ, Festa maj. vilafr.] BOSCH I PLANAS, Joan; SOLÉ I BORDES, Joan. *Aquella Festa Major vilafranquina*. Vilafranca del Penedès: Vilatana, 1999.
- [BOSCH/SOLÉ, Rambla vilafr.] BOSCH I PLANAS, Joan; SOLÉ I BORDES, Joan. *Aquella Rambla vilafranquina*. Vilafranca del Penedès: Vilatana, 1993.
- [BOVÉ, Penedès Folklore] BOVÉ, Francesc de P. *El Penedès. Folklore del balls, danses i comparses populars*. El Vendrell: Impremta Ramon, 1926.
- [CARBONELL, L'humor] CARBONELL I ROVIRA, J. *L'humor i el treball a Vilanova*. Vilanova: [s. n.], 1951.
- [Excursió Penedès] *Excursió a peu pel Penedès*. Col·lecció. I. E. P., 1981-2008.
- [GARCIA, Vida marinera] GARCIA I SOLER, Xavier. *La vida marinera a Vilanova i la Geltrú*. Barcelona: Selecta, 1980.
- [GIRALT, Vocab. vinya] GIRALT I RAVENTÓS, Emili. *Vocabulario panadesense de la viña y el vino*. Mecanoscrit inèdit dipositat al Vínseum. 1956?
- [GOMIS, Botànica popular] GOMIS, Cels. *Botànica popular*. Barcelona: Llibreria d'Àlvar Verdaguer, 1891.
- [GRASES, Hores jov.] GRASES, Pere: *Obres*. Vol. 16: *Hores de joventut i maduresa*. Barcelona: Seix Barral, 1987.
- [JANÉ, Efemèride Arboç] JANÉ I SAMSÓ, Josep Maria. "Efemèride de l'Arboç en la Guerra del Francès", dins *Miscel·lània Penedesenca*, vol. 18, p. 323-336, 1994.
- [LABÈRNIA] LABÈRNIA, Pere. *Diccionari de la llengua catalana*. 2 volums, 2^a ed. Barcelona: Espasa, 1864.
- [LLORENS, Ben nascuda] LLORENS I JORDANA, Rodolf. *La ben nascuda*. 3a ed. Barcelona: Ariel, 1977.

- [MANENT, Núvols Pdès.] MANENT I SEGIMON, Albert. *Els noms populars de núvols, boires i vents del Penedès*. Vilassar de Mar: Oikos-Tau, 1998.
- [MAS I JORNET, Notes moviment] MAS I JORNET, Claudi. *Notes sobre'l moviment intel·lectual i artístic a Vilafranca del Penedès durant el segle XIX*. Vilafranca, 1902.
- [PALOMA, Milà folklorista]. PALOMA TOUS, Joan Antoni. *Aportació a l'estudi del Milà i Fontanals folklorista* (Tesi doctoral). 1973.
- [PARÉS Parla col·loquial] PARÉS, Àngels. «La parla col·loquial». A: *Descobrim Vilanova i la Geltrú. El llibre del mestre*. Vilanova i la Geltrú: Ajuntament de Vilanova i la Geltrú, 1999.
- [PI DE CABANYES Parlar de Vilanova] PI DE CABANYES, Oriol. «El parlar de Vilanova i la Geltrú: alguns mots i locucions no recollits fins ara als diccionaris». A *Jornades de la Secció Filològica de l'IEC a Sitges: Homenatge a Roca-Pons (14-15 de maig de 2010)*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2012, p. 53-62.
- [PLANAS, Notes Sta. M.] PLANAS, Josep: *Notes històriques de Santa Maria*. Vilafranca del Penedès: [s. n.], 1935.
- [PLANAS I IZÀBAL Antologia Sitges] PLANAS I IZÀBAL, Ramon. *Antologia de Sitges*, núm. 1. Sitges, 1950.
- [PUJOL, Refranys] PUJOL I VILA, Josep. *10.000 refranys catalans; 370 frases fetes*. Tarragona: Arola editors, 2013.
- [QUEROL, Subirats] QUEROL I ROVIRA, Carles. *Subirats. Conèixer el seu atractiu, viure'l i gaudir-lo*. Subirats, Ajuntament de Subirats, 2008.
- [SABATÉ, De prop I] SABATÉ I MILL, Antoni. *De prop i de lluny. La vila i alguna gent*. Vol. 1. Vilafranca: El 3 de vuit, 1994.
- [SABATÉ, De prop II] SABATÉ I MILL, Antoni. *De prop i de lluny. La vila i alguna gent*. Vol. 2. Vilafranca: El 3 de vuit, 1994.
- [SABATÉ, Pau Milà] SABATÉ I MILL, Antoni. *Pau Milà i Fontanals*. Vilafranca del Penedès, 1984.
- [SADURNÍ, Aplec notes] SADURNÍ I VALLES, Pere. *Aplec de notes manuscrites i fotocòpies sobre Manuel Milà i Fontanals i Sant Pere Molanta*. Manuscrit. Sant Pere Molanta, 2008.
- [SADURNÍ, Retalls folkl.] SADURNÍ I VALLES, Pere. *Retalls del folklore penedesenc*. Vilafranca: Museu de Vilafranca, 1982.
- [SADURNÍ, Vocab. vinyater] SADURNÍ I VALLES, Pere. *Vocabulari del vinyater penedesenc*. Vilafranca: Institut d'Estudis Penedesencs, 1996.
- [SANABRA, Metàfores vilanovines] SANABRA ILLA, Ton. *Metàfores vilanovines de Baix a mar*. Vilanova. Confraria de pescadors, 2011.
- [SOLÉ/CERCÓ, Catànies] SOLÉ I BORDES, Joan; CERCÓ I RIMBAU, Joan. *El llibre de les catànies i les coques de Vilafranca*. Valls: Cossetània, 2009.
- [TRENS, Senyora Vila] TRENS, Manuel. *Vilafranca, senyora vila*. Vilafranca del Penedès: Museu de Vilafranca, 1964.
- [F. VIDAL, Malvasia Sitges] VIDAL, Francesc de Sales. *La malvasia de Sitges*. Barcelona: Jaume Jepús, 1879.
- [G. VIDAL, Vida en lo camp] VIDAL I VALENCIANO, Gaietà. *La vida en lo camp. Quadros de costums catalanes*. Barcelona: Llibreria d'Àlvar Verdaguer, 1867.
- [VINYALS/CUATRECASAS, Parlar vilanoví] VINYALS, Queti; CUATRECASAS, Blanca. «El parlar vilanoví». 08800 *Revista municipal*, núm. 8. Vilanova i la Geltrú: Ajuntament, 2000, p. 5-9.

VOCABULARI PENEDESENC

Des de fa més d'un any, i en base ja a alguns aplecs previs, un grup de persones de diversos indrets de la geografia penedesenca està treballant en l'aplec de vocabulari penedesenc, d'acord amb la crida que vam fer pública a les darreries de l'any 2011.

El grup de treball continua obert a noves aportacions i col·laboracions tant pel que fa al buidat de documents com a aportacions de paraules del patrimoni que us és propi.

Uns exemples indicatius del material lèxic (mots i accepcions) amb què treballa la Comissió podrien ésser:

Del tresor general de la llengua:

Perquè tenen un ús significativament intens a la comarca:

-arraix arraixa 'avar avara'; corraló/correló 'carreró', 'accés a les eixides de les cases'; endimari 'andròmina'; gaveta 'caixó de fusta dels paletes'; rocallís 'superfície rocosa sense vegetació'; torreta 'test, vas de terrissa per a les plantes'; tou 'massa, abundància'; verga 'sarment, redolta';

Perquè són adverbis característics del nostre parlar:

-boi 'quasi, gairebé'; tantost 'de poc'.

Perquè tenen una accepció específica:

-sínia 'hortet'; pèlag 'toll'; primavera 'mallerenga'.

Originats en la creativitat penedesenca.

Provinents de fenòmens fonètics:

-allavòrens 'aleshores'; còbit 'còlit' (ocell); escarxofa 'carxofa'; esturbiar 'estalviar'; forniga 'formiga'; fredulega 'fredeluga' (ocell); llargandaix 'llangardaix, lluert'; jonoll 'genoll'; mercoc 'albercoc'; nantros/naltros 'nosaltres';

Motivats per l'activitat econòmica:

-el cava (masculí singular); les caves (femení plural); carga/càrrega de raïm 'mesura de pes'; trajo 'espai de la platja reservat a les barques dels pescadors'.

De la singularitat de la cuina i l'alimentació:

-coques de Vilafranca; préssecs de l'Ordal; xató.

De l'expressivitat del lleure:

-afanyador 'la taula del pa beneit'; cassoleta 'acotxador'; esparriot 'mena de disfressa i personatge de Carnaval'; torre 'castell de dos pilars'; xiquets 'castellers'.

Localismes rellevants:

-calar la bóta 'fer volar l'estel' (Vilanova); cupoll 'baldufa' (Vilafranca); estoret 'ventafocs' (Vilanova); marrana 'còdol de platja' (Vilanova); marseca 'esquelet, cos momificat' (Vilafranca); quarto de reixa 'sala de planta baixa amb finestra al carrer' (Sitges).

Formació amb onomàstica penedesenca:

-grifi 'mena de ciment blanc'; catània 'ametlla xocolatada'; jornal del Vendrell 'mesura agrària'; rajola del Vendrell.

Pots contactar amb nosaltres i realitzar aportacions a l'adreça electrònica:
parlarpenedesenc@hotmail.com

MODEL DE FITXA PER REALITZAR APORTACIONS:

Paraula:

Definició:

On ha estat recollida:

Altres informacions interessants:

UNA HIPÒTESI TERRITORIAL PER AL Penedès

Quin model hauria de seguir la identitat territorial del Penedès?*

RESUM

Sobre l'organització territorial i el model més escaient al Penedès en base a la seva identitat territorial.

ABSTRACT

This essay deals with territorial distribution and the most suitable model for the Penedès Area in terms of its territorial identity.

L'existència de l'ésser humà es desenvolupa en un espai geogràfic concret. El conjunt d'accions i actes per a la subsistència de les societats determina una manera concreta de concepció geogràfica de l'espai, de l'ecosistema, de manera que l'espai geogràfic esdevé un territori específic i definit.

La relació que existeix entre ésser humà i territori es repeteix en el moment que l'agrupació d'essers humans, la societat, esdevé subjecte dotat de voluntats polítiques i representatives del conjunt.

Les societats s'han de localitzar i situar territorialment per tal de definir els límits de la seva representativitat territorial. En efecte, la gran majoria de les nacions tenen com a base en el seu sistema identitari una delimitació territorial. La representativitat territorial de les nacions té una importància cabdal en el moment de crear l'imaginari col·lectiu que conjunta les societats que la formen.

Un exemple d'aquesta importància era, i ho continua sent, el mapa de la nació. A les escoles, i més precisament, en les parets de les aules, sempre hi trobem mapes de totes les tipologies, però majoritàriament representant el territori nacional, ja sigui en un mapa de geografia física o de geografia política.

La representació territorial esdevé una acció intangible però molt significativa a nivell identitari. La dimensió tangible, la trobem en l'organització del territori, en l'acció d'ordenar i organitzar el territori que prèviament s'ha delimitat i representat.

La representació del territori per una part, i l'organització del territori per l'altra, són dues etapes d'un mateix procés: la formació de la funcionalitat de la nació i del seu territori nacional.

L'organització del territori és un procés elemental en el funcionament d'un Estat o regió geogràfica políticament constituïda.

En el cas espanyol, l'Estat està organitzat preferentment en províncies, i aquestes són agrupades en regions autònomes, les comunitats autònomes (CCAA).

(*) Ponència presentada a les Jornades de Debat Territorial "Quo Vadis Penedès!" celebrades a Cunit el 17 de març del 2012.

En el cas català, el Principat de Catalunya està organitzat territorialment en comarques. En les últimes propostes presentades en referència a l'organització territorial de Catalunya, es contempla la reagrupació de comarques en vegueries.

L'organització territorial es converteix en l'eina que ha de permetre la materialització d'una idea, d'una imatge que es té d'un país, d'una nació territorialment establerta i definida.

És en aquest intent de materialitzar una idea, és a dir, convertir en tangible una cosa que no ho és, que es produeixen una sèrie de contraposicions de models de territori. La idea o les voluntats polítiques que defensen models propis del territori presenten els propis models de país i es contraposen a la resta de models, intentant trobar el que aglutini el major índex de consens.

L'experiència ens confirma l'alt grau de conflictivitat que s'observa en les contraposicions de diversos models territorials, en què acaba per imposar-se un model per sobre d'un altre i en què la societat no se sent representada pel model escollit.

Al llarg del temps, el Penedès ha anat constituint-se com un territori cultural i polític de Catalunya. Ha estat en els últims dos-cents anys que la consideració política del Penedès no s'ha tingut en compte en els treballs de les respectives organitzacions del territori que ha sofert.

La partició provincial del Penedès, cal entendre-la dins de la lògica del centralisme polític de caire jacobí, predominant amb força des de l'Estat liberal del segle XIX. S'intentava dotar l'Estat espanyol d'una nova divisió territorial, un intent de "modernització territorial" de l'Estat. En aquest projecte políticoterritorial, les dimensions territorials del Penedès no consentien que fos considerat com a província.

A partir d'ací, la fortalesa política del territori penedesenc disminueix d'escala, i passa a ser considerat de segon ordre, en la divisió dels partits judicials, una subdivisió provincial en regions petites.

En referència a la divisió territorial de Catalunya promoguda per la Generalitat de Catalunya, i no per l'Estat central, i basada en les comarques, el territori polític del Penedès ha estat dividit en comarques: l'Alt i el Baix Penedès i el Garraf.

Pel que fa al nou projecte de les vegueries, una agrupació de comarques, el Penedès pateix el mateix efecte centralitzador de les províncies, ja que no és considerat com a territori polític per part de l'ens organitzador del territori, la Generalitat de Catalunya.

Aquest fet provoca que el territori polític del Penedès, representat pels seus municipis, no se senti reconegut en el model territorial que defensa la Generalitat, i que sol·liciti la recuperació de la seva consideració política a l'interior del model territorial català.

Tot i les successives particions territorials que ha patit el Penedès en temps recents, la societat penedesenca no ha deixat mai d'aspirar a la consideració territorial del Penedès en el seu conjunt. L'alt grau de compactació de les sinergies territorials existents entre les diverses regions del Penedès ha permès la seva supervivència com a tal, tot i patir unes pressions institucionals contundents.

Aquesta característica geohistòrica permet reivindicar, i amb la legitimitat política representada en els seus respectius municipis, una consideració política del Penedès en l'actual model de vegueries.

Tractarem de projectar el futur del Penedès polític analitzant el concepte d'euroregió transfronterera i el seu funcionament des del punt de vista territorial.

Les euroregions transfrontereres són uns territoris reconeguts per la Unió Europea que es projecten en zones que, tot i pertànyer a diferents estats i tenir diferents institucions territorials, presenten moltes sinergies i correspondències territorials.

Moltes vegades aquestes euroregions transfrontereres havien format part d'una mateixa institució, d'un mateix Estat, en altres períodes històrics, i presenten molts trets comuns, tot i que avui dia siguin territoris de diversos Estats.

Amb les euroregions transfrontereres, la Unió Europea intenta equilibrar el territori europeu, cancel·lant discontinuïtats, representades per les divisions interestatals dels membres de la Unió, i convertint-les en continuïtats ben articulades a l'interior del territori de la Unió.

El cas de la regió històrica de l'Ístria, a cavall d'Itàlia, Eslovènia i Croàcia, permet observar molts paral·lelismes amb la situació penedesenca.

La constitució de l'euroregió Ístria, i la seva concepció com a tal per part dels diferents territoris que la conformen, ha permès donar la volta a una situació conflictiva que semblava de difícil solució.

Aquest territori està dividit en tres estats diferents, tot i que presenten una continuïtat geogràfica i històrica de molts anys. Ha estat el model de l'euroregió el que ha permès tornar a donar una continuïtat a un territori que la va perdre de manera violenta al llarg dels últims tres cents anys.

Al mateix temps, aquesta continuïtat ha permès dinamitzar un territori que presentava una sèrie d'handicaps, deguts sobretot a la discontinuïtat territorial ocasionada per les tres divisions estatals.

En el model d'Ístria volem projectar la nostra hipòtesi de quin hauria de ser l'encaix i la funció territorial del Penedès, sobretot a nivell polític i, posteriorment, funcional, a nivell intern i també a nivell del conjunt de Catalunya.

L'ORGANITZACIÓ TERRITORIAL

Com dèiem al principi, l'organització territorial és un procés elemental en el funcionament d'una entitat política territorialment establerta.

En un procés d'organització territorial intervenen principalment dos elements en qüestió; per un costat, el territori on es delimita la jurisdicció d'un poder constituït, i, per l'altre, la natura i la lògica del poder polític constituït, sobre el qual recau la responsabilitat i la legitimació d'ordenar el territori seguint uns principis establerts.

Al llarg de la història s'ha pogut comprovar com cada territori s'havia organitzat en diverses i varies tipologies. Cada entitat política que ha dominat un espai terrestre l'ha organitzat, dividit i administrat de la manera que més li convenia, aplicant les lògiques establertes des d'un principi a nivell polític.

La lògica política de domini, control i organització del territori respon a uns principis establerts a partir d'unes voluntats ideològiques recolzades en els principis de la sobirania territorial. Per exemple, la transformació de la Catalunya veguerial del període medieval en corregiments borbònics, i d'aquests en províncies, ha respost a una lògica pròpia dels estaments polítics que dominaven el territori en els períodes històrics successius.

En un escenari ideal, en un territori hauria d'existir-hi una lògica territorial d'un únic poder polític. Però, com es demostra molt sovint, en un territori se sobreposa més d'una lògica territorial, cadascuna responent a diversos poders polítics, amb les seves friccions corresponents. Catalunya, en general, i el Penedès en particular, en són un bon exemple.

El territori del Principat de Catalunya està sota la jurisdicció de dos poders polítics que responen a lògiques territorials i a uns principis ideològics totalment diferents. La primera d'aquestes

lògiques és la del Govern central de Madrid, el poder de l'Estat. La segona de les lògiques territorials és la de la Generalitat de Catalunya, el poder de la Comunitat Autònoma. Totes dues lògiques conviuen amb considerables friccions, tant a nivell de funcionalitat territorial com a nivell de conceptualitat del territori de Catalunya com a tal.

L'Estat central divideix el seu territori en províncies, quatre de les quals conformen la Comunitat Autònoma de Catalunya (Barcelona, Girona, Lleida i Tarragona). Les províncies no són altra cosa que les entitats territorials amb les quals l'Estat descentralitza els seus poders, intentant transferir i fer representar la centralitat del poder polític a cada territori de l'Estat.

Al mateix temps, les províncies se subdivideixen en partits judicials, que representen l'escala judicial més propera del poder polític central de l'Estat. Províncies i partits judicials són les entitats territorials amb les quals el poder polític és representa en la total extensió del territori sota la seva jurisdicció.

Aquest model respon a una lògica i una ideologia territorial concreta. En l'Espanya del segle XIX, amb l'afirmació del poder liberal i les seves successives constitucions, es va voler trencar amb un passat medieval i de decadència, per convertir Espanya en un estat modern, amb una nova organització territorial adaptada a les circumstàncies, prenent el model francès dels departaments com a referència.

La pèrdua del control polític de l'imperi global del regne d'Espanya, l'ocupació francesa de Napoleó, i un país saturat econòmicament, van provocar el sorgiment d'un moviment liberal que tenia com a gran objectiu modernitzar el país de cap a peus.

No és fruit de la casualitat que aquest canvi d'orientació política sigui correspost amb un canvi de la concepció territorial de l'Estat. Com tampoc és fruit de la casualitat que aquest període històric coincideixi amb la substitució d'un poder ideològicament aristocràtic per un nou poder ideològicament burgès.

El primer i crucial objectiu era el d'aconseguir una constitució de caire liberal, la Constitució de Cadis del 1812, on es projectés el model territorial de l'Estat, abolint els corregiments borbònics i establint les províncies com a nou model territorial.

Aquest intent de recomposició territorial del conjunt de l'Estat no es va acabar de materialitzar-se fins a l'any 1833, quan el ministre Burgos va presentar, i va ser aprovat, el nou model territorial de l'Estat, dividit en províncies. Va ser l'any 1834 quan es va establir la subdivisió de les províncies en partits judicials.

Fins a dia d'avui, aquesta continua sent l'estructura bàsica de l'Estat. A posteriori, i a partir del anys 80 del segle XX, es van establir, dins d'un procés de descentralització del poder polític, les comunitats autònomes. Si bé en un principi aquest procés descentralitzador era destinat a solucionar les problemàtiques territorials amb les dites comunitats històriques, aquest model es va establir en totes les regions autònomes en les quals es va dividir l'Estat.

Les comunitats autònomes es formen a partir de la unió d'un conjunt de províncies, establertes al primer terç del segle XIX, que presenten uns trets identitaris comuns. Moltes d'elles responen també a antigues estructures polítiques desaparegudes, que ja van deixar la seva petjada en aquest territori.

Catalunya és una de les comunitats autònomes de l'Estat espanyol, i, com recordàvem anteriorment, està formada per quatre províncies. Ara veurem la problemàtica que existeix quan, en un mateix territori, es contraposen dues lògiques territorials, i en el cas particular de Catalunya -i darrerament oblidat-, dues lògiques ideològiques diverses.

Si, per un cantó, hem definit la subdivisió del poder estatal en províncies, ara veurem com se subdivideix la Generalitat de Catalunya a l'interior del territori de Catalunya.

El territori de Catalunya està subdividit en comarques. Aquestes entitats territorials són de natura supramunicipal i agrupen el conjunt de municipis que les conformen. En el model territorial ideal de la Generalitat de Catalunya, entre el poder central de la Generalitat i el poder territorial que representen les comarques, hauria d'existir un poder intermedi representat per regions supracomarcals.

Aquestes regions supracomarcals, denominades vegueries en l'últim projecte presentat i establert en el darrer Estatut aprovat, serviren tant per ordenar i organitzar el territori de Catalunya com per representar-lo políticament.

Les delimitacions de les entitats territorials que responen a l'Estat central i a la Generalitat de Catalunya no presenten les mateixes dimensions, i mostren alguna contraposició. Mentre que la delimitació dels partits judicials i la de les comarques coincideix en moltes ocasions, és la diferència entre la província i la regió supracomarcals la que marca més les diverses delimitacions territorials.

Les regions supracomarcals, les vegueries, no varen ser acceptades pel Tribunal Constitucional, i, doncs, no s'han pogut establir legalment ni desenvolupar políticoterritorialment. Prendrem com a regions supracomarcals els àmbits funcionals de planificació establerts al Pla Territorial General de Catalunya, que funcionen com a embrions de les futures vegueries quant a la seva correspondència en la consideració i delimitació territorials.

En aquest cas, doncs, la Generalitat de Catalunya agrupa les comarques en vuit àmbits funcionals de planificació (Terres de l'Ebre, Camp de Tarragona, Ponent, Alt Pirineu-Aran, Catalunya Central, Girona, Penedès i Barcelona). No es tracta, doncs, d'una subdivisió de les províncies del Govern central de Madrid, sinó que es tracta d'una divisió territorial de Catalunya entesa i elaborada des del poder de la Generalitat de Catalunya.

Així doncs, les dues lògiques territorials es contraposen en un mateix territori, i molts dels àmbits funcionals de planificació no coincideixen amb els límits provincials, alterant un status quo establert. Els casos del Penedès, amb el Baix Penedès dins de la província de Tarragona i la resta de comarques dins de la província de Barcelona, com el de la Catalunya Central, amb el Solsonès dins de la província de Lleida, i la resta de comarques dins de la província de Barcelona, i el cas esperpèntic de la Cerdanya, essent l'única comarca subdividida provincialment entre Lleida i Girona i que ara s'integra en el seu conjunt a l'àmbit de l'Alt Pirineu-Aran.

Les preguntes que cal fer, i a les quals cal trobar unes respostes, són: per què Catalunya és una de les poques comunitats autònomes que posseeix dues lògiques territorials i ideològiques diverses i contraposades? Per què no va ser acceptada pel Tribunal Constitucional la llei de vegueries? Quin seria el millor model per a Catalunya, les províncies o les vegueries?

Les preguntes plantejades, com les preguntes de veritat, contenen múltiples respostes. Una de les possibles respostes serà la plantejada en aquest treball.

Catalunya, a diferència de la majoria de la resta de comunitats autònomes, és una regió establerta políticament des de fa molts anys. Al mateix temps, Catalunya és una de les comunitats autònomes que presenta més friccions amb el concepte de l'Estat-nació que respon el model aplicat a l'Estat espanyol. Aquesta característica respon a la consideració de Catalunya com a nació, i, per tant, a la defensa d'una lògica territorial legítima en tant que nació.

És per això que en el territori de Catalunya es confronten dues lògiques territorials de natura ideològica diversa: la de la nació espanyola, que entén el territori jurisdiccional de l'Estat espanyol com el de la nació espanyola, incloent-hi el territori de Catalunya; i la de la nació catalana, que entén el territori jurisdiccional de la Generalitat de Catalunya com el territori legítimament establert on desenvolupar la lògica territorial de la nació catalana.

Per entendre'ns, la nació espanyola es projecta en el territori a partir de la divisió provincial, mentre que la nació catalana es projecta en el territori a partir de la divisió comarcal establerta per la Generalitat. En qualsevol cas, el concepte de comarca està impregnat fortament per la ideologia territorial de la nació catalana.

La representació territorial de Catalunya en comarques, i el concepte de comarca en si, han estat utilitzats no només a nivell científic, en referència a l'organització territorial, sinó que també han actuat com a elements fortament reivindicatius a nivell polític i nacional davant l'intrusisme del poder polític central de Madrid.

Hauria de quedar ben clar aquest punt, que la comarca és un concepte exclusivament catalanista, i que respon a unes lògiques que no tenen a veure amb el concepte de província ni amb la lògica centralista de Madrid.

S'observa, però, com el pes territorial de les províncies al llarg del temps està condicionant el model territorial propi de Catalunya i els catalans, l'està transformant, i fins i tot canviant-ne el paradigma constituent, l'equilibri entre Barcelona i la resta del Principat.

Hi ha dades i conclusions que així ho demostren, i un altre cop el Penedès n'és l'exemple avantatjat.

EL TERRITORI PENEDÈS

El territori que és coneix com Penedès forma part de la concepció catalana dels territoris que formen el Principat de Catalunya.

El topònim Penedès té un origen alt medieval. Tot i així, el territori que fa referència el topònim Penedès ha existit en les seves dimensions al llarg del temps, i en altres èpoques ha format part d'altres denominacions.

És amb l'esdevenir històric de les societats que l'han ocupat que aquest territori ha esdevingut un tot únic que, a partir del període alt medieval, es comença a identificar culturalment i políticament amb el topònim Penedès.

Les traces deixades per les successives civilitzacions que es desenvolupàvem en aquest territori han teixit un conjunt de relacions socioeconòmiques que han transformat un espai geogràfic amb un territori, un espai geogràfic apropiat d'una visió i concepció particular.

Des dels ibers fins als primers penedesencs, passant per la dominació romana i visigòtica, sense oblidar les influències gregues i fenícies.

Cal assenyalar la importància musulmana en la constitució del Penedès com a territori, ja que va ser en la lluita d'alliberació contra l'enemic musulmà que es va constituir políticament el territori del Principat en general, i del Penedès en particular.

Un altre aspecte que denota la importància de l'element musulmà és la delimitació d'allò que entenem que és el territori penedesenc. Aquest territori té una delimitació clàssica, que fa referència a la seva constitució altmedieval i a la concepció que en aquell moment es tenia de les delimitacions territorials.

En efecte, la definició clàssica del territori del Penedès delimita el territori a la porció terrestre entre els rius Llobregat i Gaià, i entre la serralada litoral i la costa mediterrània. Aquesta delimitació està condicionada per la concepció del moment, que entenia els rius com a elements delimitadors de primer ordre. La reconquesta catalana, igual que la castellana, concebia els rius com a límits d'etapes successives d'avançada cap al sud, empenyent l'element musulmà vers el continent africà.

El mateix topònim Penedès, per alguns, té relació amb el domini musulmà del Principat. L'origen del topònim deriva de l'arrel llatina penna, 'penya' en català, els punts més elevats dels turons de la regió, on eren situats els castells per defensar i atacar aquest territori fronterer. Un altre possible origen etimològic del topònim Penedès, relacionat amb la seva consideració de territori de frontera, és el que fa referència al mot penitensis. Aquest penitensis, cal posar-lo en relació amb el concepte de 'penitent', de manera que el Penedès seria "el territori dels penitents", és a dir, el territori on eren enviades les persones que havien de complir una pena i que havien estat desterrades del seu territori d'origen.

Un cop el Penedès es consolida com a territori dels comtats catalans, conjuntament amb la resta del territori del Principat, el territori penedesenc s'insereix dins de la concepció territorial d'aquests comtats i, de retruc, de la nació catalana.

Durant tot el període medieval, i fins ben entrada l'època moderna, el territori del Penedès es consolida, grosso modo, a partir de la seva delimitació durant la reconquesta catalana. És a dir, des del riu Llobregat, seguint les actuals fronteres de les comarques de l'Alt Penedès i el Garraf amb el Baix Llobregat. Per altra banda, del riu Gaià fins als municipis al voltant de Querol. Pel nord, des de Querol fins a Montserrat, incloent-hi diversos municipi que pertanyen actualment a comarques com l'Alt Camp i l'Anoia.

En l'actualitat, el territori originari del Penedès està dividit en les comarques següents: Tarragonès, Alt Camp, Baix Penedès, Alt Penedès, Garraf, Baix Llobregat i Anoia. Al mateix temps, el territori originari penedesenc queda dividit en dues províncies, la de Barcelona i la de Tarragona.

Abans dels nostres temps, l'evolució territorial del Penedès ha seguit un conjunt de transformacions politicoterritorials. El punt de partida d'aquesta anàlisi són les vegueries medievals, passant pels corregiments, les províncies, les comarques i les regions republicanes, fins a les comarques i les vegueries actuals.

Les vegueries medievals són el primer intent de representar territorialment el poder polític del Principat de Catalunya. Les vegueries eren les subdivisions territorials que la monarquia catalana va aplicar al territori del Principat. Al capdavant de la vegueria se situava el veguer, representant de la legislació reial al territori. Aquest veguer residia en una ciutat del territori en qüestió, que esdevenia la capital de la vegueria.

Una de les vegueries medievals era la del Penedès, amb Vilafranca com a capital i lloc de residència del veguer. Territorialment delimitada pels rius Llobregat a l'est, el riu Gaià a l'oest, i la serralada litoral al nord. Podem definir com a Penedès originari aquesta delimitació territorial.

Amb la divisió corregimental promoguda per Felip V, i establerta pel Decret de Nova Planta, el Penedès continua constituint-se com un territori polític a l'interior del Principat. Cal assenyalar que la delimitació originària del Penedès ha patit diverses alteracions, però, en essència, continua essent la mateixa, i els rius continuen delimitant el territori.

El corregiment era la novetat territorial imposada per Felip V arran de la seva victòria en la Guerra de Successió després del setge de Barcelona del 1714. Per primer cop el Principat de Catalunya és subdividit en regions que representen un poder polític aliè, i fins i tot hostil, que respon a una lògica centralista.

Fins aquell temps, les subdivisions del Principat s'havien realitzat sota una òptica catalana. Acostuma a passar que una de les principals funcions dels poder polítics és la seva representació territorial, que, en bona part, legitima el poder al territori, i, doncs, sobre les societats que hi ha establertes. Quan un poder polític, en aquest cas la monarquia catalana -de retruc, la nació catalana-, perd el seu poder, perd la legitimació de la seva representativitat al territori i les subdivisions anteriorment establertes desapareixen.

Els corregiments són el primer acte d'una funció. La funció es titula La creació de l'Estat-nació espanyol. El segon acte, i gran pas endavant cap a aquest objectiu, van ser les províncies.

Les províncies són el segon procés territorial per part del centralisme polític d'Espanya. Amb la consolidació de l'estat liberal, a partir del segle XIX, es presenten diversos projectes de subdivisió del territori estatal. No va ser fins al 1833, amb el projecte de províncies del ministre Javier de Burgos, que es delimiten i es consoliden legalment les entitats territorials que representen la descentralització del poder estatal central de Madrid, les províncies.

Les províncies representen un trencament profund de les lògiques territorials existents en aquells temps. Les províncies, i més concretament el seu projecte territorial, són presentats com un intent de modernització del poder territorial de l'Estat. Modernització respecte a un passat aristocràtic, en el qual la divisió del territori responia a lògiques múltiples i complexes. Amb les províncies s'intenta establir una lògica única i simple. Tot el territori nacional es divideix en entitats territorials de la mateixa categoria legal. Entitats territorials més o menys homogènies i amb unes extensions territorials semblants.

Al Principat de Catalunya, i sobretot, per part de la nació catalana, el projecte de províncies representa un abans i un després en la concepció territorial.

Si bé els corregiments responia a una lògica territorial aliena a Catalunya, les seves delimitacions territorials posseïen un alt grau de semblança amb les delimitacions de les vegueries medievals.

Va ser amb el projecte de províncies que el trencament en la concepció territorial del Principat va ser més brusc. El territori del Principat acaba essent dividit en quatre províncies, amb quatre capitals provincials homònimes: Barcelona, Girona, Lleida i Tarragona. Aquesta divisió va substituir la divisió corregimental existent. La xarxa territorial múltiple del Principat, basada en les ciutats mitjanes que articulen els diversos territoris catalans, es veu substituïda per una xarxa amb només quatre ciutats, i es trenca així un equilibri territorial, tot conduint el territori cap a una lògica centralista com la de l'Estat central però a menor escala.

Al mateix temps, les províncies se subdivideixen en partits judicials. Aquests partits judicials representen l'administració de la justícia de primera instància, és a dir, la més propera al ciutadà. Cal dir que es van establir a partir de la xarxa de ciutats mitjanes catalanes, tot i que les van desproveir del seu rol i de la seva autonomia funcional. És per aquest fet que molts estudiosos del territori veuen una relació estreta entre els partits judicials i les comarques.

En tot aquest seguit de vicissituds, el territori del Penedès va patir, i molt, les conseqüències d'aquesta revolució territorial que representen les províncies. El Penedès, en la seva concepció politicoterritorial, va ser cancel·lat del mapa. El territori del Penedès va ser dividit entre les províncies de Tarragona -l'actual comarca del Baix Penedès i part del Tarragonès i l'Alt Camp- i de Barcelona, la resta del Penedès originari. El Penedès, com a concepció territorial, va continuar subsistint a nivell cultural i identitari, amb un paper residual, idèntic al que patia la nació catalana respecte al poder polític de Madrid.

El model provincial es va aplicar a Catalunya, en general, i al Penedès en particular, fins a dia d'avui. El ressorgir del Penedès com a territori polític correspon al ressorgir polític de la nació catalana i les seves aspiracions. En totes les representacions territorials del Principat fetes sota una òptica catalana, el Penedès sorgeix com a territori ben delimitat i amb molta consistència. Amb la recuperació de l'autonomia política del Principat, ressorgeix la necessitat de dividir i representar el territori de Catalunya des d'una òptica pròpia, aliena a Madrid i el poder polític central.

Va ser així, durant aquesta correspondència de processos, que varen sorgir les reivindicacions per a una divisió pròpia del Principat basada en comarques. En la proclamació de les Bases de

Manresa del 1892, el catalanisme polític, que hi era representat en la seva gran majoria, per no dir la totalitat, va establir de dividir el Principat en comarques. Les comarques eren concebudes com a entitats territorials de base, com una divisió pròpia del territori de Catalunya.

Aquesta primera reivindicació es va consolidar en un segon període, més concretament durant la primera meitat dels anys trenta del segle XX. Amb l'establiment de la segona República espanyola l'any 1931, i amb la posterior aprovació de l'Estatut d'autonomia, el catalanisme polític adquireix la possibilitat d'afirmar el seu propi model territorial. És en aquest moment que, per primer cop, de manera conjunta, s'estipulen dues lògiques territorials, la de la Generalitat de Catalunya i la de l'Estat espanyol, sobre un mateix territori, el Principat de Catalunya.

L'organització territorial catalana era i és un dels objectius principals del catalanisme polític. Aquesta importància ve determinada pel fet de l'existència d'una nació catalana i de les necessitats d'aquesta de representar-se en un territori determinat i d'una manera determinada. La divisió de Catalunya en comarques, element bàsic de la concepció territorial de Catalunya, esdevé un element cultural i polític que es contraposa amb naturalitat a la resta de concepcions territorials de Catalunya que responen a d'altres lògiques diferents de la del catalanisme polític.

Aquesta reflexió és clau per entendre la profunditat científica i ideològica de l'organització territorial catalana passada i actual, i ens permet individualitzar i analitzar les problemàtiques territorials i polítiques de qualsevol organització d'un territori, en aquest cas Catalunya.

La Generalitat de Catalunya va establir la comissió d'una ponència que havia de preparar l'organització territorial de l'organisme català en el territori de Catalunya, tal com s'establí a l'Estatut de la Catalunya republicana dels anys trenta del segle XX. Un grup d'experts encapçalats per Pau Vila, Josep Iglésies i Antoni Rovira i Virgili, va elaborar diferents projectes d'organització territorial. Durant el període d'elaboració d'aquesta ponència, va haver-hi contraposicions conceptuals del concepte de comarca, com a element territorial, i també diverses maneres d'entendre la descentralització de la Generalitat al territori. Aquest fet partia de les consideracions, extensions i dimensions de les comarques, jugant amb la descentralització del poder a diferents escales geogràfiques.

Finalment es van presentar dos projectes: el primer dividia el territori de Catalunya en comarques; i el segon agrupava aquestes comarques en regions. El primer model servia per descentralitzar els serveis primaris de la Generalitat, i el segon model els serveis secundaris de la Generalitat.

Aquest, doncs, va ser el model escollit per aplicar l'organització territorial de Catalunya. Aquest fet era important perquè permetia considerar el territori català des d'un punt de vista propi, i també perquè atorgava al catalanisme cultural un model que representava la concepció territorial de Catalunya a nivell identitari.

Respecte a la concepció territorial provincial -recordem que respon a una lògica aliena al catalanisme i pròpia del centralisme de Madrid-, el primer projecte no és gens trencador, mentre que el segon sí que presenta discordança amb la representació provincial del Principat.

En el primer projecte, exceptuant la Cerdanya, no hi ha cap comarca que sigui transprovincial, és a dir, que estigui constituïda per territori que s'estengui en més d'una província. La inèrcia provincial, i sobretot la dels partits judicials, poden servir com a filtres per comprendre aquesta característica de continuïsmen entre el model provincial i el comarcal.

En el segon projecte la ruptura és més clara, no tant per les dimensions i extensions de les regions territorials, sinó pel seu nombre respecte a la concepció de Catalunya en quatre úniques províncies. Aquest model presentava nou regions supracomarcal. D'aquestes regions, només dues representaven un clar trencament de la lògica provincial. La regió III de Tarragona, que incloïa la

totalitat del Penedès; i la regió VI de Vic, que incloïa comarques de les províncies de Barcelona, Girona i Lleida (la part de Cerdanya corresponent).

La qüestió de fons és: les províncies van ser una adaptació a les comarques, o al contrari, les comarques són una adaptació a les províncies? No es tractaria, en qualsevol cas, d'una relació entre dos elements o concepcions territorials. En el fons es tracta del domini i control del territori per part d'una lògica territorial que respon a una ideologia concreta, ja sigui catalanisme, amb les comarques i regions, o espanyolisme, amb les províncies i els partits judicials.

El Penedès, sense voler, es presenta com el millor exemple per explorar i trobar una resposta a la qüestió de fons que ens hem posat anteriorment.

Ja hem vist quina és la situació del Penedès respecte al projecte provincial i del partits judicials. En el projecte de les regions i les comarques republicanes, podem advertir una dialèctica equivalent a les diferents escales geogràfiques en qüestió. Com bé recordàvem abans, entre les comarques i els partits judicials hi ha molta identificació, i en el cas del Penedès es compleix aquesta regla, exceptuant alguns municipis que, tot i pertànyer a aquest partits judicials penedesencs, varen acabar reincorporats en d'altres comarques adjacents, com després veurem. Amb les regions republicanes, el Penedès, tot i no ser reconegut com a regió pròpia, gairebé en la seva totalitat – exceptuant-ne alguns municipis inserits a la comarca de l'Anoia –, entra a formar part de la regió III, amb capital la ciutat de Tarragona. D'aquesta manera, el Penedès és respectat en la seva totalitat, tot i ser inserit en unes lògiques territorials que no produeix de manera autònoma.

Amb la fi de la Guerra Civil espanyola, i amb la victòria del general Franco, l'organització territorial de Catalunya és eliminada, com ho fou la mateixa institució que la produïa, la Generalitat.

Durant més de trenta-cinc anys, i fins a la recuperació de la democràcia, a Catalunya, tot i mantenir-se el sentiment comarcal en la societat catalana, el règim franquista no va alterar l'organització territorial de l'Estat espanyol, mantenint els partits judicials i les províncies com a elements territorials propis.

Un cop recuperada la democràcia i amb l'aprovació de l'Estatut d'autonomia, el règim comarcal es va establir al Principat de Catalunya, idèntic a l'establert per la ponència republicana. Pel que fa a les regions supracomarcales, aquest cop no es van plantejar. Es va intentar un primer pas en la sol·licitud presentada pel Parlament de Catalunya de constituir el Principat en una única província, i, a partir d'ací, restablir una divisió interna en regions supracomarcales, però el projecte va ser denegat pel Tribunal Constitucional.

L'any 1987, es van aprovar un conjunt de lleis de caràcter territorial, i una d'elles oficialitzava la divisió comarcal de Catalunya, afegint tres comarques noves a les establertes per la ponència republicana (Pla de l'Estany, Pla d'Urgell i Alta Ribagorça). La Generalitat del moment no va creure oportuna la definició de regions supracomarcales perquè la modificació de límits provincials era molt difícil d'aconseguir. Per aquest fet, la Generalitat va obrir delegacions a les quatre capitals provincials, afegint-ne una a Tortosa, que, en qualsevol cas, no alterava cap límit provincial, ja que s'incloïa en uns límits provincials ja existents.

El Penedès, doncs, va ser dividit en les tres comarques ja definides per la ponència republicana, amb alguna petita modificació, però a nivell supracomarcal es veia dividit en dues entitats territorials diferents, la província de Barcelona –per a les comarques de l'Anoia, de l'Alt Penedès i Garraf– i la província de Tarragona –per a la comarca del Baix Penedès.

Aquest fet no deixa de ser rellevant, ja que, per primer cop en el pensament territorial català, el Penedès deixa de funcionar com una regió amb unes centralitats definides de manera autònoma. La centralitat penedesenca es trenca per un límit provincial, que és acceptat al mateix temps per la lògica territorial de la Generalitat.

A trencar de segle XX i XXI, la Generalitat intenta elaborar, millor dit, modernitzar la seva organització territorial i encarrega el conegut informe Roca. Aquest informe intenta elaborar un projecte territorial de Catalunya per al segle XXI, rescatant les regions supracomarcals, per tal de descentralitzar la Generalitat i apropar-la al territori.

El conjunt de lleis territorials de l'any 1987, com l'informe Roca, són intents de presentar un model propi de l'organització territorial de Catalunya per part del catalanisme polític. Com hem vist, el catalanisme polític sempre defensava, i defensa, un model propi de país, ben diferenciat del model centralista. Podem afirmar que aquests dos projectes territorials catalans, les lleis del 1987 i l'informe Roca, suposen un trencament de paradigma importantíssim en el si del pensament territorial catalanista.

En aquests dos projectes, els límits provincials, i, doncs, la lògica territorial del centralisme espanyol, s'interioritzen en el model defensat pel catalanisme, desvirtuant, i de quina manera, la legitimació territorial d'un model culturalment acceptat per la identitat nacional. Acceptar els límits provincials significa esborrar un model propi, una visió pròpia, i substituir-la subtilment per una lògica aliena, estranya al territori català. D'una manera clara i rotunda, es traeix la visió pròpia de Catalunya, creant un precedent que encara produeix moltes externalitats negatives al model territorial de Catalunya i al seu equilibri intern.

Les regions supracomarcals que es presenten en l'informe Roca respecten en la majoria de casos els límits provincials, trencant amb centralitats consolidades com la del Penedès. En aquest informe, el Penedès és novament dividit en dues regions, oficialitzant la divisió plantejada per la província. El catalanisme polític i, més concretament, el seu pensament territorial no reconeixen l'existència de la unitat del Penedès, tot i que molts símptomes territorials demostren el contrari malgrat la ja esmentada divisió provincial.

El Penedès, doncs, no es veu representat ni identificat en el model territorial del catalanisme polític, i això produeix un sentiment de deslleialtat cap a aquest model. El Penedès es transforma en un territori en perill d'extinció, la qual cosa produeix una reacció en contra de la seva divisió per part del catalanisme polític.

L'informe Roca va constituir aquestes entitats supracomarcals amb una funcionalitat doble. Per un cantó, s'elaboraven aquestes regions amb una finalitat funcional dins de les lògiques d'organització i planificació del territori. Per l'altre, aquestes regions esdevenien territoris polítics, polítics en el sentit que esdevenien circumscripcions electorals amb un Consell de Govern propi.

En la proposta de l'últim Estatut enviat al Congrés dels Diputats, el projecte d'elaboració d'aquestes entitats supracomarcals va ser rebutjat. No tant en el seu aspecte de planificació i ordenació del territori, sinó que el rebuig es va formalitzar explícitament en la seva dimensió política, d'esdevenir circumscripcions electorals pròpies.

És per aquest motiu que la Generalitat va donar continuïtat al projecte en tant que element de planificació i organització territorial, però va adormir-ne la finalització en tant que element de representació política.

Així doncs, la Generalitat reconeix uns àmbits funcionals de planificació, que esdevenen entitats territorials supracomarcals, i deixa la possibilitat del seu reconeixement com a territori polític fins que es puguin modificar els articles de la Constitució espanyola que n'impedeixen desplegament.

En un principi, varen ser aprovats sis àmbits funcionals de planificació: Ponent, Terres de l'Ebre, Camp de Tarragona, Barcelona, Catalunya Central i Girona. Amb posterioritat, es va modificar el nombre afegint-n'hi un de nou, el de l'Alt Pirineu-Aran, que representava una subdivisió de l'àmbit funcional de planificació de Ponent en dos i hi afegia la comarca de la Cerdanya.

En l'actualitat els àmbits funcionals de planificació són vuit. L'últim a ésser reconegut com a tal és el del Penedès, precisament. L'àmbit funcional de planificació del Penedès representa la modificació de l'àmbit de Barcelona, pel que fa a les comarques del Garraf i de l'Alt Penedès; de l'àmbit de Tarragona, pel que fa a la comarca del Baix Penedès, i de l'àmbit de la Catalunya Central, pel que fa als municipis de la comarca de l'Anoia que així ho vulguin.

Aquest fet, la constitució del Penedès com a àmbit funcional de planificació rectifica, de manera significativa, l'error comès pel pensament territorial del catalanisme polític de no reconèixer la unitat i la centralitat del Penedès com a territori propi.

Roman, doncs, el definitiu reconeixement polític dels àmbits funcionals de planificació, encallat al Tribunal Constitucional de Madrid, perquè el Penedès retrobi la seva consideració política i territorial de manera legal.

Toca al Penedès recuperar el temps perdut. Recuperar les centralitats i les sinergies que havien estat debilitades i a voltes cancel·lades després de més de cent cinquanta anys de provincialisme centralista.

A continuació, es presenta un model, dels molts possibles, que pot representar un exemple de com recuperar centralitats i sinergies territorials perdudes durant llargs períodes de temps, i degudes a una transformació i reorganització territorial.

Aquest model no és altre que el de l'euroregió. Les euroregions son entitats territorials reconegudes per la Unió Europea, i situades en regions territorials a cavall entre dos o més estats europeus diferents. En suma, es tracta de situar en la xarxa europea de regions uns territoris estatalment marginats a causa de la seva consideració de territori perifèric respecte a la centralitat del propi Estat.

La base del projecte d'una euroregió és el repte de transformar dos territoris perifèrics en un territori central, recuperant una normalitat territorial que la divisió estatal europea havia transformat.

EL MODEL EUROREGIÓ

Com recordàvem, la base ideològica de les entitats territorials que coneixem com a euroregions és ben clara: retrobar sinergies territorials alterades o perdudes, amb l'objectiu final d'articular un territori de manera correcta i eficient.

Les sinergies territorials vénen determinades, principalment, per dos factors: les característiques geogràfiques i les característiques polítiques. Per característiques geogràfiques cal entendre el conjunt de circumstàncies físiques que determinen les formes del territori. I són les formes que presenten els territoris les que en determinen la concepció i la sociabilitat. Per característiques polítiques cal entendre tot aquell ventall de poders polítics que gestionen i ordenen un territori determinat seguint unes lògiques determinades.

A partir d'aquestes dues consideracions, s'estableix un ordre territorial entre les diferents entitats politicoterritorials que aconsegueixen constituir-se com a tals. Aquest ordre és determinat, des d'un punt de vista territorial, per un conjunt de fronteres de delimiten les zones o àrees de poder de les diferents entitats politicoterritorials establertes.

Al llarg del temps, al continent europeu s'han constituït diferents ordres territorials. Aquests ordres territorials s'han establert en uns territoris determinats, que, concordant amb les diferents modificacions d'aquest ordre territorial, han patit transformacions en les seves pròpies lògiques i sinergies.

Molts exemples ajuden a entendre aquesta afirmació. El territori del Principat de Catalunya ha patit variacions d'ordre territorial. La ciutat més important de Catalunya durant el període romà fou Tarragona. Amb la desaparició de l'imperi Romà, el centre principal va ser traslladat a la ciutat de Barcelona. El passatge per les vegueries medievals, els corregiments, les províncies i partits judicials, les comarques i les regions supracomarcals contemporànies no deixa de ser l'exemple de l'aparició i transformació de diferents ordres territorials sobre un mateix territori, fins a arribar a l'actualitat.

En el context europeu, i més als nostres dies, hi ha quatre grans tractats que determinen la constitució de quatre ordres territorials transformats pels successius acords.

El tractat de Westfalia de 1648, el tractat de Viena de 1815, el tractat de Versalles de 1919 i la fi de la Segona Guerra Mundial.

El tractat de Westfalia de 1648 representa una ruptura entre dos tipus de concepcions territorials, la feudal i la moderna. És en aquest tractat que es comença a adoptar el concepte d'integritat territorial. És en aquest moment que triomfa la concepció moderna del territori, i on l'isotropisme, la continuïtat i l'homogeneïtat es consoliden com a característiques bàsiques de les noves entitats politicoterritorials.

Les lògiques i sinergies de caràcter feudal que havien conduït a l'articulació dels diferents territoris europeus, en alguns d'ells es veuen transformades i modificades. A partir d'aquest moment s'estipula un nou ordre territorial europeu posterior a la Guerra dels Trenta Anys, i les fronteres es dibuixen de nou, determinant el funcionament dels territoris en dependència de la seva pertinença politicoterritorial.

La integritat territorial constituïda a partir del tractat de Westfalia va perdurar, grosso modo, fins al tractat de Viena de 1815. En aquest tractat l'objectiu principal era el de posar ordre, un nou ordre territorial, al continent europeu després de l'epopeia napoleònica.

Durant els primers anys del segle XIX varen succeir un seguit d'intents de dominar el conjunt del continent europeu. El projecte napoleònic va provocar un seguit de conflictes amb l'ordre territorial precedent. Un cop derrotat l'emperador francès, a la batalla de Waterloo, la situació es va poder reconduir de manera que permetés el restabliment d'un ordre sobre el principi establert d'integritat territorial.

Cents anys va perdurar aquest nou ordre territorial, que, com els anteriors, havia determinat la sort dels diferents territoris europeus. La Primera Guerra Mundial esclatà precisament perquè aquest ordre territorial era insostenible, combinat amb les característiques ideològiques del moment històric.

La Primera Guerra Mundial va acabar el 1918, i l'any següent s'estipulava el tractat de Versalles, que havia de restablir un ordre territorial per al conjunt del continent. El que va representar el tractat de Westfalia respecte a l'ordre territorial feudal ho representa el tractat de Versalles respecte a l'ordre territorial modern. Versalles representa l'afirmació d'un ordre territorial contemporani, on els principis d'integritat territorial i de nacionalitat es consoliden com a pilars basilars.

Efectivament, amb Versalles desapareixen els imperis continentals, i el continent europeu és representat en estats de natura monàrquica o republicana. Pel que fa als territoris imperials, aquests resten esquarterats en diferents estats, seguint la lògica del principi de nacionalitat. Les nacions oprimides pels imperialistes neixen amb la voluntat de crear un nou ordre territorial europeu.

Intensament relacionat amb el tractat de Versalles, és l'escenari europeu a la fi de la Segona Guerra Mundial. En efecte, aquest conflicte bèl·lic (1939-1945) pot ser interpretat com un intent fallit de corregir l'ordre territorial europeu determinat al tractat de Versalles.

La situació actual del continent europeu, després de la caiguda del Mur de Berlin, i l'allargament de la Unió Europea vers l'est, determina un ordre territorial precís. La Unió Europea és un intent de superar l'equilibri entre els diferents estats-nació que la conformen, intentat recuperar sinergies perdudes per articular i equilibrar el conjunt territorial de la Unió de la manera més adient.

I és en aquest intent on el rol de les euroregions exemplifica la seva funció basilar. I, amb elles, s'articula més i millor el conjunt del continent.

La constitució de l'àmbit funcional de planificació del Penedès respon a un conjunt de factors que, de manera paral·lela, es retroben en la constitució i el funcionament de les euroregions. En un sentit estricte, el territori del Penedès necessita recuperar i enfortir algunes sinergies territorials que han desaparegut o s'han deteriorat pel fet d'haver perdut la seva unitat i centralitat durant quasi tres-cents anys.

Un cop donada per bona aquesta premissa, s'analitzarà el funcionament d'una d'aquestes euroregions, i s'observarà com poden afectar, o quin pot ser el seu impacte territorial, en les polítiques conduïdes per tal de recuperar i enfortir sinergies i centralitats territorials originàries del territori i alterades pels diferents ordres territorials que s'hi ha establert.

L'euroregió en concret és la de l'Ístria, un projecte territorial situat a cavall de tres països, Itàlia, Eslovènia i Croàcia. Cal sumar-hi la seva localització estratègica a gran escala, ja que és un encreuament entre l'Europa central, l'Europa de l'est i el Mediterrani central. Veiem, doncs, com una bona articulació de l'Ístria, tal com passa amb el Penedès, pot tenir externalitats positives en el conjunt de territoris d'una macroregió.

EL CAS DE L'ÍSTRIA I EL PENEDÈS

Com dèiem anteriorment, les euroregions són les entitats territorials adoptades per la Unió Europea per tal de reequilibrar i articular, de la millor de les maneres, el territori europeu en el seu conjunt.

Preferentment, les euroregions se situen en regions transfrontereres, per respondre al seu objectiu primari, donar continuïtat al territori europeu, trencant la concepció de les fronteres polítiques dels estats membres, considerant aquestes fronteres com a fronteres "internes" de la Unió.

En el fons, les euroregions serien els elements utilitzats, des del punt de vista de la geografia política, per recuperar les sinergies i centralitats d'un territori que, per conseqüències de caràcter polític, les havia perdut, creant un nou escenari territorial.

El que en un origen era un territori funcionant amb un conjunt de lògiques internes, creant un sistema de centralitats o de pols centrals, a causa d'unes vicissituds polítiques concretes, ha perdut aquesta qualitat, i s'ha vist alterat en el seu conjunt. Moltes d'aquestes regions estan situades a banda i banda d'entitats politicoterritorials diverses. I aquests territoris situats a banda i banda són considerats com a territoris perifèrics, quan en un altre temps eren territoris posseïdors d'una centralitat. Es tractaria, doncs, com a base de tot el projecte d'euroregió, de transformar un escenari on es localitzen dos territoris perifèrics en un territori que posseeix unes centralitats i unes sinergies pròpies. En molts exemples es recupera un escenari perdut, però ja existent.

En la base d'aquest raonament, en l'objectiu d'unificar dos territoris perifèrics situats en entitats politicoterritorials diverses, com succeeix en els projectes de les euroregions, és on cal situar les problemàtiques territorials que es localitzen al Penedès. I és per això que, repassant les vicissituds territorials istrianes, podrem veure el "paral·lelisme" de les dues situacions, i constatarem com el cas de l'Ístria podria ser un dels models per tal de reconduir el procés de la unitat penedesenca.

Sense voler entrar a un grau de detall elevat, assenyalarem les fites més importants que han marcat el territori istrià des del punt de vista de la geografia política, i entrarem, amb més detall, en temps més contemporanis. Al mateix temps, introduïrem els paral·lelismes més significatius perquè ens ajudin a entendre les problemàtiques actuals que presenta el Penedès.

L'Ístria és una regió geogràfica que se situa a cavall, al bell mig, de l'encontre de tres macroregions europees: l'Europa central, l'Europa oriental i el Mediterrani. Aquesta localització privilegiada transfereix una qualitat determinant en la consideració territorial de la regió.

En referència al control polític de la regió, aquesta es troba dividida, actualment, en tres estats diferents: Itàlia, Eslovènia i Croàcia. Però, com veurem a continuació, la regió istriana ha conegut diferents dominis polítics, i, en conseqüència, diferents lògiques territorials han estat desplegadas a la regió determinant-ne les diverses sinergies i centralitats al llarg del temps.

L'evolució d'aquest domini polític altern va condicionar el funcionament de les centralitats i sinergies originàries, acumulant-ne de noves, i creant un teixit amb majors polaritats. Més recentment, i amb la diversificació dels mitjans de transport i de comunicació, i amb l'evolució cap a règims polítics de caire més democràtic, han actualitzat aquest teixit territorial, recuperant, a voltes, sinergies interrompudes pels condicionants polítics del moment.

L'Ístria es comença a definir territorialment amb l'imperi Romà, formant part integrant de la regió romana d'Itàlia. Amb la caiguda de l'imperi Romà i la constitució dels regnes germànics, la regió va començar a pivotar cap al centre i est d'Europa, però sense perdre les seves relacions amb la part mediterrània. Amb la constitució de l'imperi Austríac i de la República de Venècia, la sort de la regió istriana va quedar definida per les relacions entre aquestes dues entitats politicoterritorials.

Aquest és el primer moment en el qual la regió queda dividida entre dues lògiques territorials diverses. Tot i aquesta divisió, i veient l'aplicació de les lògiques territorials dels dos dominadors polítics del territori, es pot afirmar que les centralitats i les sinergies territorials eren les mateixes i continuaven funcionant com sempre. Aquest fet demostra com una bona articulació pròpia del territori pot fer sobreviure el territori en qüestió encara que estigui dividit entre dues entitats politicoterritorials diferents.

Les lògiques territorials dels dominadors polítics d'un territori, juntament amb les qualitats intrínseques de les seves sinergies i centralitats, poden determinar un tipus de concepció i funcionament del territori. En el moment que aquestes dues característiques segueixen els mateixos objectius, el resultat per al territori en qüestió no deixa de ser exitós. Ara bé, si, en algun moment, aquestes característiques, en lloc de convergir, es contradiuen, el resultat per al territori és negatiu.

Aquesta situació territorial, entre l'imperi Austríac i la República de Venècia, es va conservar fins al congrés de Viena de 1815. A partir d'aquell moment, la totalitat de l'Ístria passa sota domini austríac, i així continuarà fins a la Primera Guerra Mundial.

Amb la caiguda de l'imperi Austríac després de la Primera Guerra Mundial, i amb l'efervescència de la concepció territorial de la nació, el territori de la regió istriana va ser adjudicat en la seva totalitat al Regne d'Itàlia.

És en aquest precís moment, en l'intent de modernitzar la regió, introduint-la en el procés d'afirmació de la nació italiana, que la conflictivitat a la regió creix i s'intensifica, a causa preferentment de la presència de població de diverses nacionalitats. Aquest fet es deu, principalment, a l'herència rebuda per l'imperi Austríac, ja que aquest no concebia la nació des del punt de vista territorial, sinó des del punt de vista polític. En la major part del territori de l'imperi Austríac es localitza un mosaic de nacions interposades les unes amb les altres. Aquesta realitat va en contra del pressupòsit de la concepció territorial de la nació, que determina la pertinença nacional a partir de la pertinença territorial i no política.

Els intents dels estats, i els mitjans que utilitzaven per a aquest fi, per homogeneïtzar el territori nacional, van provocar vertaderes transformacions de territori. Durant aquest temps, les fronteres nacionals tenien una importància suprema, ja que asseguraven el principi d'integritat territorial, concepte base per a l'equilibri entre estats europeus. I és per això que els processos o intents d'homogeneïtzació dels estats s'intensificaven en les zones perifèriques, on normalment es localitzaven realitats territorials complexes i múltiples des del punt de vista del centralisme politicoterritorial dominant.

El període d'entreguerres a la regió istriana ve marcat per tota una sèrie de polítiques nacionals que alteren l'equilibri existent en el territori. L'afirmació nacional italiana es desenvolupa a dos nivells. A nivell territorial, modificant moltes de les sinèrgies que havien dominat el territori i provocant alteracions significatives a nivell cultural, econòmic i social. A nivell polític, a la regió istriana es comencen a documentar relacions conflictuals de caràcter ètnic entre les diferents nacions que conformen el conjunt de la regió.

A pesar de totes aquestes polítiques agressives envers la realitat territorial de la regió istriana, la bona articulació pròpia del territori permet conservar un mínim, encara, la seva integritat.

Va ser després de la Segona Guerra Mundial que la regió experimentà una altra transformació territorial. Efectivament, amb la derrota del regne d'Itàlia durant aquest conflicte bèl·lic, la quasi totalitat de la regió va passar a formar part de la República Federal Socialista de Iugoslàvia, mentre una part romanien en l'anomenat Territori Lliure de Trieste, entitat territorial aliada que perdurà fins al 1954. Aquesta entitat és subdividida en dues parts, la zona A i la Zona B, grosso modo seguint la línia actual de frontera entre Itàlia i Eslovènia. Finalment, i després del 1954, la zona A va quedar sota domini italià, mentre que la zona B va quedar sota domini iugoslau.

No només era una frontera entre estats diferents, sinó que també representava la frontera entre dues superpotències, els països occidentals i els països de l'est. Formava part d'una de les zones més "calentes" durant el període de la guerra freda.

Aquest fet va determinar una transformació de les comunicacions entre les diferents parts de la regió istriana i provocà un trencament amb l'esquema territorial de la regió. També cal assenyalar, com a element determinant d'aquest trencament territorial, l'èxode de molts italians i iugoslau que havien quedat atrapats en els territoris dels estats respectius. Els italians de l'Ístria es van exiliar en territori italià, i els iugoslaus van fer el mateix en sentit contrari.

Amb el desmembrament de la República Federal Socialista de Iugoslàvia, la regió va patir una última modificació territorial. La part istriana que pertanyia a Iugoslàvia es va dividir i va passar a pertànyer a dos estats independents sorgits de Iugoslàvia, Eslovènia i Croàcia. Aquest fet, acompanyat per les voluntats d'afirmació territorial d'aquests nous estats, va provocar una subdivisió més, i significativa, en la realitat territorial istriana. En menys de 30 quilòmetres ens trobàvem amb tres fronteres estatals, i amb afirmacions nacionals que entraven en contacte permanent.

Va ser a partir de la segona meitat dels noranta i el primer decenni del segle XXI, amb la normalització institucional entre els estats que es repartien el territori istrià, acompanyada per un ressorgir de les sinèrgies i centralitats originàries del propi territori, i potenciada per les polítiques europees de desenvolupament i cooperació basades en les lògiques territorials d'una euroregió, que la realitat territorial istriana es recupera i consolida.

Les polítiques de desenvolupament i cooperació europees han permès la recuperació d'aquesta realitat territorial que representa la regió de l'Ístria, bàsicament per aplicar els principis funcionals des del punt de vista territorial en què es basa l'euroregió, la continuïtat territorial.

Com recordàvem anteriorment, la recuperació de la realitat territorial istriana ha aconseguit un gran objectiu: normalitzar una regió que presentava molts símptomes de conflictivitat territorial

a gran i petita escala. L'Ístria posseeix una doble importància geogràfica a nivell europeu, punt de trobada de tres grans regions, i a nivell local, equilibri entre tres nacions en un petit espai de terreny.

Les polítiques europees en aquest sentit han aconseguit cohesionar un territori dividit en tres estats diferents. Aquest fet és molt remarcable, ja que ha permès atorgar a un espai discontinu, dividit en tres fronteres, una continuïtat, la realitat pròpia territorial istriana, situada a un nivell supraestatal. El que eren tres territoris perifèrics dels seus estats respectius es transforma en una regió central, estratègicament posicionada i territorialment cohesionada.

Aquesta és la gran lliçó que ens dona la política europea de desenvolupament i cooperació en zones frontereres. Que les divisions polítiques i administratives impedeixen el desenvolupament propi d'una realitat territorial consolidada, i provoquen una erosió en les sinergies i les centralitats originàries. Que, només aplicant els principis de continuïtat territorial entre les parts del territori que pateix la subdivisió política i administrativa, es pot consolidar i potenciar la realitat territorial pròpia.

El Penedès, la seva realitat territorial, presenta fenòmens semblants que presentava la regió de l'Ístria abans de l'aplicació d'un seguit de polítiques de desenvolupament i cooperació europees.

No es tracta de demanar aquest seguit de polítiques, però sí de fixar-nos en quins son els seus objectius i en quins són els mitjans per dur-los a terme. Intentant aplicar un mateix procediment amb un canvi d'escala i de context material.

El primer d'aquest objectius és el de facilitar al màxim les comunicacions i la mobilitat entre els territoris considerats.

El segon d'aquests objectius és el de promoure polítiques de desenvolupament i ordenació del territori combinades amb polítiques multisectorials des del punt de vista social, econòmic i cultural, que reforcin la realitat territorial original per recuperar les sinergies originàries.

El tercer objectiu és el de produir una sèrie d'organismes polítics i tècnics que permetin un reconeixement i un funcionament sostenible de la realitat territorial, posant un major èmfasi en els aspectes territorials.

Aquest conjunt d'objectius ha de conduir a uns resultats finals: la recuperació de la realitat territorial que ha patit aquestes transformacions del funcionament del territori; la re-articulació de la realitat territorial per permetre el renaixement i la creació de noves sinergies i centralitats; l'elaboració d'una nova imatge territorial, inserida en les lògiques del marketing territorial, proposant les millors qualitats territorials de la regió per tal de consolidar la realitat territorial en el seu recuperat context.

En els territoris penedesencs s'haurien de projectar els tres principals objectius que anteriorment hem anomenat.

El primer, el de facilitar les comunicacions i la mobilitat, passaria per fomentar una bona xarxa de transport públic, amb una zona tarifària pròpia i amb freqüències de pas competitives. Al mateix temps, aprofitar les infraestructures que passen pel territori, com les autopistes, que provoquen una externalitat negativa i una de positiva. La negativa és el seu impacte al territori des del punt de vista mediambiental. La positiva és la de facilitar i accelerar les comunicacions, però ens les fan pagar. Almenys caldria facilitar la mobilitat amb la gratuïtat dels trajectes transpenedesencs.

El segon dels objectius es tractaria de potenciar una visió completa del territori, desenvolupant polítiques de cohesió territorial des del punt de vista econòmic, social i cultural, ordenant una compactació de la realitat territorial penedesenca fins a dia d'avui dividida en dues províncies. El model de l'Institut d'Estudis Penedesencs en la seva organització territorial respecte a la realitat

territorial penedesenca podria ser considerat un model ideal, ja que no pren en consideració la divisió provincial i premia la continuïtat territorial penedesenca per sobre de tot.

El tercer objectiu, potser el més fonamental, però al mateix temps el que presenta més dificultats de realització, seria el de dotar al territori del Penedès d'una consideració política i tècnica com a territori. Per un cantó, la consideració tècnica, és a dir, la consideració territorial del Penedès com a entitat pròpia dins dels mecanismes tècnics de la Generalitat en l'ordenació i organització del territori, ja és un fet, amb l'aprovació de l'àmbit funcional de planificació. Per l'altra, la consideració política del Penedès està encallada al Tribunal Constitucional. Aquest tribunal va rebutjar el projecte, presentat per la Generalitat de Catalunya, de subdividir el territori del Principat de Catalunya en vegueries, una de les quals hauria de ser la del Penedès, per aconseguir així el reconeixement del Penedès com a territori polític.

La descripció de l'evolució territorial de la regió istriana demostra que la recuperació d'una realitat territorial ja existent no només és possible, sinó que també, i veient el context socioeconòmic del moment, necessària.

Cal potenciar els tres objectius bàsics per tal d'aconseguir la recuperació i la potenciació de la realitat territorial penedesenca, i guanyar qualitat de vida per al conjunt dels seus habitants.

LA MOBILITAT SOSTENIBLE I LA VERTEBRACIÓ DEL TERRITORI: EL CAS DEL PENEDÈS*

RESUM

A l'entorn de les infraestructures de transport terrestre i la seva incidència específica en l'espai penedesenc.

ABSTRACT

This is an essay relating land transport infrastructures and their specific impact within the Penedès Area.

1. INTRODUCCIÓ

El Penedès és terra de pas de les principals infraestructures del transport terrestre des de fa ja força segles. Aquesta realitat és deguda a la seva posició única dins d'un país amb una orografia força complicada que s'aprofita de la depressió prelitoral catalana.

Malgrat aquesta aparent situació privilegiada, s'ha pogut observar com el territori, en comptes de beneficiar-se de la seva millora en les comunicacions, ha patit un efecte de buidatge o d'arribada de gent nouvinguda des d'àrees properes, especialment de Barcelona, que ha mantingut la seva activitat laboral a les seves zones d'origen.

Les causes d'aquesta realitat deriven, en part, de les polítiques de transport: un abaratiment del cost general del transport, terme que veurem més endavant i que no s'ha de confondre amb el cost que ens toca pagar, que ha permès a les grans ciutats realitzar ampliacions de les seves zones d'influència quotidiana.

El Penedès, malauradament, no ha pogut aprofitar les seves potencialitats per esdevenir la frontissa entre les dues àrees metropolitanes més dinàmiques de Catalunya; els símptomes d'aquesta realitat són la forma amb la qual ens movem. Entendre la mobilitat és entendre el territori i conèixer quins són els mals que pateix per tal de poder saber, si creiem que alguna cosa va malament, on hem d'actuar i com.

Per entendre el cas del Penedès, caldrà abans crear com una espècie de guia de patrons comuns en la mobilitat, entendre les línies bàsiques d'aquest problema, per tal que, gràcies a les dades disponibles, no només poder dir què passa sinó també per què passa.

(*) Ponència presentada a les Jornades de Debat Territorial "Quo Vadis Penedès" celebrades a Cunit el 17 de març del 2012.

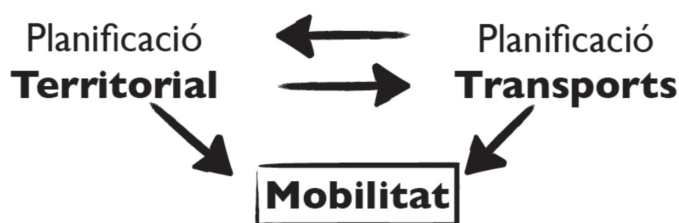
Tot i que aquest article no prentén ser, en cap cas, un document tècnic sobre la modelització del transport, la planificació territorial i la situació del Penedès, molts cops hauré de recórrer a aquest llenguatge. No s'ha d'oblidar que l'objectiu últim de la publicació d'aquest article és fer una reflexió sobre la mobilitat actual, en especial sobre la del Penedès, i fer cinc cèntims d'un corrent o filosofia d'entendre el territori i les interaccions que s'hi produeixen com és el de pensar en la mobilitat sostenible.

2. EL PROBLEMA DE LA MOBILITAT

Moure'ns, anar d'un lloc a un altre, sigui pel motiu que sigui, és un fet quotidià que practica tothom. La realitat, però, és que no ens agrada gens haver de realitzar aquesta activitat, excepte en viatges de plaer com poden ser els creuers, i molts voldríem que els nostres desplaçaments fossin immediats, és a dir, que hi dediquéssim un temps ínfim. Paradoxalment, i com veurem més endavant, cada cop realitzem, de mitjana, viatges diaris a major distància.

Com pot ser que podem dedicar tant de temps diari a una activitat que no ens agrada fer? I per què cada cop la fem més, és a dir, ens movem més? Com s'intentarà veure al llarg d'aquest apartat, aquestes preguntes no tenen una resposta gens senzilla, a més de poder representar un genuí paradigma de la teoria de sistemes (parts i interaccions).

Tal com s'ha dit en la introducció, la millora de les comunicacions ha portat molta gent a viure al Penedès però mantenint els seus llocs de treball a Barcelona. En aquest punt, i deixant de banda, de moment, el factor de decisions personals, arriba la pregunta de què va ser primer, l'ou o la gallina? Què ha provocat a grans trets aquesta situació, les infraestructures del transport o la planificació territorial? En termes generals, tots dos l'han provocat i, a més a més, s'influencien mútuament.

Relacions entre la planificació territorial, la de transports i la mobilitat

Un pot pensar que si hi ha gent que s'ha de moure fora de la seva regió per treballar, formar-se o gaudir del seu temps lliure és degut, en bona part, a una manca d'oferta propera al lloc on viu; la resposta segurament és positiva i hi ha indicadors de mobilitat que ens permeten saber-ho per al cas de la feina i els estudis:

- L'índex d'autocontenció indica quin percentatge de la gent que, per exemple, es desplaça per treballar, es queda dins la seva regió (ho fa a la seva regió).
- L'índex d'autosuficiència indica quin percentatge de la gent que, per exemple, ve a treballar en una zona concreta, viu a la mateixa zona.

Però que es demostrï una suposada insuficiència d'oferta no vol dir que només sigui això, sinó que potser el que hi ha, també, és un sobrestock de demanda a la regió. Ambdós indicadors

abans presentants també poden ser usats per llegir les dades en clau de demanda: si l'índex d'autocontenció per treball és baix, això vol dir que molta gent viu allà on no treballa, de manera que o bé falten llocs de treball -no entrem en l'especialització d'aquests-, o bé hi ha molta més població treballadora de la que el territori és capaç d'absorbir.

A causa d'aquesta doble lectura que es pot fer sempre d'ambdós indicadors, cal obtenir més informació, més indicadors, conèixer la història i tenir molt clara l'escala territorial que es vol estudiar i les seves interaccions amb la resta de les zones per poder acabar de fer una diagnosi correcta.

Imaginem que, després d'un estudi seriós i prou detallat, podem arribar a la conclusió fonamentada sobre la situació d'un territori; aquesta només ens diu els símptomes, però quines han estat les causes? Per què tenim aquests símptomes? Què fa que un territori estigui infradotat d'oferta o superdotat de demanda? La política territorial no ha sabut fer front a les necessitats de la societat, o potser és que la millora de les comunicacions ha desbordat la capacitat planificada del territori?

En quasi tots els casos, la resposta adient és que la política territorial i la de transports són causes directes dels problemes de mobilitat. A més, l'una influeix en l'altra i a l'inrevés; el cas de l'estació de Guadalajara-Yebes és prou conegut. Al voltant d'aquesta estació, al bell mig del no res, es va fer una nova zona residencial (un transport que afecta la planificació del territori); o, el cas oposat, el de la construcció de diversos parcs eòlics que van motivar les millores en diverses carreteres de les Terres de l'Ebre (la planificació territorial accelera o canvia la del transport).

Complicant més la problemàtica, la mobilitat ja no només és conseqüència, en part, de la planificació feta dins del territori, sinó també de la duta a terme en regions veïnes. Així, és evident que si el complex anomenat EuroVegas es fa prop de Barcelona, les pautes de mobilitat del Penedès es veuran afectades.

En la mobilitat, a més a més, es barregen decisions purament personals amb decisions de planificació. Així doncs, si una regió té més demanda que oferta en, per exemple, llocs de treball, però cada any aquesta diferència es fa més gran, això no és a conseqüència que algú obligui la gent a mudar-se, sinó a decisions purament personals, amb influències, en busca d'altres tipus de vida, on substitueixo temps lliure per transport. Ara bé, la planificació territorial i del transport fan que hi hagi persones que es puguin decantar per aquesta opció; si aquest canvi impliqués perdre tot el temps lliure, segurament no ho farien.

L'origen del problema de què tracta aquest article no és únic, ni es pot repartir en percentatges entre decisions de planificació territorial o de transport, purament personals o, fins i tot, de decisions d'altre caire com poden ser les empresarials, sinó que la barreja de totes juntes, amb les seves interaccions, és la resposta més probable.

2.1. HAIG D'ANAR A... COM HI VAIG?

Pensem en algú que viu al Penedès i que es desplaça diàriament, pel motiu que sigui, com per exemple per anar a treballar, a Barcelona, sense entrar en si hi ha sobredemanda o infraoferta a les comarques penedescenques. Aquesta persona, per una decisió personal i, segurament, amb cert grau d'influència d'altres factors, ja sigui per la tria del seu lloc de residència, del seu lloc de feina o d'ambdós llocs a la vegada, té la necessitat de moure's. Ara bé, com es mourà? Quina alternativa de transport triarà?

La persona que s'ha de moure ha de prendre una decisió, en principi racional, que li permeti aconseguir el màxim benefici personal en la tria de com desplaçar-se. Dins d'aquesta decisió es valora la senzillesa de la solució, la comoditat que aquesta ofereix, el cost a abonar o la rapidesa, entre altres aspectes.

Podem veure com hi ha molta valoració personal a fer: què és còmode?, què és simple?, què em costa realment el transport? La complexitat del comportament humà és inherent a la problemàtica de la mobilitat i a les preguntes formulades, per la qual cosa intentar donar una resposta precisa no només seria improductiu, sinó que també pot esdevenir frustant; per això ens hem de conformar a treballar amb un model, una simplificació de la realitat, d'acord amb les dades i els efectes o conseqüències observats i amb el qual homogeneïtzarem el raonament de tothom.

Una de les principals simplificacions que hem de fer és que tot ho haurem de poder traduir a un concepte monetari. És a dir: podem transformar les hores que dediquem al desplaçament, la nostra comoditat, els riscos en el desplaçament... en quelcom amb un preu; tot, sigui directament mesurable o sigui un fet totalment subjectiu, ha d'ésser expressat en termes monetaris.

Amb aquesta visió, podrem comparar diferents situacions amb una mateixa unitat, l'euro, donant sentit al que anomenem cost generalitzat del transport (la suma de tots els aspectes que influeixen en la tria d'una alternativa traduïts a euros). Segurament, ja aprecieu que aquesta simplificació no és pas trivial. Així doncs, la cerca del màxim benefici personal a nivell de desplaçaments es pot entendre com la tria d'aquella opció que menys cost generalitzat es consideri que tingui.

Sembla que el perquè algú tria una alternativa de transport enfront d'altres es redueix a un problema matemàtic, aparentment d'escola de primària; però no hem d'oblidar que aquest terme del cost generalitzat és només una simplificació de la realitat i que, malauradament, la concepció que tenim cadascú d'aquest terme és esbiaixada per percepcions personals o manca d'informació sobre altres alternatives.

Per exemple, molta gent descobreix que, per anar d'un punt a un altre, existeixen transports o rutes que fins al moment no coneixia i que els són més favorables; també es pot demostrar el fet que dos desplaçaments idèntics es fan amb alternatives diferents depenent del motiu originari: "Potser per anar a treballar vaig en tren a Barcelona, però per gaudir d'una obra de teatre hi vaig en cotxe".

Un altre tema lligat a la percepció de cadascú és si se sap quant costa realment el desplaçament. Si li ho preguntes a una persona que es mou amb transport públic, et diu directament el cost del bitllet, que inclou una sèrie de taxes, assegurances i amortitzacions de les quals el client pot saber-ne l'existència però no la seva quantia exacta; en canvi, una persona que es mou en vehicle privat diu només el que li costa la benzina i, si n'hi ha, els peatges i/o aparcament de pagament; aquests són els costos anomenats "out of pocket".

Mentre que la persona del transport públic coneix el cost que li toca assumir per compromís amb l'administració pública i, per tant, la seva percepció del cost a pagar és relativament semblant al que de veritat paga, l'usuari de transport privat s'enganya a si mateix en no computar o, millor dit, no percebre que al seu cost per moure's s'hi han d'incloure amortitzacions del vehicle, assegurances, impostos, revisions... Si es tenen en compte tots aquests aspectes, el quilòmetre fet en transport privat és força més car que no pas el fet en transport públic (Robusté et al. 2000).

Al final, el problema de minimitzar el cost generalitzat es transforma en minimitzar el cost percebut, que és esbiaixat per molts aspectes (motiu del viatge, opinió preconcebuda de les altres alternatives...). L'usuari triarà aquella alternativa de les que coneix que menor cost generalitzat

cregui que té, la qual cosa no vol dir, ni molt menys, que triï la que menys li costi realment.

Dins del món del transport es pot dir que, realment, no es gestionen temps ni distàncies, sinó percepcions dels usuaris/clients, intentant que cada alternativa tingui la percepció adient, a més de ser prou coneguda, per tal de que la decisió del client final estigui fonamentada sense cap desviació deguda a la seva percepció personal.

2.2. PETITA REFLEXIÓ SOBRE QUÈ ÉS LA CIUTAT. EL PAPER DE LA MOBILITAT EN LA CONSOLIDACIÓ DE LES CIUTATS.

Abans de començar a parlar de la mobilitat sostenible, i del Penedès i la seva problemàtica en la mobilitat, cal fer una darrera aturada per entendre el perquè, avui, aquestes comarques es troben dins del dia a dia de la ciutat de Barcelona, si fa uns anys la relació era de regions properes però llunyanes a la vegada.

Molts cops, i posant com a exemple Barcelona, es pot cometre l'error de pensar que la ciutat és tot el sòl urbà que es troba dins del seu terme municipal. Segurament, fa uns segles això devia ser així, però avui Barcelona forma un continu urbà amb quasi tots els municipis llimdants, amb els quals comparteix, des de l'any 1976, el Pla General Metropolità. L'urbanisme de quasi tot l'àmbit metropolità de la Ciutat Comtal es fa de manera conjunta, admetent el fet que Barcelona és més que el seu propi terme municipal. Veiem com els límits administratius, tal com passa també al Penedès, malauradament, no han de correspondre's necessàriament amb la realitat del territori.

En un petit repàs a la història de Barcelona, i de moltes grans ciutats europees, ens adonarem que van estar envoltades de muralles i que va semblar que durant molts anys no podien expandir-se més enllà d'aquestes. A Barcelona, les muralles van arribar primer a les Rambles i, després del seu cobriment, es va poder fer la seva ampliació per afegir el barri del Raval dins la ciutat emmurallada. Tot el que estava envoltat de les muralles és avui el districte de Ciutat Vella. Doncs bé, si decidim recórrer la Barcelona de les antigues muralles, ens adonarem que, sigui qui sigui el nostre desplaçament, trigarem menys d'una hora a fer-lo a peu. Aquesta és la mesura de la dimensió humana per fer desplaçaments quotidians, en l'àmbit europeu continental: una hora com a molt.

Barcelona va necessitar ampliar-se per diversos motius, però el que va ser determinant, a nivell funcional, per poder-ho fer, no va ser ni l'enderrocament de les muralles (1854) -moltes ciutats encara les tenen i han crescut-, ni el mateix pla Cerdà (1860), sinó un invent que havia arribat a la ciutat l'any 1848, el ferrocarril, un nou mitjà de transport.

El primer viatge de tornada del nou ferrocarril que unia Barcelona amb Mataró es va fer en poc menys de 40 minuts, i alguns autors de l'època ja deien que les dues ciutats s'havien unit mitjançant aquest transport revolucionari fins a esdevenir una sola ciutat (Bofarull, A. 1855)¹. En part, no els faltava raó, ja que el desplaçament entre aquestes dues ciutats ja entrava dins la dimensió humana del transport, de fer-ho en menys d'una hora.

Amb el ferrocarril, les ciutats es van anar expandint. Barcelona no només va créixer fins al que estava previst al pla Cerdà, sinó que va annexionar-se diverses viles, com la de Gràcia. La seva

1 "El día 28 de octubre de 1848 quedó solemnemente inaugurado el primer ferrocarril de España, con lo que Barcelona y Mataró se unieron para no ser ya mas que una sola población, estrechando las relaciones que las unían, y hermanándose, por la línea de hierro que las sujeta, como dos buenas amigas para formar una de recíprocos intereses en provecho propio y en provecho común." *Extracte de la Guia-Cicerone de Barcelona: aumentada, corregido y vindicado* (1855)

expansió seguia les línies del tren i les seves parades fins que, amb l'aparició i generalització de l'ús de l'automòbil, tot el territori que l'envoltava i/o era proper a les seves extensions -realitzades pel ferrocarril- podia ser ciutat, o, com a mínim, ésser influenciat per la ciutat.

La influència de Barcelona ja no acaba on diu el seu Pla General Metropolità, sinó que arriba a regions tan diverses com pràcticament tot el Penedès, bona part del Camp de Tarragona, de les comarques gironines i, fins i tot, la ciutat de Lleida, amb la qual està connectada amb l'AVE a menys d'una hora.

El cas de Lleida és com el de Mataró de fa més de 150 anys: l'arribada d'un tren que et permet en un hora anar d'una ciutat a una altra. Ara caldrà veure si Lleida aprofita Barcelona com la seva porta al mar, o si es converteix en el barri barceloní de les Terres de Ponent.

Abans de tancar aquest apartat, sembla que, pel que s'ha comentat, Barcelona sigui un ens fagocitador, que hagi establert el seu nou límit real més enllà del riu Foix. Afortunadament, no tot és blanc i negre, sinó que hi ha més colors, i en aquest sentit és evident que Barcelona té influència sobre el Penedès, però això no impedeix que les ciutats penedesenques hagin pogut desenvolupar les seves pròpies zones d'influència. Passa el mateix amb les capitals dels Vallesos o la mateixa ciutat de Mataró, les quals s'integren en l'anomenat segon cinturó metropolità (el de ciutats influenciades per Barcelona, però que, alhora, tenen les seves pròpies àrees d'influència, seguint si fa o no fa la teoria del centre-jerarquia de ciutats o del lloc central de Christaller-Losch (Gaviria, M.A. 2010).

2.3. LA MOBILITAT SOSTENIBLE

Vist el que hem vist fins ara, es pot deduir que, per poder solucionar el problema de la mobilitat, no es pot actuar només en termes de planificació del transport exclusivament, sinó que també s'ha d'actuar dins la planificació territorial i, fins i tot, realitzar petites polítiques "push" per canviar hàbits o rutines personals, tant dins com fora del territori sobre el qual volem actuar. Qualsevol altra estratègia és condemnada al fracàs, i pot crear la il·lusió en els primers moments d'haver resolt el problema per posteriorment agreujar-lo.

Els principis de la mobilitat sostenible parlen d'actuar tant a nivell territorial com de polítiques del transport; els seus preceptes es poden resumir en 4 únics punts:

1. Treballar en polítiques que generin el menor nombre de desplaçaments quotidians possibles, especialment de mitja i llarga distància
2. Afavorir que la majoria dels desplaçaments generats es puguin fer sense dificultats a peu, en bicicleta o d'altres vehicles en què la persona sigui qui els propolsi.
3. En cas que hi hagi algun desplaçament que no es pugui fer a peu o bicicleta, intentar-lo fer amb transport públic.
4. Finalment, si no és possible fer-lo amb transport públic, fer-lo amb transport privat però intentant arribar a ocupacions del vehicle molt elevades, més que no pas una persona per cotxe.

Aquesta filosofia, a més, desmitifica l'existència de transports bons o dolents, ja que consolida la idea de que, per a cada desplaçament, hi ha transports més adequats i d'altres que ho són menys. Per un altre cantó, seguint aquests principis, la societat podrà reduir les externalitats negatives derivades de l'activitat de moure's (accidents i la seva gravetat, pol·lució de l'aire i aigua, soroll, ocupació indeguda de l'espai urbà de la ciutadania o afectació al paisatge i/o ecosistemes entre d'altres).

Aparentment, podria semblar que la filosofia de la mobilitat sostenible entra en contradicció amb teories d'economia urbana de desenvolupament de les ciutats o de corrents urbanístiques d'ordenació del sòl urbà. La realitat és que la mobilitat sostenible, en els seus quatre preceptes, ja deixa marge per encabir-hi qualsevol situació, perquè cada cas té les seves peculiaritats i solucions úniques.

Així doncs, el que es ve a dir, sense haver d'entrar en cap confrontació de pols oposats amb la realitat demostrada també per altres teories que parlen del territori, és que cal "una planificació conjunta de totes les planificacions" per intentar seguir, en la mesura que la realitat territorial d'avui i de demà ho permetin, els seus quatre principis, per tal d'aconseguir que les decisions personals en relació a la mobilitat tinguin un caire sostenible.

3. LA MOBILITAT PENEDESCENCA

No cal anar a les estadístiques del territori per saber que el Penedès ha canviat molt en els darrers temps. Sense cap mena de dubte, haver aconseguit un creixement de població del 39% en només 10 anys pot transformar qualsevol regió. A dia d'avui hi viuen, censades, a les 4 comarques del l'Àmbit, quasi mig milió d'habitants, essent una regió amb densitats de població similars a la catalana, alemanya o britànica. Segurament la xifra d'habitants és més elevada si tenim en compte els residents no censats.

Aquest creixement s'ha degut, principalment, a moviments migratoris dins de Catalunya, en el quals bona part dels nouvinguts vénen de la ciutat de Barcelona i els seus entorns, en un procés que s'anomena de centrifugació de les ciutats. Majoritàriament, aquesta nova població és la que, malgrat residir al Penedès, fa el seu dia a dia en una altra regió. Això s'ha aconseguit per raons d'un abaratiment de costos generalitzats del transport, que fan la nostra regió "més atractiva" davant el fet de viure prop del lloc de feina.

Per contra, a mesura que passaven els anys, els indicadors econòmics de les comarques penedesques, com són el PIB per habitant o la renda familiar disponible, queien respecte de la mitjana catalana, és a dir, ens empobriem malgrat estar en una època de boom econòmic. L'única comarca que creixia era l'Alt Penedès, essent les dues comarques litorals les que tenien les majors baixades relatives.

Aquests símptomes fan del Penedès l'exemple perfecte de buidatge de territori, de transformar-se en allò que s'anomena "ciutats dormitori", ciutats que no tenen cap activitat econòmica que destaquï excepte la de serveis bàsics a la seva població. Aquest buidatge ha estat provocat per canvis molt ràpids de la demografia; el perquè d'aquests canvis s'ha de trobar en les infraestructures del transport i una planificació territorial força orientada cap al turisme i les construccions de segona residència.

Parlar del Penedès en el món del transport significa parlar d'una de les regions amb major dotació d'infraestructures i millor accessibilitat i connectivitat a la xarxa bàsica de tota la península Ibèrica. Aquest fet és demostrable amb molts indicadors i dades: sense anar més lluny, l'indicador d'accessibilitat a la xarxa de carreteres situa, l'any 2004, la cruïlla entre les autopistes AP-2, E-90, AP-7, E-15 i C-32 com la zona amb millor accés a aquesta xarxa de transport de tot Espanya (IGN, 2007).

Si la nostra regió fos un Estat europeu veuríem ràpidament que, amb els seus 145 km de carreteres d'altres prestacions², l'any 2009 –fet que implica no tenir en compte el nou eix Vilanova–

² Malgrat que el terme més adient hagués estat el d'autopistes, en el vocabulari popular aquestes comporten un pagament de peatge, malgrat que a nivell tècnic no ha d'ésser així. Tampoc es vol fomentar el mal ús de la paraula *autovia*, amb la seva denotació de gratuïtat; per les característiques tècniques de les "autovies" del Penedès, resulta que no en tenim cap.

Vilafranca-, o els 210 km de vies ferroviàries convencionals i 28 estacions que donen servei al territori, seriem un dels estats amb major dotació d'aquesta xarxa, tant territorialment com per habitant, mentre que en ferrocarril la nostra dotació és semblant a la d'Alemanya. En la següent figura veiem aquest rànquing. En tots els casos, el Penedès sempre està millor posicionat que Catalunya i Espanya.

Els indicadors abans esmentats ens poden ajudar a entendre la situació del Penedès, però, gràcies a les enquestes de mobilitat en dia feiner (EMEF), enquestes de mobilitat quotidiana (EMQ), o l'estudi de la mobilitat obligada (EMO), podem filar més prim.

La darrera enquesta de mobilitat quotidiana es va fer l'any 2006 (EMQ'06), i només es pot conèixer el resultat, pel que fa a les comarques penedesenques, de l'Alt Penedès i el Garraf. Segons aquest estudi, en aquestes dues comarques es fan quasi un milió de desplaçaments diaris en dia feiner, sigui pel motiu que sigui, majoritàriament essent tornades a casa. Malgrat que els desplaçaments interns dins les respectives comarques són vora el 82%, la relació entre aquestes dues comarques no arriba a l'1,4%.

Altres dades destacades són que només el 25% dels viatges realitzats són per anar a la feina, o el fet que cada cop hi ha més viatges triangulars, del tipus casa - feina - oci - casa versus els típics pendulars casa - feina - casa o casa - oci - casa. Pel que fa la distribució modal, malgrat que els viatges interns dins la comarca són majoritaris, el transport a peu/bicicleta i el transport en vehicle privat es reparteixen les quotes, fent que el transport públic sigui usat en només el 10% dels desplaçaments³ (ATM, 2007).

	Autopistes	km/km²		km/1M hab
1	Penedès	0,07398	Eslovènia	367,55
2	Els Països Baixos	0,06336	Xipre	322,51
3	Luxemburg	0,05878	Penedès	309,80
4	Bèlgica	0,05775	Luxemburg	308,00
5	Eslovènia	0,03685	Espanya	305,95
6	Catalunya	0,03647	Portugal	254,53
7	Alemanya	0,03589	Croàcia	247,35
8	Suïssa	0,03405	Dinamarca	204,66
9	Portugal	0,02928	Suècia	204,29
10	Xipre	0,02778	Àustria	202,99
11	Espanya	0,02771	Suïssa	182,55
12	Polònia	0,02680	França	173,47
13	Dinamarca	0,02618	Bèlgica	163,95
14	Itàlia	0,02211	Els Països Baixos	159,59
15	Àustria	0,02022	Catalunya	156,65
16	Croàcia	0,01940	Alemanya	156,25
17	França	0,01654	Irlanda	148,99
18	Regne Unit	0,01634	Finlàndia	143,63
19	Hongria	0,01368	Hongria	126,91
20	Macedònia	0,00976	Macedònia	122,52
21	Irlanda	0,00943	Itàlia	110,93
22	República Txeca	0,00924	Lituània	92,24
23	Eslovàquia	0,00797	Estònia	74,60
24	Lituània	0,00473	Eslovàquia	72,24
25	Suècia	0,00420	Noruega	71,68
26	Bulgària	0,00377	República Txeca	69,64
27	Turquia	0,00260	Regne Unit	59,65
28	Finlàndia	0,00226	Bulgària	54,95
29	Estònia	0,00221	Islàndia	34,44
30	Romania	0,00135	Turquia	28,47
31	Noruega	0,00089	Polònia	22,26
32	Islàndia	0,00011	Romania	14,93
33	Letònia	0,00000	Letònia	0,00
34	Grècia	0,00000	Grècia	0,00

	Ferrocarril	km/km²		km/1M hab
1	Polònia	0,64262	Luxemburg	1.331,31
2	Luxemburg	0,25406	Suècia	1.203,28
3	Suïssa	0,12495	Finlàndia	1.111,28
4	República Txeca	0,12145	República Txeca	915,02
5	Bèlgica	0,11720	Estònia	892,26
6	Penedès	0,10795	Letònia	833,15
7	Alemanya	0,10624	Noruega	814,71
8	Hongria	0,07944	Àustria	748,75
9	Àustria	0,07459	Hongria	736,72
10	Eslovàquia	0,07388	Suïssa	669,84
11	Dinamarca	0,07382	Eslovàquia	669,41
12	Regne Unit	0,07007	Croàcia	613,75
13	Els Països Baixos	0,06955	Eslovènia	604,26
14	Eslovènia	0,06058	Dinamarca	577,16
15	Catalunya	0,06013	Bulgària	545,58
16	Itàlia	0,05538	Polònia	533,88
17	Croàcia	0,04814	Lituània	527,66
18	Romania	0,04524	Romania	501,61
19	França	0,04366	Alemanya	462,60
20	Bulgària	0,03742	França	457,90
21	Portugal	0,03076	Penedès	452,06
22	Letònia	0,02917	Irlanda	424,49
23	Macedònia	0,02718	Macedònia	341,21
24	Lituània	0,02707	Bèlgica	332,74
25	Irlanda	0,02688	Espanya	291,39
26	Estònia	0,02644	Itàlia	277,89
27	Espanya	0,02639	Portugal	267,39
28	Suècia	0,02475	Catalunya	258,25
29	Grècia	0,01933	Regne Unit	255,77
30	Finlàndia	0,01750	Grècia	226,63
31	Turquia	0,01159	Els Països Baixos	175,18
32	Noruega	0,01015	Turquia	127,00
33	Xipre	0,00000	Xipre	0,00
34	Islàndia	0,00000	Islàndia	0,00

Rànquings de dotacions entre estats europeus, Catalunya i el Penedès. Dades de 2009. Font: elaboració pròpia a partir de dades de l'ICC, IDESCAT, *Generalitat de Catalunya* i Eurostat.

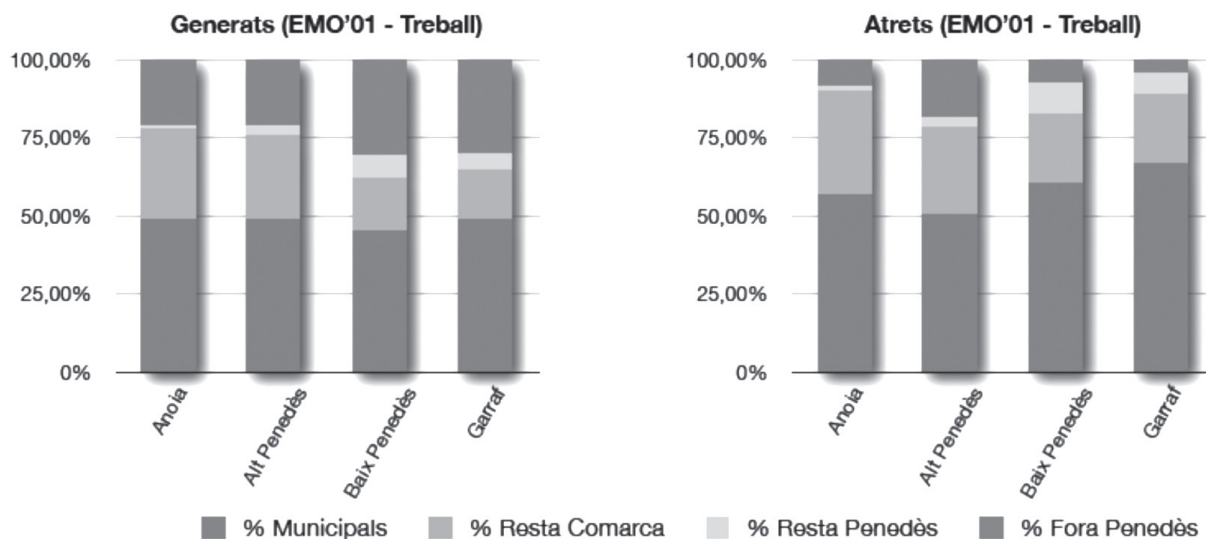
3 A la Regió Metropolitana de Barcelona, que inclou l'Alt Penedès i el Garraf, les quotes arriben al 50% per viatges a peu/bicicleta, 20% transport públic i 30% transport privat; a la ciutat de Barcelona, el transport públic arriba al 30% mentre que el transport privat no arriba al 20% dels desplaçaments (ATM, 2012)

L'any 2011 es va fer el cens que tocava per a aquest any, el que inclou l'estudi de mobilitat obligada (EMO). Fins a finals d'aquest 2012 no sortiran les primeres dades, i per això ens hem de remuntar a l'any 2001 per poder tractar amb les dades de totes les comarques penedescenques; aquest estudi es va fer per a tota la població, essent una fotografia perfecta de la realitat, avui dia força canviada, del Penedès del 2001.

D'aquest estudi ens centrem només en la mobilitat obligada per motius de feina, la que és indicadora de l'activitat econòmica de la regió. Fa 11 anys es podia veure com hi havia un excés d'oferta de treballadors a les nostres terres: l'índex d'autocontenció se situava vora el 75-80%, la qual cosa vol dir que entre el 20 i el 25% de la gent que es movia per treballar ho feia fora del Penedès, mentre que només entre un 5 i un 10% dels treballadors que tenien la feina al Penedès eren no penedescencs. També destaca el poc volum de treballadors que treballen en altres comarques de l'Àmbit funcional diferents a la seva. Les comarques de costa tenen els índexs més baixos.

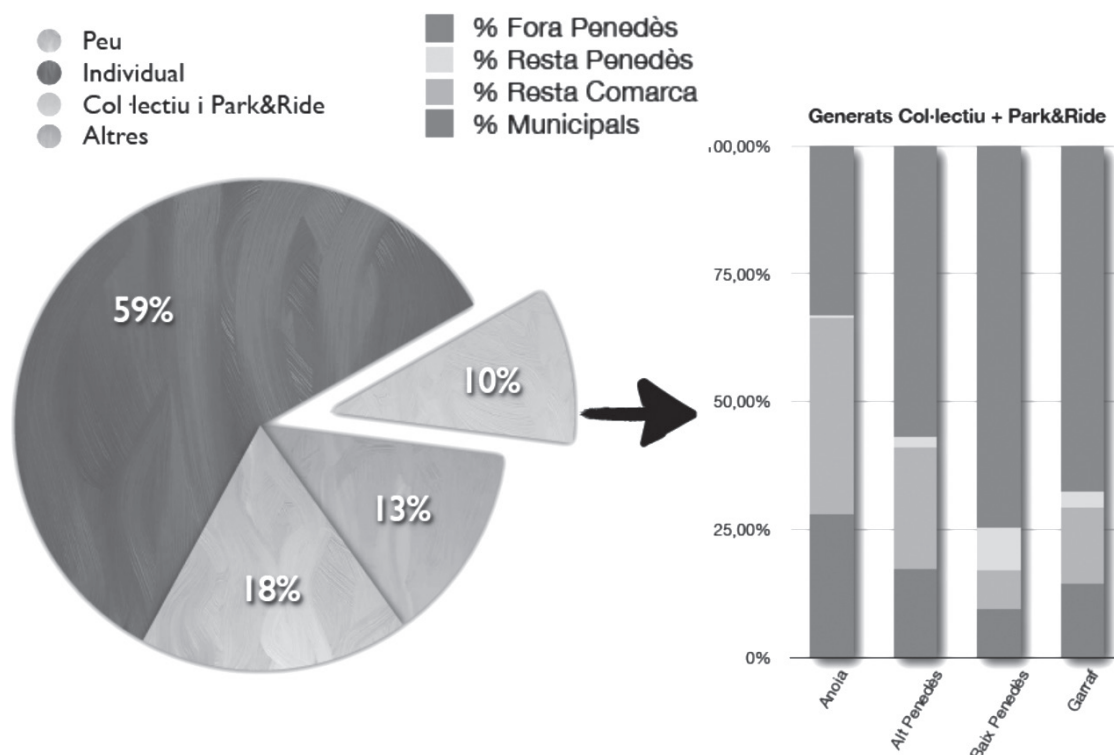
Segurament, si aquest estudi s'hagués fet el 2007 o el 2008, l'índex d'autocontenció hauria estat encara molt més baix, cosa que demostraria la cada cop major dependència principalment de Barcelona i, en menor grau, del Camp de Tarragona.

Si ens fixem en el repartiment modal, veurem una situació radicalment oposada a la que ens diu l'EMQ'06 abans esmentada. El 60% dels desplaçaments per anar a treballar es fan en cotxe; no hi ha cap contradicció, ja que recordem que aquests només representaven el 25% dels desplaçaments. Amb aquesta dada podem deduir que bona part dels desplaçaments per motius personals eviten l'ús del cotxe.

Índex d'autocontenció (esquerra) i d'autosuficiència (dreta). Font: EMO'01

Finalment, si ens centrem exclusivament en els desplaçaments fets amb transport públic per treballar, aquests només representen el 10%; la gran majoria d'aquests desplaçaments són per anar fora del Penedès, essent l'extrem superior el Baix Penedès, on el 75% dels treballadors que usen el transport públic ho fan per anar-se'n de l'Àmbit.

Repartiment modal per anar a la feina. Si anem amb transport públic a treballar, on anem? Font: EMO'01

Dins d'aquesta petita anàlisi, podem veure com, aparentment, els principis de la mobilitat sostenible no es compleixen en el cas del Penedès. Malgrat que sí que és cert que hi ha molt moviment dins la zona de residència, aquest es deu, en gran part, a mobilitat personal. Per temes de feina, mobilitat obligada, només el 50% treballa dins del seu municipi, el 25% ho fa dins del Penedès i la resta se'n va fora, la qual cosa fa que el 50% dels treballadors facin desplaçaments de mitja i llarga distància. Per un altre cantó, el poc ús del transport públic és preocupant, sobretot dins del Penedès. Per això s'hi dedicarà el següent apartat.

A finals d'aquest any podrem veure la situació real del Penedès de l'any 2011 en termes de mobilitat obligada; és llavors que veurem si la crisi econòmica que estem patint ha fet incrementar la dependència de les nostres terres en relació a les àrees metropolitanes o si, al contrari, s'ha fet un procés de consolidació del territori. Malauradament, les dades de l'atur, de creació de llocs de treball i dels creixements demogràfics semblen indicar que, tot i patir una frenada en el creixement de població, som cada cop més dependents de Barcelona.

3.1. EL TRANSPORT PÚBLIC AL PENEDÈS

Que només un 10% usi el transport públic, sigui pel motiu que sigui, mentre que l'ús del vehicle privat arriba a ser fins a quatre vegades superior indica que alguna cosa no s'acaba de fer bé en un dels pilars a fomentar si volem seguir la filosofia de la mobilitat sostenible. Fet, a més a més, agreujat per la realitat en el seu ús: només existeix si vull viatjar fora del Penedès.

Tornem a pensar en la qüestió de com anar a un lloc en concret i en les percepcions. Ràpidament ens adonem que la xarxa de transports públics penedesencs, ja siguin ferroviaris o

de carretera, segueix l'estructura del vuit ferroviari català, o de les autopistes AP-7, E-15 i C-32. Així doncs, a excepció de viatges que es puguin fer en aquests eixos, la resta comporten de complicacions, un alt grau de coneixement de la xarxa i, fins i tot, impossibilitats de realització; això fa que la percepció del cost generalitzat del transport públic en aquests desplaçaments sigui molt elevada

Gràfic d'aranya de les freqüències diàries de les principals línies de bus penedesenques; gruix proporcional al nombre d'expedicions per dia i sentit.

Font: Elaboració pròpia a partir dades del Departament de Territori i Sostenibilitat de la Generalitat de Catalunya. Base cartogràfica de l'ICC.

Dues són les operadores del transport ferroviari del Penedès: mentre que Renfe opera les línies R2 Sud, R4 i R12, amb freqüències de 3 circulacions al dia per al cas de la línia de Calaf, i de més de 70 trens/dia i sentit pel que fa a la línia de la costa, els FGC només operen la línia R6 amb 37 expedicions/dia i sentit. El transport ferroviari, dins del vuit català i la línia d'Igualada, representa la major oferta i la que ofereix major grau de senzillesa per a la comprensió de l'usuari/client. Malauradament, a excepció de l'estació de Sant Vicenç de Calders, no hi ha cap estació que ofereixi un enllaç amb les altres línies, ni tan sols mitjançant un sistema de bus interurbà exprés, que afavoreixi els desplaçaments interns ferroviaris que requereixen de l'ús de més d'una línia.

En termes de transport per carretera, que en principi hauria d'ajudar a complementar l'oferta de transport públic ferroviari, aquest segueix els eixos marcats per les línies de tren; de les 46 línies que donen servei a la població del Penedès, només 11 tenen més de 10 expedicions/dia i sentit; i d'aquestes, només la línia de Vilanova a Sant Pere de Ribes/Sitges, la d'Igualada a Òdena i Santa Margadida de Montbui o la de Vilanova i la Geltrú a Vilafranca del Penedès trenquen l'esquema de serveis del ferrocarril.

Cal a dir que el total diari d'expedicions és de més de 420 serveis al dia per sentit, però que la gran majoria d'aquestes línies només ofereixen dues circulacions al dia i sentit; això vol dir que la majoria de serveis són pensats per fer el que s'anomena el punta a punta, anar d'una població a una altra sense fer transbordament. Són línies fetes a la mesura del "principal" gruix d'usuaris

(anar a primera hora al centre d'una vila i poder tornar-ne al migdia...), però que poden deixar fora un gran grup d'altres clients que podrien declarar interès en l'ús del transport públic. A més a més, l'escassa oferta de circulacions fa que, en molts casos, sigui poc atractiu usar els busos i trens, sobretot amb horaris que no fomenten els transbordaments. Pot arribar a donar-se el cas que per motius de trànsit un bus es retardi tant que faci que algun client aventurer perdi el darrer servei de bus, per no dir l'únic, per arribar a la seva destinació final.

A més, aquesta xarxa és força complexa d'entendre, amb línies que, en realitat són moltes de diferents pel canvi de recorregut segons l'horari; l'usuari que conegui aquestes particularitats només ho podrà fer d'aquelles rutes que més utilitza o que major probabilitat a curt termini tingui per usar; una persona d'Igualada no ha de conèixer les particularitats de la línia Vendrell – Vilafranca, ni si aquesta va per una carretera i unes poblacions o per unes altres.

A l'alta complexitat general de la xarxa, a la poca oferta territorial i en freqüències, i al fet que aquesta no està pensada per garantir desplaçaments que no es puguin fer en una única línia, cal que hi afegim la tarificació de cada desplaçament. Al Penedès, com passa a totes les zones de la perifèria de Barcelona, tenim un sistema zonal heretat, en part, de les zones de Rodalies Renfe, que penalitza qualsevol desplaçament intern; els torna poc atractius o fa que, per una miqueta més, ja es pugui arribar a Barcelona. D'exemples en tenim molts, però agafem el cas de Cunit: per anar d'aquesta població al seu hospital de referència, el de Sant Camil, un cunitenc haurà de pagar exactament el mateix que una persona que vingui de Castelldefels, l'Hospitalet, Barcelona o Tiana, malgrat que el seu desplaçament és inferior als 20 km.

El sistema de tarifes es torna encara més complicat i menys entenedor a causa de la no existència d'una tarificació única per desplaçament: per anar de Cunit a Santa Margarida i els Monjos, l'usuari pot triar pagar tres zones fent dos transbordaments (a Vilanova i Vilafranca) o només fer-ne un (al Vendrell) i pagar 4 zones. La distància en ambdós casos és similar, però el preu via Vilanova és el mateix que paga un usuari de Barcelona a Sitges, mentre que, per al Vendrell, és igual que fer un Barcelona - Cubelles. L'usuari ja no només ha de conèixer els horaris, les especialitzacions de cada línia segons el seu horari o els riscos que ha d'assumir per transbordaments, si els pot fer, sinó que, a més, ha de fer comparatives de preu. En resum, qualsevol persona sol deixar d'intentar fer un desplaçament intern amb transport públic.

Val a dir que aquesta zonificació afecta principalment les zones de costa, fent que el Garraf o l'Alt Penedès, comarques molt diferents en termes de superfície, estiguin dividides en 2 zones. A Igualada o Vilafranca, la seva zona abraça quasi tota la seva zona d'influència, afavorint els desplaçaments interns i que permeten que funcionin com quasi un únic nucli en termes de concentració de població, però al Vendrell i Vilanova pràcticament només sortir del seu terme municipal implica pagar una zona més.

L'únic transport públic que es pot usar internament al Penedès és aquell derivat de la xarxa pensada per anar a Barcelona, on les alternatives són senzilles; en la resta de casos, intentar moure's actualment amb transport públic en viatges interns per les comarques penedesenques pot arribar a ésser una aventura digna de gran novel·la.

Evidentment, aquesta darrera afirmació és negativa i contrària als principis de la mobilitat sostenible, ja que es redueix al demostrat per les dades; si et vols moure pel Penedès, fes-ho amb cotxe, perquè, si no, no et podràs moure. Això crea dependència excessiva d'aquest mitjà de transport, que pot acabar en mal ús.

4. PLANIFICAR EL PENEDÈS SOTA LA VISIÓ DE LA MOBILITAT SOSTENIBLE

Arribats a aquest punt, de res servirà explicar la situació que hi ha al Penedès si no és per trobar una petita guia de solucions per a les causes dels símptomes que hem anat descrivint al llarg d'aquest article. Els temps de crisi i la creació d'un nou Àmbit de planificació han de permetre cercar aquelles solucions i directrius que major eficiència social i territorial puguin donar, en la mesura d'allò possible, que també siguin les bases per a un futur econòmic resiliència i de creixement sostenible.

Punts favorables	Punts febles
La majoria de viatges són interns. La mobilitat personal se sol fer a peu. Existeix un Penedès urbà continu.	Més treballadors que no pas treballs. El transport públic només per anar a BCN. Sistema de transport públic difícil i poc atractiu. Hi ha un Penedès dispers i un Penedès dormitori.

Punts forts i febles del Penedès per a la mobilitat sostenible. Font: elaboració pròpia

Evidentment, pel que fa a la planificació territorial del Penedès, que ha de ser reflectida dins de la planificació estratègica del nou Àmbit, cal aconseguir no només reduir la dependència que tenim cap a Barcelona en temes de feina, sinó també aconseguir una diversificació i desestacionalització de la nostra economia.

Amb aquesta senzilla directriu no només es pot fer una zona que aprofiti la seva ubicació dins el país, sinó que també permet la creació d'entorns per viure-hi, no només per dormir; aquesta premissa és imprescindible, ja que d'aquesta manera ens permet generar les sinergies necessàries de consolidació dels espais urbans i de fer més Penedès.

La proximitat entre el lloc de residència i els llocs on es fa vida (feina, estudis, oci...), i més si els desplaçaments es fan a peu o en bicicleta, s'ha de vendre com un atractiu de la zona, com un valor afegit que tots els habitants hem de saber valorar en la seva justa mesura. Per aconseguir aquest fet atractiu cal potenciar-lo des de la planificació territorial.

Pel que fa a la planificació del transport exclusivament, és evident que cal una simplificació i adequació a les necessitats i realitat del territori del sistema de transports públics, a nivell de xarxa, d'horaris i de tarificació, realitzant les jerarquitzacions que calguin per permetre eliminar la paraula aventura en la definició de quasi qualsevol desplaçament interpenedescenc (Van Nes, R., 1999). Tant els planificadors com els usuaris/clients hem de perdre la por als transbordaments i deixar de caure en paranys demagogs que la creació d'un node de transports és una potenciació d'una ciutat davant d'una altra; hem de qüestionar la tria d'un d'aquests nusos bàsicament a partir de la seva utilitat dins la xarxa.

Per un altre cantó, i desmitificant el cotxe com el transport dolent del sistema, cal crear programes que afavoreixin l'ús responsable del vehicle privat, aquell que pot arribar on el transport públic no podria arribar mai. De la mateixa manera, cal que els polígons industrials afavoreixin la creació de bosses de viatges entre treballadors que actualment van d'origens propers al mateix destí amb diferents cotxes.

Les solucions aportades fins al moment aparentment actuen sobre el territori o sobre el transport. La realitat és que en totes les solucions hi ha un component territorial i de transport; tot

i així, cal filar més prim i concretar que s'ha d'aconseguir que aquells punts amb major atractivitat de viatges tinguin una dotació excepcionalment elevada de transport públic i de fàcil accés a peu i en bicicleta, cosa a vegades difícil pel creixement de les ciutats i els interessos contraposats que hi ha (vianants, comerços, veïns...); de la mateixa manera cal afavorir els salts modals, amb Park & Rides o Park & Pools, que convidin les persones que s'han de desplaçar a deixar el cotxe prop de les estacions i parades per seguir el seu trajecte en transport públic. Aquesta darrera solució requereix, al mateix temps, que per a tothom sigui més atractiu fer l'etapa llarga de transport amb bus o tren que no pas amb vehicle privat.

Aquesta llista és només de les línies generals que caldria potenciar per garantir un futur millor a les nostres terres; evidentment la seva materialització requereix més debat i més concreció que no pas la d'unes poques línies d'un article. El debat i l'estudi detallat dels principals casos i situacions que ens podríem trobar, així com la cerca de les solucions més adients, són els que acabarien definint el veritable full de ruta de les actuacions a fer. El que és desitjable és que aquest futur document executiu contingui l'essència de la filosofia de la mobilitat sostenible

4.1.- DARRERES NOTÍCIES SOBRE EL TRANSPORT PÚBLIC

Quan el passat 17 de març de 2012 es van fer les jornades *Quo Vadis, Penedès?* a Cunit, la situació era l'explicada en el present article, sense cap canvi a curt termini previst i/o definit. Afortunadament, uns mesos després, el Govern de la Generalitat ha anunciat un canvi en la gamma de títols de transports, que sembla ser que no només afavorirà qui més l'usi, sinó que també superarà el drama que suposen per al Penedès les zones tarifàries, simplificant el sistema cap a un de zonal-quilomètric.

Segons sembla, cap a l'any 2014 les zones seran mòbils, de manera que es pagarà pel desplaçament fet d'origen a final, sense haver d'anar comptant zones. Aquest sistema és beneficiós per a tothom, ja que no patirem l'arbitrarietat d'un model radiocèntric basat a Barcelona, sinó que es canvia cap a un model més dedicat a la persona, on cadascú serà qui decidirà el centre de les noves zones concèntriques, allà on comencem cada viatge.

Des del Penedès hem d'intentar que aquesta proposta es tiri endavant al més aviat possible; és el millor inici que podem tenir amb l'Àmbit, ja que ens permet tenir, per primer cop, eines útils per fer més Penedès i afavorir els desplaçaments dins de les nostres comarques amb noves alternatives de transport.

* * * * *

ANNEX. SIGNIFICAT DE SIGLES I ACRÒNIMS

ATM - Autoritat del Transport Metropolità. Àrea de Barcelona.

EMEF - Enquesta de Mobilitat en dia Feiner.

EMQ'06 - Enquesta de Mobilitat Quotidiana. Any 2006.

EMO'01 - Estudi de Mobilitat Obligada.
Any 2001.

EUROSTAT - Oficina Europea d'Estadística.

ICC - Institut Cartogràfic de Catalunya.

IDESCAT - Institut d'Estadística de Catalunya.

IGN - Instituto Geográfico Nacional.

BIBLIOGRAFIA

- Autoritat del Transport Metropolità. Àrea de Barcelona (2012). *Enquesta de Mobilitat en dia Feiner 2011*.
- Autoritat del Transport Metropolità. Àrea de Barcelona (2007). *Enquesta de Mobilitat Quotidiana 2006*.
- Bofarull, A. (1855). *Guía-Cicerone de Barcelona: aumentado, corregido y vindicado*. Barcelona. Imprenta hispana V. Castaños
- Gaviria, M.A. (2010). *Apuntes de economía regional. Pereira (Colombia)*. Universidad Católica Popular del Risaralda.
- Instituto Geográfico Nacional (2007). *Atlas Nacional de España. Sección VII: Transportes y Comunicación. Grupo 22*. 2ª edición. Transporte por carretera. Madrid
- Robusté, F. et al. (2000). *Costes sociales del transporte metropolitano en Barcelona*. Barcelona. Universitat Politècnica de Catalunya.
- Van Nes, R. (1999). *Hierarchical network levels in the design of multimodal transport networks*. Delft (Països Baixos). Faculty of Civil Engineering and Geosciences, Delft University of Technology

I TAMBÉ ALS WEBS:

www.atm.cat

www.ec.europa.eu/eurostat

www.gencat.cat/mobilitat

www.icc.cat

www.idescat.cat

www.ign.es

EL CAMPANAR DE VILANOVA, VESTIGI DE L'URBANISME SISCENTISTA

RESUM

Aquest article està dedicat a dues característiques singulars del campanar de Sant Antoni de Vilanova i la Geltrú: el corredor de pas que té a la base i la separació envers l'edifici de l'església actual, que el diferencien de la tipologia habitual a Catalunya

ABSTRACT

This article is dedicated to two outstanding features of Sant Antoni's belfry in Vilanova i la Geltrú: the ambulatory corridor at its base and the separation towards the building of the current church, which make it different from today's common belfries in Catalonia.

El campanar de l'església de Sant Antoni de Vilanova i la Geltrú té una característica ben singular, que el fa diferent de la majoria dels que hi ha a Catalunya. És el corredor que el travessa per la base, i que el converteix en un lloc de pas.

A Catalunya, la majoria de campanars són torres integrades o adossades a l'església de la qual formen part. A Vilanova, però, el que hi ha és una torre exempta, alineada amb l'actual carrer de l'Església i voltada per una plaça, excepte per l'est, que presenta una petita separació de decímetres amb una casa adjacent.

Aquestes dues característiques que li donen caràcter propi s'expliquen pel traçat dels carrers i edificis que hi havia en el moment que es va començar a construir.

El punt de partida era l'església medieval preexistent, amb el seu cementiri, situada al costat d'una plaça. Aquesta disposició es pot veure en el plànol de Vilanova de 1500¹. L'església està orientada de sud a nord, s'obre cap a la plaça i sembla que formi un continuïum amb les altres construccions, però pot ser una idea enganyosa, ja que sabem que hi havia zones que potser no estaven edificades cap a la zona de cementiri. Era una església més petita que l'actual².

Poc abans de 1670 s'hi va voler afegir un campanar que ennoblís el conjunt. Per això es va contractar el tracista fra Josep de la Concepció

Si intentem reconstruir com era el sector urbà on estava emplaçada aquesta església medieval cap al s. XVII podem constatar el següent:

1 Aquest plànol es pot consultar al web de la Xarxa d'Arxius Comarcals de la Generalitat de Catalunya. Garraf.

2 CASTELLS, Alfred, SABATER, Josep Maria, i VIRELLA, Xavier: *Els carrers de Vilanova i la Geltrú: les viles medievals*. 1987. Ajuntament de Vilanova i la Geltrú. vol 1. Pag. 47.

1. El traçat urbà de la Plaça i l'església gairebé no deixava lloc per a fer-hi noves construccions

- L'església s'havia construït entre 1364 i 1400, i segons *Els carrers de Vilanova i la Geltrú* "ocupava la part occidental de la plaça i s'enderrocà a partir de l'any 1790, en què ja es venia utilitzant la nova església [del s. XVIII]"².
- Cap a l'oest de la plaça hi havia "la petita i primitiva capella de Sant Antoni, [que] després de llarg temps tancada s'enderrocà l'any 1821" ² situada a l'actual carrer del Fossar Vell, a tocar de la que ara és la plaça de Sant Antoni.
- L'actual plaça de l'Arxiprest L. Garriga (on ara hi ha la rectoria) formava una sola plaça amb part de la de Sant Antoni actual³, amb un traçat en forma de L.

En conclusió, l'actual plaça de Sant Antoni es configurà al s. XIII, però "no és fins l'any 1831 que adquireix les seves dimensions actuals, gairebé el doble d'abans, al quedar enllestit l'enderrocament de l'anterior església."⁴

2. El cementiri era a l'oest de l'església

L'any 1367 "es va beneir l'antic cementiri o fossar vell que ocupava una zona entre aquest carrer [del Fossar Vell] i el dels Corralets"⁵ i "l'any 1734, en iniciar-se la construcció de l'actual església, els contraforts de ponent de la nova construcció ocuparen part d'aquest cementiri, moment en què s'habilità un nou cementiri –o fossar nou– a l'actual plaça de les Neus".⁶ També sabem que l'actual carrer de la Bomba es va formar entre els segles XVI i XVII, però no fou fins a 1817 que "havent deixat d'utilitzar-se el fossar nou, el carrer va quedar obert cap a la plaça [de les Neus]".⁷ Per tant, en el moment de començar el campanar, ja existia part de l'actual carrer de la Bomba.

Així doncs, allà on ara hi ha una plaça abans hi havia el temple medieval i l'únic lloc disponible per a construir –a part de la zona de cementiri i la plaça medieval– devia ser el terreny que avui dia ocupa el campanar.

Carme Narváez també s'ha fixat en la singular disposició d'aquest campanar i formula "la hipòtesi que la separació entre una estructura [el campanar] i l'altra [façana de l'església] pot ser explicable a partir de l'enderrocament que va patir la vella església de Sant Antoni l'any 1790, que hauria afectat el seu perímetre i provocat l'endarreriment de la façana; molt probablement el temple fou retallat per a poder crear una nova plaça."⁸

Tots els investigadors coincideixen a atribuir la separació d'edificis entre campanar i nova església del s. XVIII al canvi urbanístic d'aquest sector de la vila.

3 Idem. Pag.41-42

4 Idem. Pag. 58

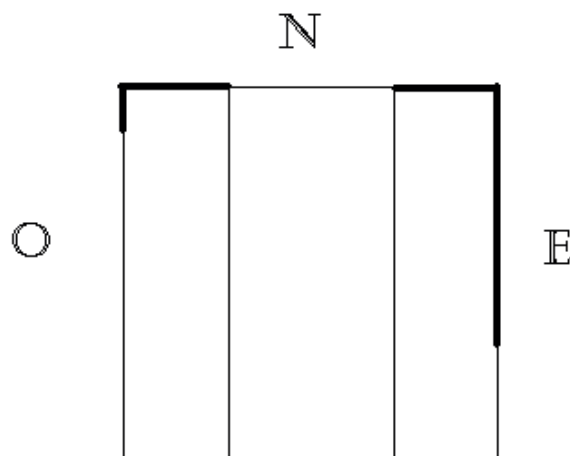
5 Idem. Pag. 34

6 CASTELLS, Alfred, SABATER, Josep Maria, i VIRELLA, Xavier: *Els carrers de Vilanova i la Geltrú: els carrers de Vilanova*. 1987. Ajuntament de Vilanova i la Geltrú. vol 2. Pag. 34

7 Idem. Pag. 33

8 NARVÁEZ, Carme: *El tracista fra Josep de la Concepció (1626-1690)*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Barcelona, 2004. pag. 189

La disposició del sòcol en forma de motllura decorativa que recorre la base del campanar per la zona nord ens ajuda a confirmar aquesta suposició. La motllura s'estén per tota la cara nord, i fins a aproximadament un metre per la cara oest; per la cara est comprèn uns dos terços de la longitud total de la paret. A la cara sud no n'hi ha.

— motllura

Aquesta decoració arran de terra indica quina era la part de la torre que quedava a la vista i que per això es decorava.

Gran part de la cara oest devia quedar adossada a l'església medieval, per la manera brusca com acaba la motllura del sòcol. El costat est no devia anar adossat enlloc, i per això també té motllura. Si la part del final no en té, cal suposar que és perquè queda apartada o poc visible des del carrer o plaça del davant. A la zona sud no hi ha aquest acabat perquè es devia considerar que era un "darrere" que no requeria ornamentació.

Passem ara a buscar una explicació a l'existència del corredor que caracteritza la planta baixa del campanar. Indirectament, Garí i Siumell ens dóna la resposta quan diu que "en el siglo XVII al lado derecho de la Iglesia de San Antonio Abad habia entre dicha Iglesia y la casa mas inmediata (llamada la "Curia") un pasadizo o corredor, que siguiendo la pared de la Iglesia daba á un pequeño cementerio llamado de los Franceses, denominado con la vulgar expresion de 'Fossar dels Gabatxos'. Este corredor fué obstruido en el año 1670 y lo ocupa hoy dia el Campanario."⁹ Per a mi l'únic que justifica l'estructura de la planta baixa és que allà hi havia un lloc de pas cap a l'esmentat fossar dels gavatxos, on es van haver de sobreposar dues funcions, la de pas i la monumental pròpia d'un campanar. Aquesta seria la raó per a l'elecció d'una solució diferent a l'habitual dels altres campanars traçats per fra Josep i al que era habitual en aquella època. Perquè la solució típica, i la més senzilla, era construir una base rectangular sense cap obertura a l'exterior. El disseny del lloc de pas es va resoldre de manera prou elegant.

La porta d'entrada al corredor té un aspecte monumental amb un escut que decora el portal. Presenta "una porta d'orde clàssic coronada amb un frontó corb interromput per l'escut",¹⁰

9 GARÍ Y SIUMELL, José Antonio: *Descripción e historia de la villa de Villanueva i Geltrú*. Vilanova i la Geltrú, 1860. pag. 165. (L'edició original que es pot consultar lliurement a internet)

10 NARVÁEZ. Pag. 190.

amb la data de 1673. Aquest corredor-paral·lel al carrer de la Bomba –conduiria fins al cementiri dels gavatxos representat al “plano de la Villa de Villanueva i Geltrú o sea su segundo recinto en el año 1500”,¹¹ situat a l'est de l'església medieval.

L'obra arquitectònica del campanar també inclouria aspectes d'encaix urbanístic de l'obra en l'entorn ambiental (la plaça, el lloc de pas, l'entorn urbà de l'església) que les transformacions posteriors ja no ens permeten apreciar, sobretot si tenim present l'esperit conservacionista de fra Josep envers façanes i edificacions medievals que tots els estudiosos han ponderat.¹² El tracista devia idear el campanar de manera que respectés i revalorés la trama urbana del s. XVII on estaria inserit, combinant-ho amb la funcionalitat proporcionada pel corredor.

Sobre el prestigi de l'arquitecte, cal tenir present que el 1668 el virrei de Catalunya va fer difondre uns gravats amb la reforma que fra Josep havia realitzat al Palau del Virrei a Barcelona. La intervenció en aquest Palau “donà a conèixer fra Josep de la Concepció com un dels millors tracistes en actiu a la Catalunya del moment, i serví per a estendre la seva fama d'arquitecte polivalent”.¹³ L'elecció d'aquest artífex demostra que els promotors vilanovins del projecte estaven al cas d'aquesta fama.

Altres consideracions.

La solució aportada per fra Josep no és del tot inèdita a Vilanova, ja que el Portal del Nin també és un carrer de pas que passa per sota d'una construcció, en aquest cas un portal de muralla.

Un altre sector urbà que es conserva, una mica més tardà, ja que és del s. XVIII, és la placeta que hi ha davant l'església dels Josepets, que també crea una zona amb valor urbanístic. Si el que hi havia a la zona de l'església de Sant Antoni el 1670 s'hagués conservat potser ara tindriem un vestigi de com era la el traçat del s. XVII entorn del campanar de Sant Antoni.

11 Publicat a ORRIOLS i VIDAL, M. Lluïsa: *Alguns aspectes de la Geltrú a la Baixa Edat Mitjana*. Ajuntament de Vilanova i la Geltrú, 1987.

12 NARVÁEZ. Pags. 47 i 169.

13 (13) NARVAEZ. Pag 164.

El corredor de la base del campanar, vist des de la part posterior

Volta del
corredor

El portal del corredor, vist des de l'interior

Casa antiga del carrer Major de Vilanova i la Geltrú. Moltes cases d'aquest període devien tenir aquest aspecte.

DARRERES ACTUACIONS ESPELEOLÒGIQUES AL MASSÍS GARRAF-ORDAL

RESUM

Descripció de les campanyes realitzades al massís del Garraf i els diversos grups espeleològics que hi han intervingut.

ABSTRACT

Description of campaigns carried out in the Garraf mountain range and of the various speleological teams involved.

ELS ANTECEDENTS

El 28 de desembre del 1897 mossèn Norbert Font i Sagué era despenjat pel pou de l'Avenc de Can Sadurní de Noya i amb aquell descens de 70 metres va néixer l'espeleologia, tant a Catalunya com en tot l'estat espanyol.

A partir d'aquell moment es van sovintejar les exploracions a casa nostra, i sobretot el massís càrstic de Garraf-Ordal fou un lloc molt cobejat.

A partir de la dècada de 1950 es van crear, en el si de les entitats excursionistes, molts grups espeleològics, i, malgrat que aleshores hi havia moltes limitacions pel que fa als mitjans de transport propis, s'iniciaren moltes campanyes a la recerca i exploració de coves i avencs. També es començaren a publicar els resultats obtinguts.

Després d'aquest esclat de l'espeleologia que durà fins una mica més enllà dels anys setanta, amb el resultat de la catalogació de prop de vuit-centes cavitats en la zona de Garraf-Ordal, semblava que tota la feina en aquest sector estava ja enllestida; tot apuntava que no hi havia res més per descobrir. Tot i que les visites als avencs no s'abandonaren en cap moment, la recerca de noves cavitats va restar oblidada, ja que hi havia altres llocs a Catalunya que oferien majors possibilitats.

No és fins a tombant de segle que la perspectiva comença a canviar: hi ha grups que miren la zona de Garraf-Ordal amb uns altres ulls, i tornen els estudis científics i les descobertes.

NOUS ESTUDIS I DESCOBRIMENTS

Entre el 1994 i el 2003 el Grup d'Espeleologia de Rubí va realitzar una desobstrucció a la via Rat-Penat de l'avenc de l'Esquerrà, d'Olesa de Bonesvalls, on aparegueren diverses galeries inèdites, que assolien els 236 metres de profunditat, i continuà les desobstruccions en la via Lamarca-Torras.

La Secció d'Espeleologia del Centre Excursionista de Sitges reprengué els treballs en la via Rat-Penat i, finalment, el 2004 es publicà la nova topografia, posant de manifest que aquest avenc té 27 metres més de

profunditat i 499 metres més de recorregut. Uns anys més tard, el 2007, nous treballs el fan arribar fins als 300 metres de fondària.

El 1995, el GIRES de Sant Esteve Sesrovires desobstrueix l'avenc dels Trons, de Sitges, que arriba als 15 metres de desnivell i 25 de recorregut.

L'any 2002, membres del grup EGUME, de Gavà, inicien estudis per tal d'esbrinar la qualitat atmosfèrica en alguns avencs del sector Morella-Campgràs del massís de Garraf, ja que alguns avencs amb boques petites i mal ventilades i la proximitat d'un productor de gas de primera magnitud, com l'abocador de Garraf, susciten la intranquil·litat dels espeleòlegs, que no era del tot infundada, ja que, l'any 1979, un espeleòleg va morir a causa d'una explosió de gas metà acumulat a l'avenc de Terradelles.

El 2003 el GIRES de Sant Esteve Sesrovires desobstrueix l'avenc Gran de les Alzines, a Vallirana, fins als 70 metres de profunditat.

L'any 2004 es publica la descoberta, per part del GET de Vilanova, de l'avenc del Martellet, de Sitges, de 25 metres de profunditat, i aquest any tres veterans posseïdors del guardó de Forjadors de la història esportiva de Catalunya prospeccionen, desobstrueixen i exploren l'avenc dels Veterans, de 16 metres de profunditat, en el massís de Garraf.

El 1971 el GE de l'ACE de Mataró explora l'avenc dels Guerrillers, de Gavà, que assoleix la cota de -65 metres; entre el 2006 i el 2008 els grups SECE, de Sitges; GE Talaia, de Vilanova, i SES, de Sant Pere de Ribes, inicien tota una sèrie de treballs que donen per resultat la descoberta de nous pous, que arriben fins als 93 metres de fondària. A més a més, aconsegueixen unir aquesta cavitat amb el veí avenc de la Guerrilla, de 97 metres de profunditat.

El 2005, a l'avenc Carles Selicke, de Begues, el GERS explora una nova via lateral sense que la cavitat guanyi desnivell, i el SAC de Corbera i el GES de Barcelona exploren i topografien el Sistema dels Guixos de Corbera de Llobregat, de 33 metres de profunditat i 214 de recorregut.

El 2009 es publiquen els resultats de la tasca duta a terme pel Grup d'Espeleologia de Badalona en el conegut avenc de la Ferla, de Begues, amb la localització de la nova via Miret-Canela, la topografia de la qual assoleix els 172 metres de profunditat.

També en aquest mateix any membres del SES de Sant Pere de Ribes troben la continuïtat a l'avenc de la Pleta, a Garraf, i així arriben dels 11 metres de desnivell fins als 77. Cal esmentar l'encomiable tasca que realitza aquest grup en el massís de Garraf, on ha fet descobertes de moltes petites cavitats, destacant l'avenc Serrano Arbonés, de 33 metres de profunditat.

L'any 2010 es descobreix i s'explora l'avenc Nou de les Alzines, de Vallirana, que arriba fins als 113 metres de profunditat.

Fins aquí aquests breus apunts, en els quals es pot veure que la tasca de diversos grups espeleològics no ha minvat en els darrers anys en aquest espai on tot apuntava que la descoberta de noves cavitats era, gairebé, una quimera. On ja semblava que no hi havia res per descobrir, s'estan explorant nous avencs que assoleixen unes profunditats considerables.

Així mateix, cal fer avinent que la Federació Catalana d'Espeleologia i el Parc Natural del Garraf s'han avingut per tirar endavant un envejable projecte com és el de catalogar i assenyalar les més de quatre-centes cavitats que hi ha dins del massís de Garraf. Esperem i desitgem que aquest projecte sigui una realitat.

PROTECCIÓ DEL MEDI SUBTERRANI; LA NETEJA

Un dels departaments o vocalies de la Federació Catalana d'Espeleologia és la d'Ecologia i Protecció del Medi Subterrani, que du a terme la difícil tasca d'informar sobre la preservació de cavitats i els seus ecosistemes, i, a vegades, més del que seria desitjable, la d'efectuar accions directes i netejar alguna cova o avenc.

Entre altres accions realitzades, cal destacar les dutes a terme en l'avenc de la Pastora, d'Olesa de Bonesvalls, de 18 metres de profunditat, del qual, pels voltants dels anys 90, uns operaris van tancar la boca amb formigó per a instal·lar un pal de 6 metres d'una antena de comunicacions, així com un quadre elèctric i una antena de 144 MHz.

Després d'interposar les corresponents denúncies per aquest atemptat ecològic, voluntaris de les ADF –Agrupació de Defensa Forestal–, que eren els usuaris de l'antena, i membres de la Federació Catalana d'Espeleologia van procedir, al desembre de 2011, amb maquinària pesant, a retirar el pal, i amb l'ajut d'un martell pneumàtic van treure el tap de formigó. En una segona actuació, amb mitjans més rudimentaris com una escarpa, una maceta i un ternal enganxat a un vehicle tot terreny, aconseguiren treure gran quantitat de terra, pedres i un bloc que feia de tap, segurament abocat per tal de retenir el morter llançat en la instal·lació de l'antena. Així es pogué arribar a la cota màxima de l'avenc.

També s'efectuà la neteja al petit avenc Penya-Ginesta, de Sitges, de tan sols 8 metres de fondària. La brossa recollida foren majoritàriament plàstics, vidres, llaunes, una paella, cartró, material de la construcció –tal com totxanes i restes de ciment– i restes de caixes de fruita.

També es va fer una actuació a l'avenc de Sant Antoni, de Cunit, molt degradat per pintades i amb molta brossa.

Mitjançant les xarxes socials ens assabentem que el grup GEXXI va netejar els avencs de la Cuneta i del Pont de l'Escalat, ambdós a Olesa de Bonesvalls, d'on es van treure quilos d'escombraries diverses, tals com plàstics, fustes, trossos de cadires, llaunes, pilotes, vidres, ossos d'animals, trossos d'una bicicleta infantil, un pneumàtic, mànegues i tubs, entre moltes d'altres andròmines.

Heus aquí una mostra del que no hauria de succeir mai, que unes persones, de forma totalment altruista, hagin de netejar el que un grup de brètols, de forma barroera, es dedica a embrutar i fer malbé.

PER A MÉS INFORMACIÓ:

Revista *EspeleoCat* de la Federació Catalana d'Espeleologia.

- núm. 2 (2004)
- núm. 4 (2006)
- núm. 5 (2007)
- núm. 6 (2008)
- núm. 7 (2009)
- núm. 8 (2010)
- núm. 9 (2012)

Aspecte de la boca de l'avenc de la Pastora sense el pal. Foto Jordi Trujillo.

Avenc de les Alzines de Vallirana.
Foto Víctor Ferrer.

Boca tapada de l'avenc de la Pastora d'Olesa de Bonesvalls. Foto Jordi Trujillo.

Darrera desobstrucció
de l'avenc de la Pastora.
Foto Josep Pastor.

Neteja de l'avenc de Sant Antoni de Cunit.
Foto Josep Cuenca.

Neteja de l'avenc
Penya Ginesta de Sitges.
Foto Jordi Trujillo.

Traient el tap que obstruïa
el pas a l'avenc de la Pastora.
Foto Jordi Trujillo.

EUGENI CAMPLLONCH: PROJECTISTA DE MOBILIARI

RESUM

Estudi amb notes biogràfiques sobre la labor de l'arquitecte en l'àmbit del disseny i el que d'aquesta labor ens n'ha quedat, especialment el conjunt de cadiram de la casa de la vila de Vilafranca.

ABSTRACT

This is a survey with biographic notes on the architect's task within the field of design and on what has remained from his task, especially the set of chairs at Vilafranca's Town Hall.

INTRODUCCIÓ

Eugeni Campllonch i Parés (Vilafranca del Penedès, 1870 - Buenos Aires, 1950) fou un arquitecte del període modernista que, juntament amb Santiago Güell i Grau, va tenir una influència cabdal en l'aspecte de Vilafranca tal com la coneixem.

Ja fa alguns anys, fent una recerca sobre el modernisme a Vilafranca, vaig descobrir Eugeni Campllonch, de qui l'única cosa que sabia era que tenia alguns edificis catalogats. Va fer créixer la meva curiositat la poca informació que vaig trobar a priori, a causa, segurament, de la marxa sobtada de l'arquitecte cap a l'Argentina l'any 1910. En aprofundir en la recerca, vaig anar coneixent un personatge amb múltiples facetes que cada vegada trobava més interessant i que entre 1893 i 1910 va estar molt vinculat a les activitats culturals de la vila, de la qual va ser arquitecte municipal entre els anys 1904 i 1910.

Va obtenir el títol l'any 1893 i va iniciar els seus treballs de manera immediata com a arquitecte i urbanista. També va participar en altres àmbits, com la política i l'ensenyament, donant classes de dibuix tècnic als vespres a l'entitat La Violeta o de matemàtiques a l'escola de Sant Ramon.

La seva habilitat com a dibuixant es va poder veure durant molts anys en el penó de Sant Fèlix per la Festa Major. *El Labriego* se'n feia ressó i explicava que el penó que els administradors lluirien a la processó per la Festa Major d'aquell any havia estat dibuixat conjuntament per Eugeni Campllonch i Josep Esteva, i en fa la següent descripció: "Es de finísimo damasco granate con primorosos dibujos de puro estilo gótico [...], bordados primorosamente a realce en oro por alumnas del colegio de San Elias bajo la dirección de las hermanas. En el centro se destaca un medallón con la imagen de Sant Felix pintada al óleo por la hermana Dª Asunción Güell, hija de esta villa." De la mateixa manera, podem veure la seva labor com a projectista per a mobiliari, quan acudim a la sala d'actes de l'Ajuntament

Sobre la pintura central d'aquest penó amb la imatge pintada de Sant Fèlix hi ha dues versions més, aparegudes l'any 1997 amb motiu de la commemoració dels 90 anys d'aquella efemèride. En una es diu que el nou penó estrenat durant la Festa Major de 1907 va ser brodat per les germanes de Sant Elies i que va ser Ricard Clausells qui va pintar la imatge de Sant Fèlix que apareix en la part central.

En la segona versió es diu que hi van col·laborar Eugeni Campllonch i Josep Esteva, que el van brodar les germanes de Sant Elies i que la imatge del medalló central va ser pintada “segons disseny i realització” de Joan Llimona, que va ser assessorat, pel que fa a la indumentària, per Joan Álvarez de Sisternes, i que la resta va ser pintat per la germana vilafranquina Assumpció Güell. També ens fan saber que durant la Guerra Civil (1936) el penó es va guardar plegat en una capsa, però que el pal metàl·lic, la palma i la corona es van perdre i que els actuals en són una fidedigna reproducció

Com a arquitecte modernista, va ser un artista complet, és a dir, que, com altres arquitectes de l'època, seguint els passos de Gaudí, Domènech i Muntaner o Puig i Cadafalch, va concebre l'arquitectura com una art dinamitzadora de totes les altres arts, i de manera especial les arts decoratives que participen en la concepció del total de l'edifici: vitralls, ceràmiques, esgrafiats, escultures, ferros de fosa o forjats i, fins i tot, els elements decoratius dels interiors, com làmpades, mobiliari, talles, catifes o entapissats, entre d'altres.

Els arquitectes modernistes també van incidir en l'entorn general de les ciutats, planificant nous eixamples, que anaven canviant el seu aspecte, aplicant nous criteris en nom de l'higienisme: els carrers més amples, obrint les cases al carrer amb finestres més grans o portes exteriors, etc. Eugeni Campllonch va ser qui va projectar el pla urbanístic de la ciutat de Girona, i encara que a Vilafranca no hi havia un pla urbanístic general, els canvis urbanístics derivats de les necessitats puntuals de cada moment, evidentment, passaven per l'arquitecte municipal. Alineacions dels carrers com ara el de Sant Julià o l'Escorxador van ser obra d'Eugeni Campllonch.

Naturalment la seva obra arquitectònica és la més coneguda, principalment l'obra catalogada, que, a Vilafranca, consta de sis edificis: la casa Berch i Galtés (1897), del carrer Bisbe Morgades, 15; la casa Vidal i Folquet (1899), del carrer de la Font, 59; la reforma de l'Església Parroquial i Convent de la Santíssima Trinitat (1901), del carrer de la Font; la casa Solé (1904), de la Barceloneta, 8; la casa Jané i Alegret (1909), del carrer de la Cort, 28, i la reforma de la façana de la Casa de la Vila (1909). Fora de Vilafranca, també va tenir intervencions interessants com la de l'Hospital de Sant Antoni de l'Arboç o el projecte de l'església d'Ordal.

Les produccions d'Eugeni Campllonch, també les podem trobar en obres més senzilles com habitatges i arquitectura industrial, fins a un total de 99 projectes, tots realitzats entre 1894 i 1910. Molts d'aquests habitatges eren obra nova, però també hi havia obres de reforma, principalment de les façanes. En tota la seva producció s'hi troba un esperit eclèctic molt important d'un fons neoclàssic, rectilini i ordenat, que va deixant pas a unes formes cada vegada més arrodonides i asimètriques pròpies del modernisme.

Els edificis destinats a la indústria i a d'altres equipaments ocupen un espai important en la producció d'Eugeni Campllonch. Podríem destacar els edificis que va projectar per a l'empresa Electra Vilafranquesa (1901), el magatzem de l'empresa Almacenes Jaime Serra (1904) o la farinera Soler i Almirall (1907), entre d'altres.

Quan les construccions eren pensades per a la indústria, es podia diferenciar quines eren obra d'Eugeni Campllonch i quines altres de Santiago Güell pel coronament de la façana. En l'obra de Campllonch les façanes acostumaven a acabar amb formes ondulades, mentre que les de Güell eren gairebé sempre esglaonades.

PROJECTES PER A MOBILIARI

Els treballs d'aquest arquitecte com a projectista de mobiliari són pràcticament desconeguts, i per això hi voldríem incidir especialment en aquest article. Cal dir que no és estrany que els arquitectes projectin mobiliari perquè, en definitiva, un moble té moltes de les característiques que atribuïm a l'arquitectura. Els elements formals i els decoratius sempre comparteixen època i bé podríem comparar un moble amb una maqueta.

El moble isabelí va ser substituït cap a 1860 pels estils foscos i pesants que s'anomenaven “renaixement alemany” i “estil rus”. Als inicis del modernisme es passava dels historicismes als motius japonitzants que assimilava l'art occidental des de feia poc.

En el cas d'Eugeni Campllonch, només coneixem amb certesa dos projectes per a mobiliari, tots dos ubicats a Vilafranca en espais públics, l'un per a ús religiós i l'altre per a ús civil: l'altar major de l'església de la Santíssima Trinitat i el mobiliari de la sala d'actes i de l'Alcaldia de la Casa de la Vila. També podria ser que hagués projectat el mobiliari del Centre Agrícola, però no en tenim confirmació, només una nota en la revista de l'entitat.

L'ALTAR MAJOR DE L'ESGLÉSIA DE LA SANTÍSSIMA TRINITAT DE VILAFRANCA DEL Penedès

Amb data de 8 de desembre de l'any 1900, apareixia una nota a la premsa local manifestant que l'arquitecte Eugeni Campllonch havia presentat els plànols del que havia de ser el nou altar major de l'església parroquial de la Santíssima Trinitat. El projecte era en estil neogòtic, amb una base de pedra sobre la qual s'hi assentava el moble de fusta tallada i daurada. Segons l'autor, “como en todos sus trabajos se ha distinguido por los castizos y primorosos detalles, por la esbeltez de línea y por lo armonioso del conjunto”. El diumenge, dia 23 del mateix mes, va tenir lloc a la rectoria de la Parròquia la subhasta per a la construcció d'aquest altar. Va ser adjudicada la decoració a Antonio Oliva i la fusteria a Andreu Piñol per la quantitat de 4.949 pessetes. L'escultura l'havia de confeccionar el jove escultor de la vila Joan Bonet, i l'obra era dirigida personalment per l'arquitecte.

Els treballs de paleta que havien de permetre la ubicació del nou altar es van iniciar el mes de maig de 1901 i també dins del mateix any es va tirar endavant l'execució de l'escultura i la talla, perquè el mes de novembre es pot documentar que s'estava portant a terme el daurat de l'altar, construït segons els plànols d'Eugeni Campllonch. El nou altar major es beneïa i s'inaugurava el dia 25 de maig de 1902 amb una festa a la qual van acudir autoritats i molts feligresos. Malauradament aquest altar no ha arribat fins a nosaltres, per la qual cosa només el podem avaluar per la documentació que s'ha localitzat. Luís Álvarez fa una descripció molt completa d'aquesta reforma en la qual inclou l'altar, amb molts detalls.

Aquest altar va ser projectat en estil neogòtic, ja que el gòtic es considerava en aquell moment gairebé insubstituïble per a la realització d'obres d'art sacre. Aquesta afirmació es veu confirmada en el nou altar major de la basílica de Santa Maria, que, amb projecte de Francesc de P. Villar, va ser inaugurat el 8 de juny de l'any 1879, així com en la construcció de la nova façana d'aquesta basílica que, dissenyada per l'arquitecte barceloní August Font, s'inauguraria el 20 d'agost de 1905. Tanmateix, això no passava només a Vilafranca sinó que era una tendència general, de la qual la façana de la catedral de Barcelona, en què també intervingué August Font, és una mostra molt rellevant. Aquesta situació havia de durar, salvant algunes excepcions, fins als anys trenta, tot i la voluntat de bona part del clergat català d'actualitzar l'art sacre segons les tendències de l'art del moment seguint les directrius del que succeïa a Europa.

EL MOBILIARI DE LA SALA D'ACTES DE LA CASA CONSISTORIAL DE VILAFRANCA DEL Penedès

El que despertà l'interès per aquest mobiliari va ser l'aparició, a la publicació *El Labriego*, de la inauguració de les reformes que s'havien dut a terme a la Casa Consistorial. El mes de maig de 1907, sent batlle de la vila Pacia Amiguet, va aparèixer a la premsa local la notícia d'unes importants reformes que es van inaugurar “con gran solemnidad” a la Casa Consistorial. Segons Luís Álvarez, es tractava d'unes reformes que afectaven la restauració de l'escala, la galeria i totes les dependències.

El cronista destacava principalment les millores que s'havien portat a terme en el saló de sessions, que es va enriquir amb mobiliari dissenyat per Eugeni Camploach, en aquell moment arquitecte municipal, i amb una galeria de quadres de notables vilafranquins, pintats per Ricard Clausells (1864-1939). Destaca com a reforma principal la del Saló de Sessions, així com la de l'Alcaldia, "ricamente amueblada", i també la Sala de Sant Ramon, destinada a sala de reunió de comissions.

Aquesta informació ve referendada per una anotació al llibre d'actes de sessions de l'Ajuntament, que diu textualment: "A D. Jaime Mercader 1.500,- pesetas, importe del mobiliario que ha confeccionado para el salón de Actos del Ayuntamiento."

D'altra banda, s'han localitzat dues fotografies de la Sala d'Actes: una apareix en el llibre de Mn. Coy Cotonat i ha de ser, com a molt tard, de l'any 1909, data de l'edició del llibre; i l'altra, localitzada a l'Arxiu Comarcal de l'Alt Penedès, ha de ser posterior al mes d'agost de 1915, perquè la decoració del sostre del Saló de Sessions va ser realitzada pel pintor Ricard Clausells entre el febrer i l'agost d'aquell any. Tampoc pot ser posterior a 1920, perquè la fotografia va ser realitzada pel fotògraf Thomas, que en aquella data va deixar de treballar

a) Sala d'actes

Tot i portar a terme una recerca exhaustiva, no s'ha trobat cap factura, memòria del projecte ni plànols, només una ressenya de l'acte d'inauguració de la reforma i l'esmentada anotació al Llibre d'Actes de l'Ajuntament. Per tant, en base a la documentació localitzada s'ha preparat una hipòtesi realitzant un estudi a partir dels documents i directament sobre el mobiliari per procurar aportar una mica de llum a aquest tema.

Segons aquesta hipòtesi, el mobiliari de la capçalera de la sala d'actes que apareix en la primera fotografia és el mateix que es pot veure en la fotografia posterior, si bé encara no s'havien decorat les parets ni el sostre. També hi falten els bancs laterals i només s'hi poden veure uns bancs sense respall. Aquests bancs suposem que pertanyien al mobiliari anterior de la sala, perquè els que podem veure en la fotografia posterior tenen en els materials i el disseny les mateixes característiques que les que la presideixen. És possible que en el moment de la inauguració no hi hagués tot el conjunt del mobiliari, però tots els mobles que avui trobem a la sala tenen les mateixes característiques, la qual cosa sosté la hipòtesi que va ser projectat conjuntament per qui era en aquell moment l'arquitecte municipal, Eugeni Campllonch.

El mobiliari de la sala d'actes es conserva perfectament en el mateix espai per al qual va ser pensat. És de molt bona qualitat i factura i ens permet constatar un fet que era molt habitual en aquell moment: en ple modernisme, quan es tractava de mobiliari destinat a centres de treball o llocs dedicats a activitats eminentment masculines, el mobiliari acostumava a prendre un aire més acostat al neoclassicisme. S'evitaven els motius més característics del modernisme, com els temes florals, les fustes clares, les marqueteries... per adquirir un aire més solemne, on els colors eren foscos (noguera, caoba...) i les formes més llises i de volums més pesants. Però hi trobem una dosi important d'eclecticisme, en el qual es barregen les formes rectes i contundents amb tornejats de formes cilíndriques molt habituals en el mobiliari isabelí, així com talles florals.

És a dir, el mobiliari de la sala d'actes de l'Ajuntament de Vilafranca forma part d'aquella parcel·la de la decoració dedicada a activitats formals, i va ser realitzat amb fusta de noguera i en estil neoclàssic, amb detalls manllevats al modernisme.

Aquest mobiliari consisteix en els següents elements.

Una taula que presenta en el frontal tres cossos emmarcats per pilastres estriades de secció quadrada, amb bases i capitells amb plafons emmotllurats. En el plafó central hi ha l'escut de la vila que conté dues torres i muralla; sobre les torres, dos lleons rampants aguantant la senyera. La corona està rematada amb flors de lis i l'envolten orles simètriques, que tenen a un costat una branca de roure i a l'altre d'olivera. El sòcol és corregut a tot el moble amb motllures. El sobre de la taula és d'una sola peça.

Sis cadires de braços, entapissades amb vellut gravat marró, amb les potes de davant cilíndriques amb formes ovals en la base i el coll, i les del darrere de secció quadrada. El respatllet és rectangular, coronat per l'escut de la vila, envoltat de talla de motius vegetals en tot el coronament. L'escut conté les quatre barres, dues columnes i, a sobre, dos lleons rampants. La corona, la rematen tres flors de lis.

Dues bancades de cadires de braços de quatre seients correguts, entapissades de vellut llis marró. Aquests seients tenen algunes diferències amb els altres de la sala; hi destaquen els laterals estriats i, en la part superior, uns òvals encerclats amb motius florals de talla, que es repeteixen en el suport del reposabraços i en la part superior de la pota davantera. També hi ha diferències en l'escut, que només conté les dues torres, sense corona ni lleons, i està rematat per talla de motius vegetals.

Sis cadires de braços que emmarquen, a banda i banda, una cadira més gran (de respecte) que centra el conjunt i que presenta una ornamentació més important en el coronament.

Un altre element que destaca en la sala són les dues columnes que fan de peanya a les escultures, amb bustos dels germans Pau i Manuel Milà i Fontanals. Són de forma hexagonal, amb talles de motius vegetals en totes les cares i diferents esglaonaments en el quart superior i també en l'inferior.

Fins aquí el mobiliari de la capçalera de la sala. A cada lateral hi ha dues bancades de cinc trams, una recta i l'altra formant raconera al costat de la porta d'entrada. Només hi ha braços als extrems dels bancs. Les potes i els coronaments estan ornamentades amb peces ovals envoltades de talla floral, iguals que les que rematen les cadires de braços del frontal de la sala. El disseny d'aquestes talles es correspon amb el mateix motiu que ornamenta els balustres dels balcons de la façana.

Altres peces decoratives d'aquesta sala són les pintures de prohoms de la vila, realitzades per Clausells. Els marcs dels quadres són tots iguals, amb una cresteria representant l'escut de la vila dins d'un cercle envoltat de motius vegetals i cintes i una tarja en la base, on consta el nom del personatge, que els havia fet mereixedors de la seva representació i la data de naixement i mort. Làmpades i cortinatges emmarquen el conjunt.

b) L'Alcaldia

El mobiliari que correspon a l'Alcaldia presenta algunes particularitats estilístiques. La taula presenta una ornamentació neorenaixentista, com era habitual en l'època en el mobiliari per a despatx. Les cadires de braços que es troben en aquest espai corresponen a un dels models de les que estan situades a la sala d'actes. Evidentment, la distribució del mobiliari haurà variat moltes vegades, en funció de les necessitats del moment.

L'Alcaldia la comprenen el despatx del batlle, la secretaria, l'avantsala i la sala de reunions annexa. Els elements continguts en aquestes dependències són els que descrivim a continuació.

El despatx de l'alcalde disposa d'un arrambador de fusta de roure amb una sanefa de rosetons de talla amb motius vegetals emmarcats amb motlures.

La taula té el sobre revestit de pell, un entaulament i, a sota, s'incorporen motlures "abullonades" que configuren un joc de llums i ombres que amaguen tres calaixos, amb motlures de fulles d'acant a les cantoneres. Dos armariis formen les bases laterals de la taula. Sobre unes potes tornejades de bola, un entaulament emmotllurat sosté unes portes ornamentades amb talles de motius vegetals que tenen, a banda i banda, unes pilastres tornejades, estriades i amb peces ovals, acabades amb capitells jònics. Els bocaclaus i tiradors són de metall daurat amb motius vegetals. La taula és igual del davant i del darrere. Els laterals contenen uns plafons emmarcats de fustes a quatre cares.

Hi ha set cadires de braços iguals que les que hi ha a la sala d'actes i una cadira de braços més gran (de respecte). Aquesta cadira és diferent a cap altra, les potes de davant són tornejades amb motius vegetals i ovals estriats, les mènsules representen l'escultura d'una quimera. Aquests recursos ornamentals confereixen a la cadira uns trets que evoquen el món medieval. Les potes del darrere són de secció quadrada. El respatllet

és rectangular, amb els laterals estriats, i culmina a cada costat amb una forma piramidal que conté un baix relleu representant una torre. La cresteria del respalller presenta l'escut de la vila coronat, envoltat de talla, amb motius vegetals. A la base hi ha la inscripció "SCVVFP" (Senatus Consultus Vilae Vila Franche Poenorum). A l'interior, l'escut realitzat amb baix relleu, on es representa la muralla, i dues torres amb dos lleons rampants al damunt aguantant la senyera. La part externa és de bona talla amb elements vegetals.

A l'avantsala, hi trobem un únic sofà de tres cossos a joc amb les cadires de braços que es troben al despatx del batlle i a la sala d'actes. Com les cadires, amb les potes del davant tornejades i motius ovals a les mènsules i, a dalt del respalller, l'escut coronat i ornamentat amb motius vegetals. També hi ha un penja-robes de peu Thonet.

A la galeria, hi trobem una taula a joc amb la taula de la sala d'actes, que s'utilitza en els plens o actes públics.

SALA DE SANT RAMON

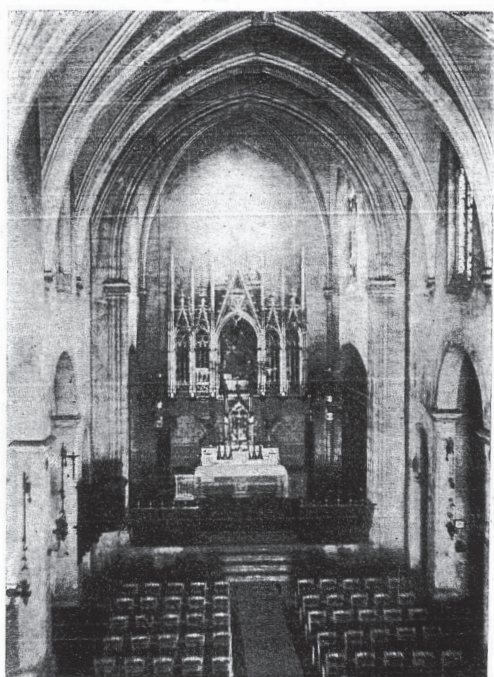
En aquest cas resulta més difícil determinar quin era el mobiliari que omplia aquesta sala, perquè actualment és possible que només un rellotge de peu correspongui a l'època que estudiem; la resta dels mobles són totalment funcionals i posteriors. Cal suposar que, si es tractava d'un espai de treball, el mobiliari devia ser més senzill que el que hem comentat fins ara

COM A RESUM

Eugeni Campllonch i Parés va ser, sense cap mena de dubte, un arquitecte prolífic, que va explorar diferents camps de producció. Basant-se en la seva professió, va conrear l'arquitectura en diferents estils, partint del neoclàssic, passant pels historicismes i emprant una variada gamma d'eclecticisme, fins a projectar edificis del més pur modernisme. També va practicar l'urbanisme, la pintura, l'ensenyament i el disseny de mobiliari.

S'ha pogut estudiar el mobiliari que aquest arquitecte va projectar per a la Casa Consistorial de Vilafranca del Penedès, que dona informació sobre els gustos decoratius del modernisme a la vila. El mobiliari és de noguera de bona qualitat, amb elements de faig i freixe en els seients i en els elements de talla. Encara que no s'ha localitzat cap factura o memòria de l'encàrrec, aquest treball de recerca ha fet possible determinar amb força certesa que les peces que corresponen al pagament fet a l'ebenista són les peces descrites, per la unitat tant en els materials com en el treball, i són les que Eugeni Campllonch va projectar i que Jaume Mercader va realitzar.

Aquest treball dona una nova perspectiva sobre aquest vilafranquí relativament desconegut, i forma part d'una recerca més ampla que espera ser publicada més endavant.

Altar major de l'església de la Santíssima Trinitat.
(Imatge del llibre d'Agustín Coy Cotonat, *Vilafranca del Penadés: su historia y sus monumentos*, 1909.)

Saló de Sessions de l'Ajuntament. (Imatge del llibre
d'Agustín Coy Cotonat *Vilafranca del Penadés: su
historia y sus monumentos*. 1909.)

Saló de Sessions de l'Ajuntament, c. 1915. Foto Thomas. ACAP.

Taula i cadires que presideixen el Saló de Sessions de l'Ajuntament.
2013. (Foto de l'autora.)

Element decoratiu de suport dels
cortinatges del saló de sessions.
2013. (Foto de l'autora.)

Capçal de la cadira de respecte de la sala de sessions. 2013.
(Foto de l'autora.)

Seients laterals del Saló de Sessions. 2013.
(Foto de l'autora.)

Taula de l'Alcaldia. 2013. (Foto de l'autora.)

Capçal de la cadira de respecte de l'Alcaldia. 2013. (Foto de l'autora.)

Cadira de respecte del l'Alcaldia. 2013. (Foto de l'autora.)

Canapè situat a l'avantsala de l'Alcaldia. 2013. (Foto de l'autora.)

Pintura de Sant Fèlix en el centre del penó original (1907.)

SECCIONS

INVENTARI DE TOPONÍMIA PENEDESENCA

Preguem que ens feu conèixer qualsevol referència documental que tingueu dels següents llocs del Penedès:

LLISTA NÚMERO 131 – 2013

TOPÒNIMS	MUNICIPI	1a NOTÍCIA	DATA
FONS, Masia del	El Vendrell	?"	1982
FONT, Serra de la	Avinyonet (L'Arboçar)	"de la Font"	1675
FONT, Raval de la	Canyelles	"de la Font"	1967
FONT, Coma de la	Cunit	"de la font"	1593
FONT, Mas de la	Pontons	"de la Font"	1710
FONT, Mas de la	Sant Jaume dels Domenys	"de la Font"	1755
FONT, Residencial cal	Sant Llorenç d'Hortons	?	2005
FONT, Casa	Subirats	"casa Font"	1629
FONT DE L'ALZINAR, Masia	Sant Llorenç d'Hortons	"del Alsinar"	1854
FONTANELLES, Les	Avinyonet (Les Gunyoles)	"de Fontanelles"	1405
FONTANELLES, Les	Olèrdola (Viladellops)	"les Fontanelles"	1526
FONTANILLES, Les	Masllorenç	?	2008
FORQUES, Camp de les	Cunit	"de les Forques"	1593
FORQUES, Les	Avinyonet (Les Gunyoles)	"les Forques"	1405
FORQUES, Puig de les	Pontons	?	1986
FORQUES, Puig de les	Sant Pere de Riudebitlles	"las Forcas"	1679
FORQUES, Masia	Torrelles de Foix	"Forques"	S.XVIII
FORTÍ, Mas	Font-rubí	?	?
FRANCES, Torrent de les	Terrassola i Lavit	?	1852
FRARE, Parts del	Sant Jaume dels Domenys	?	2000
FRARES, Torrent dels	Castellví de la Marca	?	1978
FREGAIRE, Pèlag del	Sant Quintí de Mediona	?	1998
FRUITERÀ, El	Sant Cugat Sesgarrigues	?	1931
FUMADA, Muntanya	Pontons	?	1996
FUMAT, Mas	Castellet i la Gornal	?	1978

Adreceu-vos a: Vicenç Carbonell, Av. de Jaume Balmes, 32, 3r, 2a
08800 VILANOVA I LA GELTRÚ. Tel. 93 815 90 26
Nous Correus: toponimiapenedes@gmail.com i vcarbonellvirella@yahoo.es

LLIBRES

Montserrat Comas Güell

DE LA MANCOMUNITAT A LA REPÚBLICA. L'ACTIVITAT CULTURAL A VILANOVA I LA GELTRÚ

Ed Cossetània. Valls 2013

Ara deu fer cosa d'un any, més o menys, acompanyat d'un bon amic –el professor Xavier Pla de la Universitat de Girona–, vaig tenir la sort de poder visitar el Mas Pla de Llofríu, a l'Empordà, tocant a Palafrugell. Com molts de vostès saben, aquesta masia era la casa familiar de Josep Pla i els seus hereus encara la conserven. Poc temps després d'acabada la Guerra Civil espanyola, Pla s'hi va instal·lar i va ser aleshores, sobretot durant la fosca dècada dels quaranta, en ple franquisme, quan va escriure alguns dels seus millors llibres. Sol, tancat, amb una ploma i milers de quartilles, fent memòria, Pla es va dedicar a salvar el país de l'oblit. Aquell Pla, per mi, és una llum ferma de catalanitat en la fosca. Qui ens va ensenyar la seva casa era el nebot de Pla, el senyor Frank Keerl. Estant al primer pis, a la sala principal que serveix de distribuïdor, a mà esquerra mirant el finestral, el nebot de Pla va obrir un armari on conserva els originals de molts dels llibres escrits pel seu oncle. Són paquets no massa voluminosos, plens de papers, lligats amb un simple cordill. Amb certa prevenció vaig demanar si podia veure alguns dels manuscrits de les obres de Pla que més estimo. Vaig poder veure així, per exemple, l'original de Vida de Manolo, la memorable biografia sobre l'escultor Manolo Hugué editada per primera vegada el 1928. I vaig demanar també que em deixés contemplar els papers en els quals Josep Pla va posar per escrit la vida de Joaquim Mir.

El pintor Joaquín Mir es va publicar l'any 1944, naturalment en castellà. Una de les escenes finals d'aquesta biografia reconstrueix la sentida abraçada amb la qual Mir es va fondre un dia amb Albert Puig Palau, un home de diners que durant un cert temps faria de mecenes de Pla. Aquella abraçada, Mir i Puig Palau, no se la van fer un dia qualsevol. Se la van fer a Vilanova i la Geltrú el dia que les tropes franquistes van ocupar la població. No sé si l'anècdota és del tot verídica, però Pla, sigui com sigui, la va explicar així. Devia ser aquell mateix dia, o gairebé, amb poques hores de diferència, que la meva àvia materna –Carme Ferrer Sidós– també es va retrobar i abraçar amb qui al cap de poc seria

el seu cunyat. Martí Fusté havia tornat al seu poble com a vencedor, enrolat també en l'exèrcit franquista. Mentrestant el seu germà Oleguer, el meu avi, estava a Castelló en presó atenuada esperant que el seu expedient es resolgués. Tal com m'ho va explicar l'àvia, que durant la guerra no s'havia mogut de Vilanova i va treballar d'infermera, l'abraçada dels dos joves catòlics que aviat emparentarien no significava tant la celebració de la victòria com l'alegria pel final d'un malson tenebrós que feia dos anys i mig que durava. Però allò que la meua àvia no podia pas imaginar, ella, orgullosa encara als noranta anys de no haver aixecat mai ni el braç ni el puny, era que la seva abraçada implicava inevitablement la liquidació traumàtica del món de la seva joventut.

Bona part d'aquell món –el món de la joventut dels avis vilanovins– m'ha semblat que el podria reviure llegint De la Mancomunitat a la República. “Quina ciutat varem estar a punt de ser!”, s'exclama Montserrat Comas al capítol inicial del llibre que ara i aquí presentem. I és que la història, sovint, té destins inesperats, paradoxals, incoherents, moments en els quals l'alegria individual pot ser l'avantsala de la decepció col·lectiva. Decepció, en el cas que ens ocupa, va significar primer la desaparició d'un ric entramat cultural i civil, i després, i fins avui, una llarga i empobridora amnèsia. En aquest sentit, De la Mancomunitat a la República representa, ras i curt, una proposta ennoblidora de restitució del passat de Vilanova. Gràcies a una feina de sàvia formigueta, feta amb paciència i intel·ligència, amb modèstia i rigor, la Montserrat, a còpia de sistematitzar les dades obtingudes buidant el Diario de Villanueva, ens regala als lectors i als seus conciutadans l'exercici de salvació d'un món petit, dens i il·lusionador, que fins avui (crec) havia quedat esborrat de la història local i, segur, de la història de la cultura catalana contemporània. “Quina ciutat vam estar a punt de ser!”, diu la Montserrat. Una ciutat, un món petit, deia, dins del qual, amb la força de la il·lusió, va bategar una vida que devastaria la guerra.

Va ser damunt d'aquella mateixa devastació, també, que Josep Pla va construir bona part de la seva millor obra de postguerra. N'és un bon exemple la biografia de Joaquim Mir a la qual abans em referia. Fa més o menys un any Frank Keerl posava un paquet identificat amb el títol d'El pintor Joaquín Mir al damunt d'una taula del primer pis del

Mas Pla. Va desnudar el fil i va anar redescobrint, amb naturalitat, una pila de documentació que em tenia fascinat. El cor, de sobte, em va fer un salt. Al costat del manuscrit de la biografia, hi havia una carta. Una carta redactada amb lletra petita que m'era familiar. La lletra de Manuel Amat, el meu avi. Jo ja sabia que Pla havia anat a casa els avis, al Portal de l'Àngel de Barcelona, quan preparava el llibre, perquè així ho va fer constar Pla al text de la biografia. "Vostè l'ha vist" va dir Pla a l'avi, volent transmetre que l'havia conegut a fons. Joaquim Mir, que havia mort el 1940, sempre va ser un record pur a la memòria de l'avi Manel. L'any 1947, a l'agenda que feia servir de dietari, hi descobreixo aquesta nota: "He anat a veure a la Sala Barcina l'exposició d'homenatge a Joaquim Mir. Moltes obres ja les coneixia. Les obres m'han meravellat i entristit, tot recordant aquell gran infant amb barba que era Joaquim Mir i que no oblidaré mentre visqui." Al cap d'un quart de segle, al diari La Vanguardia, Manuel Amat començava un article dient que "tuve la fortuna de tratar y conocer íntimamente a Joaquín Mir, en Vilanova y la Geltrú".

De la relació de Mir i el meu avi i del meu avi amb Pla, més o menys, en tenia alguna notícia. Però trobar la carta al Mas Pla, inesperadament, aquell dia d'ara fa un any, em va sorprendre. Em va sorprendre tant que, a banda de l'emoció, em va semblar que jo, d'alguna manera, tenia l'obligació de reconstruir, ni que fos per a mi i els meus, la seva peripècia. La peripècia d'un periodista i dibuixant, cronista d'esports o viatjant experimentat, de qui gairebé no tinc memòria viscuda. De l'avi Manel només conservo una imatge difosa dels seus darrers dies, reposant, malalt terminal, al llit d'una habitació a casa els meus pares. Damunt la imatge difusa, transcorreguts els anys, s'hi ha anat sobreposant una interpretació meua personal. Ja sigui per allò que imagino, ja sigui pel poc que en sé, crec que el pare del meu pare va ser una persona moralment decent. I això no és poc. De fet, ho és gairebé tot. I ho he anat madurant, sobretot, per una entrada del seu dietari que va escriure durant la malaurada Guerra Civil i que he llegit i rellegit una pila de vegades. L'entrada està redactada a Vilanova el dia 27 d'octubre de 1937. Aleshores ell tenia uns vint-i-set anys i estava destinat a l'Hospital Militar. No volia anar al front, però estava compromès amb els valors de la Generalitat republicana, com ho prova el fet que seguí escrivint a les pàgines del setmanari Mirador, per exemple, o que aquell 1937 hagués publicat un llibre per a infants –De quan escrivien les bèsties– a la preciosa col·lecció infantil editada pel

Comissariat de Propaganda de la Generalitat. Aquell dimecres del mes d'octubre, fos com fos, corria el rumor que potser el traslladarien. La temença d'anar al front, de nou, l'angoixava. Aleshores va escriure les línies que ara els llegiré i que no s'havien llegit mai en públic.

Deia l'avi: "Novament, la incògnita? Em trauran de Vilanova? Ens enviaran al front? Jo faré tot el que pugui per no agafar un fusell, per no esqueixar la meua sensibilitat per sempre matant germans nostres, cometent totes aquelles monstruoses vileses que la guerra comporta. Odio la guerra! Aquesta és la meua única consigna. Però, tanmateix, avui dia, certes afirmacions no poden fer-se en veu alta a risc de no esdevenir allò que no som, car jo només crec en la pau, en la justícia i en la llibertat. Dit sigui en el sentit lloable, de tots aquests mots, ara abonyegats de resultes de tanta massacre periodística de caire demagògic." M'impresiona la qualitat moral d'aquesta anàlisi de la situació en la qual es trobava. I m'impresiona, m'entristeix pensar que només pogués contemplar com s'estava massacrant el món que havia fet possible la seva salut espiritual –el món que, en la seva memòria, podia simbolitzar l'infant amb barba que era Joaquim Mir.

Dic "salut espiritual" i l'expressió exigeix, em sembla, un cert aclariment. Un aclariment que m'hauria de permetre començar a deixar de parlar només i d'una ditxosa vegada de la meua família i així centrar-me també en el llibre de Montserrat Comas, que és allò que, en realitat, dóna sentit a la nostra trobada. Bé, el món que va fer possible aquella "salut espiritual" és, en bona mesura, l'anomenada "Catalunya impossible" a la qual la Montserrat fa referència citant un assaig del meu amic Quim Torra (un assaig, per cert, que usa el títol d'un estudi de Josep Maria Huertas Claveria i Carles Geli). Aquella "Catalunya impossible" la podríem resumir, crec, amb la següent fórmula: era una nació que s'anava constituint en societat conscient de la seva singularitat en la mesura que el projecte del Noucentisme, amb més o menys tensions, amb més o menys dificultats, s'anava desplegant. La meua definició els podria semblar una abstracció ideològica sense massa sentit. I tenen raó. Per fer-me entendre, és molt millor el llibre de la Montserrat perquè De la Mancomunitat a la República és, de fet, un estudi de cas de com aquell desplegament d'una política cultural integral es va desenvolupar en una localitat concreta –Vilanova– i durant un període de temps acotat. No voldria que pensessin que faig dir al llibre coses que no diu. La Montserrat ho explicita, per exemple, també quan analitza l'activitat de l'Asso-

ciació d'Alumnes Obrers de l'Escola Industrial que es va fundar el 1917. “Des del meu punt de vista, aquesta associació és el paradigma de l'estil de promoció cultural noucentista, que es veurà reflectit, no només en les activitats que trobarem escampades en el temps, sinó també dins dels paràmetres educadors del moment.” La capillarització del projecte patriòtic del Noucentisme, a Vilanova és el tema central del llibre. Aquest desplegament va ser, en essència, cultural i, per això, em permeto parlar de “salut espiritual”. Però no només per això.

Al pròleg del llibre, el professor Joaquim Molas –el mestre de la Montserrat– aplica a Vilanova un concepte que va formular un noucentista exemplar, el periodista colossal Agustí Calvet Gaziell. Aquest concepte és el de “vila espiritual”. A mitjans dels anys vint del segle passat, quan ja dirigia el diari *La Vanguardia*, Gaziell va dictar una conferència amb aquest títol –“Les viles espirituals”– que primer va publicar el seu diari i després va recollir en aquest llibre. Un llibre que formava part de la biblioteca de l'avi Manel. En aquell text venia a dir que la capital, Barcelona, havia esdevingut una mena de monstre que absorbia totes les energies del país. Era “una ciutat desproporcionada, més aviat que enorme, deforme, admirablement situada, però enlletgida per l'anarquia estructural d'una creixença bàrbara, sense norma ni seny”. Enfront d'això, Gaziell postulava que les ciutats mitjanes haurien de saber convertir-se en autèntiques “viles espirituals”, culturalment prou sòlides per crear un contrapès al monstre però simultàniament afavorir la creació d'una xarxa d'enriquiment compartit amb Barcelona. Gaziell, per fer-ho ràpid, parlava d'una vertebració del país que tingués la cultura com a eix.

Entre les ciutats que Gaziell esmentava que podien acomplir aquella funció, una era Vilanova. A mi em sembla que De la Mancomunitat a la República argumenta amb solidesa que Vilanova va aconseguir esdevenir una “vila espiritual” prototípica. Durant els vint anys llargs que el llibre analitza (un període durant el qual la població de la ciutat va créixer en 5.000 habitants), Vilanova sembla com una mena de formiguer molt viu que va buscar i va trobar la manera de regenerar-se des d'una òptica cultural i alhora civil. Si la vida cultural havia orbitat tradicionalment entorn de la Biblioteca Museu Víctor Balaguer –que ella coneix millor que ningú–, més endavant, quan la vella institució va quedar anquilosada, va caldre fer propostes alternatives. Són la infinitud de propostes que es van desenvolupar durant aquells anys allò que registra el llibre. Propostes que tenien a veure amb la música o el

teatre, amb l'educació o l'esport, amb la inserció de la dona al teixit cultural o amb els usos de les noves tecnologies de l'època (començant per la ràdio i incloent-hi també el cinema). Desenes i desenes de propostes que em semblen, sobretot, caracteritzades per una catalanització progressiva de la cultura i alhora per una notable democratització de la vivència de la cultura.

El ritme es va accelerar a partir de la segona meitat de la dècada de 1920. Són “anys esplendorosos de relació artística i literària de primer ordre entre Vilanova i la Geltrú i Barcelona”. Sorpren i admira, per exemple, descobrir la llista de conferencians o actuacions que van venir a la ciutat: Sagarra, Junoy, Sindreu, Estelrich, Valentí Castanys, Batista i Roca, Margarita Xirgu, Pau Casals... Posem un nom rere l'altre. Quina imatge en surt reflectida? Doncs la del retaule de l'autèntica Edat d'Or de la cultura catalana, una Edat d'Or en la qual brillaven també Enric Cristòfol Ricart o el ballari Magrinyà o, naturalment, Mir. I aquesta Edat d'Or no va deixar de banda Vilanova sinó que ara sabem, gràcies a la Montserrat, que en va ser un ingredient més. Un possible epicentre d'aquella primavera cultural ho va ser la III Exposició d'Art del Penedès celebrada a la ciutat a finals de 1929. Les pàgines en les quals reconstrueix el certamen són molt bones, amb l'estada de Cambó a la ciutat inclosa. També podria ser-ho, per què no, la revista *Prisma* dels anys trenta, una revista local i cosmopolita alhora, deutora dels grans noms de la tradició vilanovina –Cabanys o Mir–, però que, al mateix temps, com a veu d'un grup renovador, es volia del tot connectada amb la vida literària barcelonina. L'enllaç principal d'aquesta connexió amb la capital he descobert que va ser Manuel Amat, usant la seva xarxa de contactes amb l'Ateneu Barcelonès i les redaccions d'*El Xut*, *Mirador* o *El be negre*. I he descobert també la importància que en aquell formigueig de la vila espiritual va tenir el seu llibre *Sota el cel de Vilanova*, escrit per Amat i el seu amic Francesc Serra Noves, publicat el 1933 i que va elogiar Josep Maria de Sagarra (que n'era l'inspirador estilístic).

Moltes gràcies, Montserrat, per haver-me ajudat tantíssim a començar a reconstruir la peripècia del meu avi. Però gràcies sobretot per l'aportació que has fet al coneixement de la teva ciutat i al coneixement de la cultura del teu país. Al capítol inicial del llibre que emmarca la seva sistematització documental, la Montserrat ens diu: “Quina ciutat vam estar a punt de ser!” Després d'haver llegit *De la Mancomunitat a la República*, he de confessar que discrepo. Crec que allò que hauríem d'afirmar amb

rotunditat és “quina ciutat va arribar a ser Vilanova!”. La història és un mirall per saber qui vam ser. I només sabent qui vam ser, podrem treballar per decidir, amb coneixement de causa, qui volem ser.

Jordi Amat

(*) Parlament de presentació del llibre a Vilanova i la Geltrú.

Eloi Miralles Figueres

CASTELLERS DE VILAFRANCA. VOL I. PRECEDENTS: VALENCIANS I XIQUETS. PRIMERA ÈPOCA 1948-1956

Ed. Castellers de Vilafranca. 2013

Diu el popular filòsof eslovè Slavoj Žižek, en el seu treball *Encara és possible ser avui hegeliana?*, que podem trobar en conferència a la xarxa, que els esdeveniments del present i la nostra capacitat de comprendre'ls fan canviar el passat o, el que és el mateix, fan variar la nostra percepció del passat, la nostra imatge de la veritat. Des d'aquesta perspectiva és evident que els esdeveniments històrics castellers –la colla i el dia que es va descarregar el Quatre de Nou amb l'Agulla, posem pel cas– es mantenen estàtics en la història, però la percepció d'aquest passat canvia en nosaltres a partir dels fets del present.

Em sembla que ningú pot negar que les referències castelleres van variar de forma remarcable el dia que en Català Roca va enllestir el seu memorable “Món casteller” en dos volums. Ara, després d'anys de pluja (o de gralles a la plaça si seguim en metàfora castelleres), Eloi Miralles ens proposa una nova perspectiva d'aproximació a la història castelleres, en el seu cas centrada tan sols en la plaça vilafranquina, en els precedents i els primers anys dels Castellers de Vilafranca. Ho fa en un volum extens, complet fins a l'exhaustivitat, en el qual fins les dades més minses tenen el seu espai i valor, en un volum difícil de manejar per la seva corpora, empenyador de llegir en la seva lletra minúscula de peu de fotos, agradós de remenar amb les notes bibliogràfiques al marge. Un volum de disseny sense lluïments, amb imatges històriques inèdites –ves per on, encara en surten!– recuperades i millorades de qualitat en el que és un veritable goig, en imatges que ben sovint hem vist reproduïdes tal com anaven, sense poder-hi fer més. Quin goig el de la tecnologia!

Deia en Pep Bargalló en l'acte de presentació el passat novembre a Vilafranca que fa alguna dècada eren pocs els que recordaven haver sentit parlar del Pilar de Set. Tornem a Žižek, el passat casteller, aplegat al volum d'Eloi Miralles, no és ara el mateix, i, tot i que manté el seu sentit històric estricte, aquest passat ha canviat perquè la nostra capacitat de captar el sentit dels fets també ha canviat, ho ha fet des que els Castellers de Vilafranca enlairen sovint, i amb una aparent i enganyosa facilitat, el Pilar de Vuit amb folre i manilles; però la nostra capacitat per desvelar el passat ha canviat també des d'aquest esplèndid treball d'Eloi Miralles que ens endinsa en les etapes més difícils d'interpretar del fenomen casteller. S'anuncien ara els volums que han de venir, volums més propers al nostre temps –ja esperem el capítol dedicat als Castellers en els darrers anys del franquisme, participant a París en la festa de “L'Humanité”, publicació del Partit Comunista Francès–, però, més enllà de vells mites per a nostàlgics com el vendrellenc Pilar de Sis, la nostra percepció de la història castelleres i, amb ella, la història mateixa, han canviat ja des de les pàgines d'un treball tan complet, acurat i esplèndid com la colla que protagonitza les seves pàgines

PI-I

J.S.B.

Ramon Marrugat

LA LLIBRERIA DE LA RAMBLA I L'ALTERNATIVA CULTURAL DE TARRAGONA (1968-1980)

Ed. Cercle d'Estudis Històrics i Socials Guillem Oliver de Tarragona

Vilafranquí de naixement, tarragoní d'adopció, llibreter de professió, filòleg, Joan Marrugat i Cuyàs acaba de veure editat el seu estudi, un extens volum de més de 350 pàgines sobre la històrica llibreria tarragonina que Marrugat va capitanejar durant dècades, amb pròleg de l'historiador Josep M. Muñoz, director de la revista “L'Avenç”.

Sense haver oblidat mai les seves arrels vilafranquines –recentment l'IEP li va publicar el seu estudi sobre la poesia de Milà i Fontanals i en l'actualitat encapçala el projecte d'estudi del parlar penedesenc–, Ramon Marrugat ha estat durant molts anys la persona que ha tirat endavant el dia a dia d'aquest emblemàtic espai de catalanitat que va ser la Llibreria de la Rambla en la Tarragona del

franquisme, i del qual ara, situat ja el seu autor en el feliç temps de la jubilació, n'ha volgut recordar la història de la primera etapa, des del 1968 fins al 1980. Aquest repàs d'una trajectòria històrica és prou significatiu –com remarca Muñoz al pròleg– de cara a reconstruir en la seva globalitat l'abast de l'ampli moviment cultural i polític que a Catalunya va fer possible la transició a la democràcia i l'autonomia.

Estem davant la crònica de més de cinc-cents actes que van trobar aixopluc a la llibreria entre 1968 i 1980 que, com contextualitza l'estudi de Marrugat, van voler lluitar contra la Tarragona culturalment tan gris i pobra de la postguerra. La iniciativa de crear la llibreria va sorgir a l'entorn de Josep Ferrer Bosch l'any 1968 i va concretar el treball col·lectiu i silenciós d'un ampli conjunt de persones que van constituir una societat anònima de la qual formaven part uns 150 socis entre els quals hi havia el mateix Marrugat, que des del 1969 en va ser el gerent. L'autor també fa llista de tantes entitats que van aprofitar el local de la llibreria –amb tota probabilitat el primer establiment que va tenir el rètol en català– per a tota mena d'activitats, des del món educatiu i de l'esplai, el teatre, la música o l'activisme per la democràcia i els drets humans, fins al feminisme, l'ecologisme o la dissidència de la religió oficial, encara amb el complement del fet que la llibreria va acollir també, durant aquesta anys, una galeria d'art en el mateix espai.

Com es pot suposar, l'aventura no va estar exempta de dificultats. Moltes governatives durant el franquisme, amenaces de tancament, contenciosos judicials, l'intent de fer-los fora del local, inundacions forçades i altres episodis ara gairebé anecdòtics formen part ja d'una història que Marrugat, amb quaranta-cinc anys de camí de llibreter al seu darrere, ha resseguit en els temps més difícils, els primers dotze anys, fins que la consolidació de la democràcia va donar a la llibreria un caire més d'establiment comercial, tot i que ha seguit acollint presentacions de llibres. Comptat i debatut, Marrugat ens ofereix una amplíssima cronologia de totes aquestes activitats, dia a dia, amb comentaris quan s'escau i constants citacions bibliogràfiques, i encara amb el complement d'un índex onomàstic final que ens permet certificar, d'entrada, el pas per la llibreria de tots els noms i tots els àmbits de la cultura catalana d'aquell temps

J.S.B.

Jordi Llavina

EL LLAÜTISTA I LA CAPTAIRE

Ed. Amsterdam. Barcelona 2013

El més recent treball narratiu del gelidenc amb seu a Vilafranca Jordi Llavina és, d'entrada, sorprenent pel joc que proposa, una ficció que comença pel títol de la novel·la, coincidint amb les primeres lletres del seu cognom. Pensem així, de bon principi, que l'obra presenta algun truc amagat, no pas coincidències sinó un missatge xifrat que no sembla perceptible a primera vista. Hi afegim el fet que l'autor juga amb una sensibilitat ben especial, minimalista, per als detalls, la fixació en els moviments i les situacions, en els aspectes formals, els cartells i les indicacions, paraules que en el seu estatisme reflecteixen la vida. Així des dels primers capítols, sempre amb una estructura formal de llargada pràcticament idèntica, observem com l'argument no és altre que els personatges, amb una capacitat per a la descripció i una prosa de ritme formal que s'acosta al virtuosisme. Minimalisme de sensacions, detalls, reaccions personals que conformen detalls de la vida de les persones.

És amb aquesta notable voluntat d'observació i plasmació que Llavina, saltant sense que ens n'adonem de la primera a la tercera persona narrativa, pretén ser un narrador objectiu. Ho farà a través d'imatges sovint marcades pel llenguatge del pla cinematogràfic. Així l'autor se situa a l'altre extrem de Josep Pla. Enfront del generalitzador que pontifica, el personalitzador Llavina no té res com a cert i durable, tot és efímer, i tot lligat amb el llenguatge, les metàfores, les imatges descrites amb simbolisme. Sense preocupació per la versemblança, en la mesura que no s'insereix en un context històric, la trama se situa a finals dels anys 90 quan els ordinadors encara no comptaven amb cercadors que ens poguessin donar imatges ni les pilotes d'un partit de futbol no es tornaven al camp tan de pressa. El que aquí pesa són les relacions, els sentiments.

Els canvis en la veu narrativa perfilen una prosa neta, intuïtiva, que ens recorda talment les primeres pel·lícules de Godard, sense que per això no deixi de sortir-li escadusserament la perspectiva del crític de llibre i adreci el lector a interpretar com vulgui alguna expressió (pàg. 112). El mateix caire net el trobem en la perspectiva temporal, amb una cronologia que va endavant i endarrere, que viu o recorda. Un caire fresc que veiem aparèixer igualment en el tractament de certes temàtiques, ben allunyades dels

criteris morals o les reflexions vitals. Llavina tracta amb la mateixa simplicitat el naixement d'una filla com la neu que estan traient de davant la façana de l'hospital.

En aquest exercici de minimalisme trobem detalls intrascendents que passen a la història i, en justa contrapartida, moments històrics que ningú (no) explica ni recorda. Potser no és aquesta una novel·la sinó un exercici d'estil a la manera de Julio Cortázar, encara que algunes metàfores com la del vessament de l'ull d'un recepcionista d'hotel (pàg. 227) semblen exagerades de totes totes. Potser la paraula "llautista" del títol té el mateix origen casual, de semblança amb "Llavina", i el títol es treu d'un detall, com la vida és feta de detalls que recordem i hores que oblidem. En aquesta mateixa línia ens hem de preguntar si les llúdrigues que hi apareixen no són metafòriques, si l'episodi nocturn d'aquests animals no és metafòric, si les paraules no es relacionen per semblança fònica (pàg. 237).

I, malgrat tot, el final resulta sorprenent, net i obert, però quadrat en tots els seus detalls, ajustat com un exercici d'enginyeria, i la història que s'havia fet de detalls insignificants en els darrers dotze capítols s'ajusta, i, a l'altra banda d'un acabament esmaperdut, neutre, sense justificar, tancat perquè s'acaben les pàgines o els minuts de la pel·lícula, com el millor Buñuel de "Belle de Jour"...; a l'altra banda d'un "ja en tinc prou!", en el cas d'aquest excel·lent treball de maduresa de Jordi Llavina l'obra pot restar oberta més enllà de la darrera paraula, però ajustada al mil·límetre.

J.S.B.

Ramon Maria Nogués Carulla

DÉUS, CREENCES I NEURONES. UN ACOSTAMENT CIENTÍFIC A LA RELIGIÓ

Fragmenta Editorial. Barcelona. 2011

Sovint les obres que giren a l'entorn de temes que tracten sobre el fet religiós presenten continguts des d'òptiques més aviat conservadores que segueixen els cànons doctrinals coneguts i repeteixen els mateixos postulats, sense suscitar, tanmateix, gaires comentaris en els lectors, molts d'ells, sigui dit de pas, creients oficialment però a la vegada força indiferents.

L'obra que ens ocupa té d'entrada la gosadia del títol, i, pel que fa al contingut, hi sobresurt un cert virtuosisme al redós d'un llenguatge planer que defuig els subterfugis i l'ús d'eufemismes.

Ramon Maria Nogués és catedràtic emèrit d'antropologia biològica de la Universitat Autònoma de Barcelona, amb estudis de pedagogia, filosofia i teologia, a més del doctorat en biologia. És un estudiós dels temes de neurobiologia evolutiva, col·laborador en equips interdisciplinaris de neuropsiquiatria a la Fundació Vidal i Barraquer. Es troba incardinat a l'orde dels escolapis des de 1955, i va ser ordenat prevere el 1961.

A més d'aquest llibre, també és coautor d'altres, com "Sobre la vida i la mort. Possibilitats i límits de la intervenció humana", i "Cervell i transcendència".

El llibre comença amb uns continguts molt delimitats a l'entorn d'aspectes que interessen a tothom qui se senti inclinat per aquests temes, com Déu, fe, espiritualitat, creences i religions..., amb tot un reguitzell de qüestions que se'n desprenen. Si els plantejaments que tracten sobre Déu, fe, espiritualitat... etc. podrien semblar qüestions resoltes en el judaisme i el cristianisme, el cert és que, avui dia, amb els avenços en l'àmbit de la ciència, se'ns presenten encara força qüestionats.

L'experimentació ha estat un element determinant en les grans teories de la ciència però tot i així aquesta no és capaç d'anar gaire més enllà en allò que hauria d'explicar d'una manera creïble el fenomen humà, i que alhora donés resposta als temes transcendents anotats abans. I és que, reconsiderant la qüestió, no és possible anar més lluny, es a dir, establir a priori (i encara menys a l'inrevés) cap anàlisi verificable, des de fora, sobre l'ésser humà, en tant que ell mateix es troba a dins com a part implicada.

Quan al capítol segon es parla del cervell humà, és per fer-nos adonar de la importància i transcendència que ha tingut i té en l'elaboració del pensament, en les conductes i en tot un cúmul de consideracions que se'n desprenen. Aquí hi entra no solament la fisiologia humana que condiciona l'estructura externa, la capacitat, l'autonomia per a moure's i l'adaptació al medi, sinó la seva incidència preeminent en la manera d'elaborar, sintetitzar i exterioritzar el pensament. El cervell, que ha tingut un desenvolupament clau en l'hominització, és el receptor-distribuidor on s'elaboren les formes sensibles i cognitives de l'ésser humà.

Si això s'admet així, se'n desprèn que totes les activitats mentals elaborades, entre elles conceptes i consideracions sobre "Déu", "creences"... i les mateixes formulacions de religiositat, són conseqüència d'estímul que, a través dels sistemes neurals, arriben al centre receptor, és a dir, al cervell.

És raonable, doncs, pensar que les formes i el mateix concepte de religiositat tinguin l'arrel en el mateix fenomen humà i responguin a síntesis elabo-

rades a través d'estímul tramesos per algunes neurones, funcionalment especialitzades, tot i que això, igual que els aspectes de religiositat tradicionalment difosos, s'ha de considerar amb prevenció, donat que als estudis de neurobiologia els cal fer encara un llarg recorregut abans d'arribar a formulacions concloents.

Una atenta lectura del que es diu sobre religió, fe, o bé Déu, ens ha de dur a una reflexió raonada i assossegada sobre l'existència, és a dir, a una racionalització general que posicionaria els éssers humans i la seva raó de ser com un fenomen de discussió que va a cavall de la filosofia tradicional ortodoxa. Ara bé, no és menys cert que, quan apareixen els imperatius prescrits per la ciència, ens trobem amb un bon nombre de contraposicions quant a la manera d'entendre el que s'anomena racionalisme general i el que es qualifica com a racionalisme restrictiu. La diferència d'ambdós conceptes l'explica l'autor: "L'home religiós pot reivindicar a la ciència, en nom d'una racionalitat general, que s'accepti Déu però no pretendre que l'home científic s'adhereixi a aquesta reivindicació sobretot des de la seva racionalitat restrictiva, ja que aquesta es fonamenta precisament en fets provats, empírica i experimentalment."

Tot el llibre és exponent d'un bon nombre de qüestions que, fins fa poc, semblaven matèria reservada pel que fa a la seva divulgació i, en tot cas, dirigida exclusivament a adoctrinar els "fidels neòfits", i, sobretot, convenientment dosificada. És segurament per això que sobta molt que una obra d'aquestes característiques ens arribi de la mà d'un religiós, i que tingui alhora una acollida tan bona, com la que tingué l'edició catalana del 2007 (avui ja exhaurida) i una segona en castellà (2012), que hi incorpora els darrers coneixements aportats en els estudis de neurologia.

Al llibre, hi podem trobar també temes força punyents i crítics quan tracta de les institucions religioses monoteistes, en concret la catòlica, que, des de sempre, s'ha caracteritzat per un constrenyiment dogmàtic sense parió.

Tampoc s'estalvia les referències crítiques a la posició mantinguda per la jerarquia eclesiàstica en allò que pertoca al sexe, gènere i religió, on fa una denúncia ben documentada de la postura adoptada des dels òrgans superiors manifestament contraris a la participació de la dona en els estaments de la direcció eclesial. Una actitud que, sense cap fonament teològic, es converteix en una mena de sectarisme, mantingut fins i tot en els temps actuals que preconitzen l'exigència de grans canvis.

Lluís Eroles Benabarre
tardor 2012

Joan Carles Borrego Pérez

BRUT NATURE

Ed. Piolet. Barcelona 2013. Col. Lo fardatxo.

Un Penedès de novel·la negra, no hi hàviem pensat. Situat a la banda del Garraf, però l'autor, que de tombar pel massís del Garraf en sap molt i coneix camins, avencs i corriols, creu que un Penedès negre és possible en un entorn social i econòmic com l'actual, amb promotors urbanístics que especulen amb tota mena de mitjans, amb personatges sense feina que malviuen en la delinqüència, amb il·legals sense papers i encara molt més, tota mena d'éssers no gaire recomanables, al costat de tants i tants ciutadans normals que cerquen el camí per anar sortint d'aquest cul de sac en el qual l'economia ens ha entaforat a tots plegats.

No em sembla significatiu que hi hagi massa música a les pàgines de la novel·la, música de referències a grups i cançons; no em fan nosa les reflexions i descripcions, en especial si fan referència a camins i indrets muntanyencs de l'extrem del nostre Penedès mariner, perquè el cert és que la història se'ns emporta amb una força atenta i constant, més en l'acció que en la reflexió, en una argumentació farcida de personatges i de situacions, i hom agraeix al seu autor que no aprofundeixi en la seva psicologia perquè això restaria ritme a una història trepidant.

Un producte de ficció prou remarcable, una peça d'aquelles que s'agraeixen justament quan ens volem treure del cap tantes cabòries com ens hi vol entaforar la realitat de cada dia. Volem creure, però, que aquest Garraf, aquest entorn penedesenc que descriu l'autor, no existeix ni de lluny; volem creure que només és realitat en la imaginació forassenyada del seu autor. A l'altra banda del ritme lent i el treball en la descripció dels personatges que l'autor va portar a terme amb bon encert a Cafè amb sal, la seva primera obra de ficció, aquí el ritme dels esdeveniments ho és tot, fins a dibuixar un altre escenari de la nostra terra, el de la sèrie negra.

J.S.B.

Teresa Berrozpe Just

VIVÈNCIES

Ed. Andana. Vilafranca 2013

No totes les senyores de Barcelona ho són de veritat, no totes s'enorgulleixen del seu passat i de la senzillesa miserable dels seus orígens. Teresa Berrozpe, vilafranquina, resident de fa molts anys a la capital catalana, vidua del músic Ramon Evaristo, ha sabut recollir referències del seu passat, dels seus difícils orígens vilafranquins, dels anys de la guerra i de la primera postguerra, amb senzillesa, amb una prosa simple i neta.

És cert que no tot el que explica té un caire lineal, que sovint les referències històriques són tan conegudes que no caldria esmentar-les o pateixen errades en alguna referència. És cert que aquestes Vivències són fetes sovint més d'anecdota que d'una meditació transcendent sobre les condicions de la vida i la realitat, però són d'agrair i ofereixen algunes referències desconegudes. Si tothom fes com ella, la historiografia penedesenca comptaria amb moltes més indicacions per a contextualitzar la vida senzilla d'aquelles nenes-dones que van haver de viure els difícils temps de la guerra des de la rereguarda.

J.M.L.

Jordi Manyà

MISTERI SOTA LA PLAÇA

Ed. Andana. Vilafranca 2013

L'educador i autor d'aquest relat situat en els paràmetres de la narrativa juvenil coneix prou bé les malures que nien en els nostres joves, els d'aquí i els de tot arreu: poc interès per l'entorn, desconeixement dels referents històrics, poca valoració del patrimoni i, en línies generalitzades, poca tendència a entendre els elements identitaris de casa nostra. Si en aquest camí els oferim una novel·la atractiva, farcida de misteri –com el seu nom indica– potser aconseguirem aportar el nostre granet de sorra a l'àmbit comarcal penedesenc entre els més joves.

Heus ací el petit proselitisme sobre la importància de les coses de casa com a alternativa al potencial immens dels mitjans de comunicació globals. D'aquí que la labor de Jordi Manyà sigui digna de remarcar, una novel·la d'aventures que passa lleugera, que és mengívola per a grans i petits, però que,

a més, remarca la importància d'alguns elements del nostre patrimoni més destacat: el jaciment prehistòric de la cova de la Guineu i el pas dels hospitalers pel Penedès, a Sant Valentí de les Cabanyes i a Vilafranca, a la capella de sant Joan. Afegim-hi que l'edició és prou acurada, que s'acompanya d'il·lustracions i plànols, entre la ficció i la realitat, amb elements que poden arribar a semblar esotèrics, com les marques de picapedrer a la paret de la capella de Sant Joan.

Bona feina per als nostres joves, i qui sap si l'inici d'una col·lecció que, amb una trama atractiva, pugui anar resseguint altres elements de la nostra història i el nostre patrimoni, una didàctica que mai resulta sobrer.

J.S.B.

Salvador Sallent i Vendrell

50 ANYS DE LA FEDERACIÓ

Ed. Federació d'Associacions Cristianes de Pares d'Alumnes. Barcelona 1993

En aquest llibre l'autor posa de relleu el treball i la dedicació d'uns pares de família que es varen constituir en ens federatiu amb l'objectiu de vetllar pels aspectes educatius i de formació àmplia que convergien en aquelles escoles a les quals es confiava l'educació cristiana de llurs fills.

L'obra fa un recorregut pels primers anys de la Federació, tal com assenyala el mateix títol, a través de la informació agafada dels mateixos llibres d'actes, visionant així la línia oficial educativa dels anys de postguerra, quan les escoles s'autodefinien com a cristianes, i eren els bisbes els qui marcaven la normativa moral d'educació religiosa de l'època.

En aquest context, l'autor mostra una gran prudència, suavitzant temptatives abruptes d'ingrència política en la tasca de les juntes, i només una sola vegada deixa entreveure el que podria considerar-se un "flaix" molt significatiu, perquè el lector s'adoni d'algunes temptatives subtils d'intromissió pròpies dels règims autoritaris, com fou el cas d'aquella circular que es va fer arribar a la secretaria de la Federació, on es deia que tots els càrrecs directius havien de fer pública l'adhesió als principis inspirats en la doctrina del "Movimiento", així com estar afiliats a la Falange.

Sigui com sigui, aquest no deuria ser pas un cas esporàdic i aïllat, ja que el fet va portar que la Junta de la Federació presentés la renúncia de

forma immediata, posant a disposició del bisbe els seus càrrecs.

El senyor bisbe (Dr. Modrego), mostrant la murrieria pròpia del seu tarannà, és limitat a acceptar la renúncia i nomenar tot seguit una nova junta on hi havia la pràctica totalitat dels mateixos membres.

L'autor descriu a grans trets el context d'una primera etapa que va des de 1940 fins als anys setanta, amb un recorregut entorn de les "preocupacions" de l'església per preservar la moral religiosa com a instrument de cristianització del poble, confiant més en les normatives que en l'aprofundiment en aspectes de continguts evangèlics. Eren uns anys en què el purisme i les pràctiques morals es mesuraven amb la rasant de la censura propiciada per l'Església jeràrquica.

La Federació va desplegar una tasca de proselitisme entre les famílies amb menys recursos per tal d'atendre l'educació cristiana dels fills-alumnes, i en aquest sentit es feien esforços per cercar ajudes que permetessin avançar en un ensenyament adequat a les escoles, recurrent sovint fins als mateixos despatxos ministerials per tal d'influir en aspectes que caldria tenir present a l'hora de redactar una futura llei d'educació. Això ens situa ja a finals del període franquista, i a les envistes de la transició política i social.

A qui conegui una mica per dins el món de l'ensenyament i les particularitats de l'escola privada, no li serà aliena la problemàtica d'haver d'adaptar-se als plans d'educació i al ventall de programes que establien els ministeris d'educació que cada govern promovia a rang de llei, moltes vegades amb una dubtosa racionalitat, com tampoc li resultaran extemporanis els records d'un temps en què a les escoles es començaven les classes cantant l'himne del Cara al sol i, paral·lelament, la pregària de l'avemària, durant el mes de maig.

Més endavant, el cavall de batalla, en el començament del període democràtic, va ser la concertació econòmica de les escoles amb la Conselleria d'Ensenyament, així com la creació dels Consells Escolars a cada centre, a través dels quals les escoles esdevingueren més equitatives quant a costos, amb la participació dels pares en la marxa del centre, reduint diferències, en l'ordre econòmic, amb l'escola pública i, al mateix temps, defugint tendències elitistes en els centres d'educació.

Un altre dels molts aspectes que tracta el llibre són les relacions de la Federació de la diòcesi de Barcelona amb la Confederació Nacional d'Escoles Cristianes de l'estat, amb la qual, tot i la voluntat

d'entesa, no sempre eren possibles les coincidències, per raó de la diferència de criteris i de la manera d'entendre els problemes.

El llibre, quant a continguts i actuacions, resulta d'un gran valor testimonial per a conèixer la tasca duta terme per uns grups de pares que, amb voluntat i actuacions al llarg de cinquanta anys, varen començar a promoure les associacions escolars primer, i les federacions després, impulsores dels valors socials, cristians i educatius.

Lluís Eroles Benabarrre
tardor-hivern 2012

Joan Pinyol

NINGÚ NO MOR

Ed. Onada. 2013

El professor de l'IES Milà de Vilafranca i autor de narrativa Joan Pinyol ens aporta en aquesta novel·la una perspectiva argumental a l'entorn de la mort i la creença en la presència amb detalls físics d'aquells que han deixat recentment el món dels vius. Un món, per cert, on tots els noms propis comencen per M, tant topònims com antropònims, igual com la mateixa mort.

Narrat amb lleugeresa i bon ritme, potser enfarfat per tants noms propers i poc descrits, amb diàlegs lleugers i una tercera persona narrativa que no vol avançar esdeveniments, el fil argumental, prou previsible i clos en el darrer capítol amb l'argument de les pàgines inicials, no seria pas una mala proposta per a un exercici cinematogràfic. Potser el món adolescent, tant centrat en la vida i les relacions d'uns joves en un institut, ens situï el pes del volum prop de la narrativa juvenil que tant sovinteja, i no sé pas si dir que, en algun cas, contamina, els nostres lectors adolescents de secundària, sovint amb greus mancances per entrar després en la novel·la amb majúscules.

En el cas de Pinyol hi ha un argument interessant de fons que pot oferir propostes pedagògiques i de debat, però el tema de l'existència humana i el final de la vida en aquest món potser és més transcendent del que l'autor imagina en els esdeveniments d'un institut de secundària que es prepara per celebrar els vint-i-cinc anys de la seva fundació. Un llibre que dona peu al debat, que obre portes i plantejaments, potser sí, sense més transcendència.

J.S.B.

Vicenç Villatoro, Arnau Puig i Joan Gil

MARIA ASSUMPCIÓ RAVENTÓS

Ed. Guerrero Galeria d'Art i Enrique Aznar. Barcelona 2013

La reconeguda artista sadurninenca Maria Assumpció Raventós acaba de veure publicat un magnífic volum que estudia i aplega amb deteniment el conjunt de la seva obra plàstica. Es tracta d'una edició de gran format de més de dues-centes pàgines que acull els estudis de Vicenç Villatoro, Arnau Puig i Joan Gil sobre les diverses etapes de la producció plàstica de Raventós –de qui cal recordar igualment la seva obra en tapís, no estudiada en aquest volum– en un llibre esplèndid, editat en català i que inclou en un apèndix final una completa cronobiografia, exposicions, museus que acullen la seva obra, premis i bibliografia, amb versió final del text en castellà i anglès.

En unes pàgines inicials Vicenç Villatoro, president de la Fundació Ramon Llull, ressegueix alguns aspectes de la labor de l'artista penedesenca durant més de mig segle i proposa tres possibilitats de mirar la seva obra, “una obra plàstica rica i abundant, variada i evolutiva, coherent i canviant [...]”. La feina de tants anys de Maria Assumpció Raventós ha estat la de pintar molts bons quadres [...] carregats de significats i d'emoció, de vida i d'estètica, de mirada i de profunditat.” Per la seva banda, el filòsof i crític d'art Arnau Puig ressegueix amb deteniment la formació i diverses etapes d'una artista en l'obra de la qual “hi ha una actitud personal en aquest estar en un indret geogràfic i social concret”, fet que, “en un nou tram de la trajectòria subsegüent i, en fer-se-la personal, la converteix en la projecció activa i anímica d'ella mateixa”.

El volum inclou l'edició magnífica i acurada de treballs creatius des dels primers anys seixanta fins ara mateix, en un seguit d'etapes qualificades d'informalisme, atmosferes abstractes, cos humà, ciutats-construccions, univers- natura, música i escriptura-, memòria... Es tracta del conjunt d'una trajectòria que el crític Joan Gil qualifica de “llibertat de plantejaments” i que “es troba en un moment de gran vitalitat i d'una intensa energia. És per això que l'artista sembla assistir a la gestació duradora de la seva obra, una obra que es va modificant segons sigui la mirada que la penetri i les emocions que s'hi impliquin”.

J.S.B.

Joan Carles Borrego Pérez¹

L'ALT PENEDEÀ A PEU

Ed. Cossetània. Valls 2013

CAMINS DE L'ALBA AL GARRAF

Ed. Alpina. Barcelona 2013

L'excursionisme a Catalunya, com tots sabeu, neix amb la renaixença, ara fa més de 150 anys, quan uns grups de persones, gent més aviat benestant, senten la necessitat de redescobrir el país tot caminant. Des de llavors aquesta sana activitat no ha parat de créixer i evolucionar cap a diferents disciplines, esportives, culturals i científiques, però sempre amb finalitats lúdiques. Amb el pas del temps, aquesta dèria es va fent més popular i arriba a totes les capes socials.

Es pot dir que l'excursionisme de base viu en l'actualitat un dels moments més dolços i participatius, ja que no hi ha ciutat, vila o poble que no tingui grups excursionistes. Aquí, al Penedès, a l'igual que a la resta del país, darrerament hi ha hagut un notable increment d'entitats i grups excursionistes, independentment de si estan federats o no.

Una prova d'aquest fet i del creixent interès per l'excursionisme són les diferents guies excursionistes que han anat apareixent. Només pel que fa a l'editorial Cossetània, la col·lecció Azimut té 129 títols publicats només de Catalunya, i la col·lecció comarcal de senderisme de la mateixa editorial, amb la guia que estem presentant, arriba al desè.

Fent una mica d'història, a la nostra comarca, tenim que la primera guia publicada data de l'any 1880, i l'autor és Artur Osona. Inclou les conques del riu Anoia, Foix i Gaià. No és fins a l'any 1934 que apareix la guia de Joaquim Santasusana i Josep Iglésias que abasta les conques del Gaià, el Foix i el Miralles. Després del parèntesi obligat per la Guerra Civil, no trobem cap altra guia fins a l'any 1994, amb Pinzellades de l'Alt Penedès, de Gener Aymamí, amb 14 itineraris.

L'any 2001 que surt publicada la guia Caminat per l'Alt Penedès, amb 13 itineraris, de la qual en són autors Joan Domenèch, Gabi Espuñes i un servidor. També l'any 2001 es publica Paratges Naturals, massís del Garraf i conques dels rius Anoia, Foix i Gaià, de Xavier Bayer i Cisco Guasch.

L'any 2004 veuen la llum dues noves guies: una de Joan Raventós, A peu per l'Alt Penedès, amb 22 itineraris; i la de Joan Domènech, Gabi Espuñes

¹ Parlament pronunciat el 16 de novembre del 2013 en l'acte de presentació del llibre

i un servidor titulada L'Alt Penedès, itineraris escol·lits, amb 17 itineraris.

Totes aquestes obres actualment estan exhaurides, la qual cosa ens confirma l'interès que hi ha per aquesta activitat, i el bon moment que passa l'excursionisme al Penedès. Altres publicacions no abasten tota la comarca, però n'inclouen una part molt significativa.

De l'autor Joan Carles Borrego tenim les guies: L'Ordal i la depressió penedesenca, de l'any 2004, i Excursions a peu pels castells del Penedès, amb 18 itineraris", de l'any 2010. Referint-se al Gran Penedès, Gabriel Lacruz ens ofereix El Foix, quinze excursions a peu per descobrir-lo, de l'any 2010.

Feta aquesta introducció, anem a parlar de l'autor de la nova guia excursionista de la comarca de l'Alt Penedès. El vilanoví Juan Carlos Borrego, és una persona amb empena i amb una gran estima per la muntanya i la natura. Tot i la seva joventut, ja te editats una llarga llista de llibres, la gran majoria dedicats al món excursionista: col·labora amb revistes de muntanya com Vèrtex, Collado Sur, Natura i Aventura, Oxígeno i Descobrir Catalunya. També coordina el treball de camp per a mapes excursionistes de la Serra d'Ordal, el Parc del Foix i Olèrdola, el Montmell, Sierra Nevada, el Moncayo, el camí de l'Ossa, el Montsià, el Garraf i el Baix Gaià. Porta ja editades 14 guies d'excursionisme.

L'any 2009 obté el premi de la ciutat de Mollerussa de narrativa breu amb l'obra Cafè amb sal. Dins l'àmbit d'investigació històrica local, té publicats sis llibres. Amb aquesta extensa bibliografia, ens dona ja prou garanties de que aquesta nova guia reuneix tots els requisits necessaris per fer que una excursió ens resulti gratificant.

La guia, ha estat editada per Cossetània Edicions dins la col·lecció comarcal de senderisme i és la desena de la col·lecció, tal com hem esmentat abans. Com les anteriors, d'aquesta col·lecció comparteix format, disseny i el nombre d'excursions, 17. Però hi trobem a faltar que les fotos siguin en color. En la introducció, l'autor ens defineix en quin territori ens trobem, ens diu que l'Alt Penedès, és una part d'una comarca natural més gran, resultat de la divisió de l'antiga vegueria del Penedès. Ens informa del que hi veurem i el que s'hi pot fer anant a peu, i dona uns consells a l'hora d'escollir el material i la millor època per transitar-hi. També hi trobem anotats uns números de telèfon que ens poden ser d'utilitat, com policia, bombers, centres sanitaris i altres, i una llarga llista d'allotjaments on passar la nit, o bé alguns dies.

A continuació, ve un plànol de la situació dels diferents itineraris dins la comarca, repartits en els tres àmbits que té: la serralada Litoral, la depressió Penedesenca i la serralada Prelitoral. Al començament de cada itinerari, hi ha una petita introducció, indicant a l'excursionista tot allò que li pot ser d'interès en el recorregut i un mapa esquemàtic o de situació, que no l'eximeix de dur a la motxilla un mapa amb més indicacions, com poden ser els de l'Institut Cartogràfic de Catalunya a escala 1/50 000 com a màxim. O bé els més detallats de l'editorial Piolet. Altres indicacions també hi són presents, molt útils i necessàries, com el grau de dificultat, el temps real de caminar per fer el recorregut, el desnivell, si es troben punts d'aigua.

La descripció dels itineraris, en puc donar fe ja que n'he seguit tres, un per cada àmbit de la comarca, és breu i al mateix temps entenedora, fent que la guia no sigui carregosa amb anotacions supèrflues, la qual cosa ens obliga a llegir amb atenció, ja que cada paraula, cada punt i cada coma són importants per no perdre el fil de la descripció de l'excursió. Els temps horaris indicats no obliguen al caminant a anar massa de pressa, tot al contrari, donen la possibilitat, en tot moment, de gaudir del paisatge i de tot el que ens ofereix la generosa natura. També hi trobem uns quadres on s'amplia la informació a l'excursionista, amb detalls d'història, llegendes, botànica i altres elements d'interès a ressaltar i que, a la vegada, poden fer més interessant i plaent l'excursió, en donar-hi un valor afegit.

Resumint, una guia del tot recomanable, tant per als penedesencs, que ens farà descobrir nous topants i històries prou interessants, com per als forans, que copsaran sobre el terreny que, al Penedès, a més de tenir magnífiques, i ben treballades, vinyes, i cellers de renom, també s'hi poden fer bones excursions, per senders emboscats, ermites, castells, amb històries i llegendes plenes de misteri. Racons encisadors per descobrir i per fer-hi més d'una visita.

Fèlix Masachs

Albert Manent i Josep Poca ,
DICCIONARI DE PSEUDÒNIMS
USATS A CATALUNYA I A
L'EMIGRACIÓ

Ed. Pagès. Lleida 2013

És aquest l'esperat treball que des de fa anys ha estat elaborant l'erudit Albert Manent juntament amb Josep Poca i que aplega més de 7.500 pseudònims que corresponen a uns 4.500 creadors catalans. Com s'indica en el pròleg, des del 1951 que Josep Rodergas va publicar el seu diccionari de pseudònims no es comptava amb un treball d'aquest tipus posat al dia, tota vegada que l'edició ara apareguda duplica el nombre d'entrades d'aquella, hereves ambdues dels treballs de Givanell i Mas abans de la guerra i de diversos reculls del segle XIX.

El volum ara editat és el resultat d'una labor iniciada per Manent fa més de mig segle i aplega fonamentalment en les seves gairebé sis-centes pàgines escriptors i periodistes, però també pintors, dibuixants, escultors, músics, actors, cantants, cineastes i artistes; en tots els casos, tant pel que fa a pseudònims com a l'ús d'inicials o abreviatures del cognom. És així que estem davant d'una obra de consulta imprescindible i que ha estat possible també amb la col·laboració de més d'una vuitantena de corresponsals que Manent té arreu del país, sovint personalitats de primera línia en el món de la cultura catalana, alguns dels quals ja traspassats. Tot i que Josep Carner és de qui més pseudònims aplega el llibre (52), un dels que més en va emprar va ser el vilafranquí Manuel Trens (38), a qui segueix a una certa distància Eugeni d'Ors (19). El volum indica, en el cas de cada pseudònim, l'autor, les seves dades vitals, si s'escau, i si correspon l'indret o mitjà de comunicació i els anys en què el va emprar; a la vegada, compta amb l'imprescindible índex final de noms reals, amb tots els pseudònims que li corresponen. Allí hi trobem la vilafranquina M. Rosa Coscolin (Glòria Lasso), però també Joan Aguado, Pere Alagret, els germans Artís i Balaguer, Manuel Benach, Pau Boada, Pere Bohigas, Joan Bonet i Baltà, Tomàs Estalella, Pere Grases, Rodolf Llorens i Jordana, Joan Antoni Martí i Soler (Janio Martí), Pere Mas i Perera, Manuel Milà i Fontanals, Josep Parera i Ràfols, Jaume Parera i Ripoll, Pep Picas, Fèlix Sellarès i Pros, Lluís Maria Udina, Pere Ynglada Sallent, Lluís Via o Josep Torras i Bages i els germans Vidal i Valenciano, entre altres. De la marina penedesenca, sitgetans com Josep Carbonell, Lluís

Jou i Mirabent, Jacint Picas i Cardó, Ramon Planes, Salvador Soler i Forment, Miquel Utrillo o Santiago Rusiñol; no hi manquen tampoc vilanovins com Vicenç Carbonell Virella, Joan Collell (Pere Tàpies), Antoni Ferrer i Pi, el bibliotecari Joan Oliva Milà, Oriol Pi de Cabanyes o Francesc Xavier Puig Rovira; pel que fa al Baix Penedès, esmentem, entre altres, escriptors com Alfons Maseras o els Ramon i Vidalés i l'universal Josep Andreu (Charlie Rivel).

J.M.L.

Daniel Sancho París

RETROBANT SANT JOCUND

Edició de l'autor. Vilafranca, 2012

Aplec en opuscle de la conferència pronunciada per Sancho el 9 de febrer del 2011 a la vilafranquina sala Mn. Vinyeta, amb motiu de la festivitat de sant Jocund, copatró de Vilafranca i un veritable desconegut fins i tot per als vilafranquins.

Sancho ha cercat totes les referències hagiogràfiques sobre el personatge i també els referits a la seva devoció, entre aquestes l'arribada de les relíquies, la seva conservació juntament amb les de sant Ramon de Penyafort i la destrucció de l'altar i desaparició de les relíquies el 6 d'octubre de 1934. També ressegueix les referències dels goigs que s'havien cantat al segle XIX i dels quals se'n conservava una única edició impresa a les darreries del segle XVIII. La represa reivindicativa de la figura de sant Jocund ha vingut acompanyada, aquests darrers anys, d'una edició facsímil dels vells goigs, i més recentment una versió catalana de Joan Solé Bordes amb música dels germans Montserrat Robert. Tot plegat acompanyat de l'ofici corresponent a la festivitat, el 9 de febrer, i ara la campanya per a dedicar-li la darrera capella de la basílica de Santa Maria, davant per davant de sant Ramon de Penyafort.

DD.AA.**DE SANCTUS MICHAELIS A SANT MIQUEL. L'ESGLÉSIA DE SANT MIQUEL D'OLÈRDOLA ENTRE EL SEGLE X I EL XXI**

Ed. Ajuntament d'Olerdola i Museu d'Arqueologia de Catalunya, Olèrdola. 2012

Acurada edició complementada amb nombrosos gràfics, dibuixos i fotografies, històriques unes, actuals a color les altres, a l'entorn de l'església romànica de Sant Miquel: el volum acull una dotzena d'estudis amb caire de divulgació. En una primera part s'estudien l'església i el cementiri en l'entorn i el paisatge històric penedesenc, el paper d'Olèrdola a l'època carolíngia i el món feudal, l'etapa del comte Sunyer i la llarga etapa de parròquia que té el temple. S'estudia també l'arxiu parroquial i s'ofereix una aproximació antropològica als habitants d'Olèrdola.

En una segona part es comenten les restauracions que s'han portat a terme en aquest conjunt monumental durant el segle XX i la portada a terme entre el 2006 i el 2008. Una tercera és dedicada a la recerca històrica i arqueològica, i analitza l'església i el seu entorn i l'edifici en base a les fonts documentals conservades. El volum es completa encara amb el catàleg de l'exposició que es pot veure a Olèrdola i un complement bibliogràfic, documents d'arxius, glossari i cronologia.

J.M.L.

Remei Esteban Nin**EL SETGE CARLISTA A LA VILA DEL VENDRELL (1872- 1874)**

Impremta Ramon. El Vendrell 2013

Tal com indica M. Pilar López Serra en les línies introductòries, l'aportació de Remei Esteban en aquest acurat estudi ens permet comptar dades i referències per a comprendre un període fins ara ben poc conegut de la història vendrellenca, el que fa referència a la tercera carlinada. El volum ressegueix els precedents revolucionaris que viu la capital penedesenca al segle XIX, així com els esdeveniments a l'entorn de la revolució de 1868 fins a l'esclat republicà del 1873 i la Tercera Guerra Carlina que en va derivar. La cerca de l'autora ens aporta tota

mena de documentació, en bona part desconeguda, procedent de les actes municipals servades a l'Arxiu Comarcal del Baix Penedès, i ens descriu de forma cronològica uns esdeveniments en alguns moments prou curiosos –especialment observats des de la perspectiva actual–, com ara el segrest de l'alcalde vendrellenc per part de membres de la partida carlina d'en Mora, segrest que se soluciona ràpidament.

Com ens explica l'autora, el març de 1874 la situació esdevé més complicada i totes les famílies que poden s'adrecen a Vilafranca, Tarragona o Barcelona. L'atac de la partida de Tristany esdevé una realitat el 4 de març de 1874, tal com ho recorda un monument al cementiri municipal. Cartes, documentació inèdita i cròniques de l'època ens ajuden a entendre aquests episodis que Remei Vendrell completa en aquesta edició, tot aplegant en un apèndix final premsa local, fotografies i altres documents.

J.S.B.

DD.AA.**CAL·LIGRAFIES VARIETALS. FÈLIX PLANTALECH**

Ed. Andana. Vilafranca 2013

Una exposició a la sala del Berger Balaguer l'estiu del 2013, una trajectòria creativa de dècades tot mantenint els paràmetres d'un llenguatge i una identitat pròpia ben arrelada al terròs, la del vilafranquí Fèlix Plantalech, i al seu costat les lectures literàries, peça a peça de tretze plomes, en bona part procedents de l'àmbit literari, però també altres que treballen en el món de la comunicació i encara aquells que habitualment situem en el món de la vinya i el vi. El resultat no és pas un maridatge complex ni un exercici de deconstrucció com els que alguns s'entesten a farcir –o potser desfarcir– a la cuina, ben al contrari, l'edició ens proposa una lectura neta, directa, primària com la terra i la vinya, una lectura de la realitat propera que es posa a l'abast a mesura que hom l'analitza, de la mà de les propostes cromàtiques de Plantalech, reproduïdes en aquesta edició igualment simple i, en la mateixa mesura, vital de forma i d'esperit. Tot un goig per als sentits. Tant de bo totes les exposicions que en són mereixedores tinguessin a casa nostra un caire i un tractament semblant.

J.M.L.

Sílvia Amigó Cuscó**RESPIRAR PER LA FERIDA**

Viena edicions. Barcelona 2013

Edició acurada, simple i preciosa, per a un feix de textos que s'ho valen, que volen deixar que la llum entri per l'esquerda dels dies. Prosa poètica a l'aire de cada ferida, en una intimitat amb el lector que ofereix propostes constants, talment amb una intimitat clandestina. Reflexions en el dia a dia, interioritzacions, posant llum als espais interns, potser només una certa claror. Tot plegat prop d'una dotzena i mitja de passos intermedis, de dualitats de cada moment, el que Francesc Parcerisas en diu, en uns mots d'epíleg, "les sensacions contradictòries però que cerquen la profunditat", no pas la simple confessió o el diari íntim, sinó que apunten més endins, i que demanen, exigeixen, com qui diu, la complicitat de l'experiència vital de l'autor. Aquí no hi ha noms, ni referències concretes, ni influències de l'entorn, hi ha -Parcerisas dixit- un resultat colpidor, un llibre molt travat, ben escrit, ben escripturat, una lectura que pot arribar a esdevenir un parany per al lector. En altre temps hauriem parlat gairebé de religió, d'un llibre de devoció, ara en diem una obra de referència, d'aquelles que tenen lectors que l'articulen i escriptors que el reescriuen, uns i altres prop de la dimensió del mite.

J.S.B.

Montserrat Comas i Güell**LA IMPREMTA CATALANA I ELS SEUS PROTAGONISTES A L'INICI DE LA SOCIETAT LIBERAL (1800-1833)**

Ed. Universitat de València 2012

Monumental aportació al coneixement a la labor dels impressors com a difusors de les idees liberals al primer terç del segle XIX, aquest treball, que constitueix la tesi doctoral de la seva autora, passa revista a les diverses etapes constitucionals de la història del país al segle XIX. En aquestes etapes, i els períodes absolutistes que les van circumdar, Comas analitza els diversos aspectes de la labor editorial, des de la censura a la llibertat d'impremta passant per les lleis d'impremta, però no oblidant tampoc la censura i fins i tot el retorn inquisitorial. En aquest entorn tenen una importància especial

els impresos clandestins, un negoci que Comas demostra que va arribar a tenir una gran fortalesa. En aquest mateix entorn l'autora analitza els aspectes econòmics d'aquesta activitat a la vegada cultural i empresarial, i no deixa de fixar-se en el cas habitual de les vídues i els hereus que mantenen l'activitat familiar. En definitiva, Montserrat Comas remarca, a les conclusions, com la lluita per aconseguir la llibertat d'impremta no es va plantejar per ella mateixa sinó com un factor més en un procés de transformació ideològica i cultural.

La segona meitat del llibre és dedicada als protagonistes d'aquesta història, i Comas ens ofereix aquí una aportació bàsica i molt detallada, pas a pas, de la vida i miracles de tots i cadascun dels tallers d'arts gràfiques d'arreu de Catalunya dels quals ens n'han arribat referències, a ser possible amb indicació de les obres que van ser impreses als seus tallers. Aquest espai de consulta i referència es completa encara amb un índex geogràfic, un ampli corpus de referències bibliogràfiques i un apèndix en el qual posa a l'abast del lector dictàmens, lleis, codificacions i altres textos d'interès fins ara de difícil localització. En definitiva, un treball magnífic, òpera magna d'una bibliotecària doctorada en història, un treball que ja coneixíem per la seva presència a la xarxa però que mereixia, i mai tan ben dit com en aquest cas, ser impresa sobre paper.

J.S.B.

Albert Parellada Guixens, Albert Parellada Ruiz i Jaume Pardo Gomà**POSA COLOR A LA FESTA MAJOR**

Torrelles de Foix. 2013

Text adreçat als infants i que, a través d'un diàleg entre un avi i el seu nét, explica els elements d'identitat de la Festa Major de Torrelles de Foix. El text ha estat adaptat per Jaume Pardo. Albert Parellada Ruiz ha confegit un conjunt de dibuixos, nets de traç i directes de comprensió, sobre els diversos elements i personatges que configuren la celebració festiva d'aquest poble, en honor a sant Genís. Així les coses, el volum vol ser, com es diu en el títol, una invitació no sols a conèixer la festa, els seus orígens i evolució històrica, amb els elements que la conformen, sinó també un convit a acolorir-la. Llàstima que l'edició, que ha comptat amb la col·laboració de l'Ajuntament de la població i la colla gegantera local, no s'hagi pogut realitzar amb més

cura, amb la voluntat que pugui perdurar per molts anys, ben acolorida pels nostres menuts, a la biblioteca de cada un d'ells.

J.S.B.

Josep Solé i Armajach

ANTONIETA AGUSTÍ. APRENENTATGE I MESTRATGE D'UNA TORRENCA: L'EXERCICI D'UNA PROFESSIÓ

Patronat de Cultura. Torredembarra 2013

Treball guardonat amb la IX beca de recerca històrica de Torredembarra Manuel Creuet, ens proposa, tal com indica el professor Antoni Gaval·là en les línies introductòries, un acostament a la trajectòria d'una persona encara en plena vigència, un gènere poc sovintejat en la historiografia de la contemporaneïtat. Potser d'aquí que aquest volum sigui una mena de "rara avis" en la bibliografia de l'entorn penedesenc: l'aproximació a la trajectòria vital d'una professional de la perruqueria. Un total de prop de dues-centes pàgines i el complement d'un DVD, que van des de les arrels familiars fins a l'activitat que desenvolupa en l'actualitat. Al seu darrere hi ha la Torredembarra del segle XX, la de la Guerra Civil i la postguerra, en la que va ser la infantesa del nostre personatge. A partir d'aquí la trajectòria vital de la seva formació en la professió, el primer establiment, el matrimoni, la labor al Gremi de Tarragona i una àmplia contextualització de l'entorn que ens porta al desembarcament d'Antonieta Agustí a Tarragona, els establiments, l'escola de perruqueria i, fins i tot, els seus treballs de creació plàstica. Tot plegat amb el complement d'un ampli aplec fotogràfic que fa el volum més llegidor i agra-dós encara.

J.M.L.

Just Nicolàs

AUTONOMIES

Caixa Penedès i Ajuntament de Vilafranca 2012

Amb motiu de la mostra presentada a la sala del Berger Balaguer, a les darreries del 2012 es va publicar aquest opuscle que reproduïx amb breus comentaris les peces de gran format amb les quals el vilafranquí Just Nicolàs interpreta, amb una llibertat mestri-vola, neta de forma, vibrant de línies, intensa de color, els elements d'identitat més carac-

terístics de les diverses comunitats autònomes de l'Estat. La proposta té una doble perspectiva: per una banda, la directament plàstica, la que interpreta el paisatge; però, per l'altra, és evident que aquesta obra –i així ho va fer Caixa Penedès en visites comentades adreçades a grups d'escolars– ens proposa una relectura del tòpic, de l'element identitari de cada zona del país, un àmbit en el qual les referències tenen un sentit però no volen anar més enllà del seu sentit estricte, mentre que Just Nicolàs ens proposa tot el contrari, el tòpic reinterpretat com a essència i no com a recurs fàcil.

J.M.L.

**Casimir Pla, Joan Anton Ventura,
Miquel Vives**

INDEPENDÈNCIA! 400 ANYS DE LA SEPARACIÓ DE CUBELLES I VILANOVA

Ed. Cossetània. Valls 2013

Tres caminadors, entre altres, d'un grup que vol aprofitar el temps de lleure que els pertoca, en haver arribat a l'alliberament laboral, trespant pels corriols penedesencs, de Martorell fins a Tarragona. Entre el silenci, l'admiració pel paisatge i la reflexió personal, el diàleg els ha de portar si us plau per força a la pregunta sobre el camí que trepitgen, una interrogació que els parla de la Via Augusta romana, la que anava fins a Gades. L'observació detallada els permet observar i intentar interpretar detalls del camí, des d'alguna pedra vella fins als mateixos topònims, i el resultat esdevé al final una guia d'interpretació i un convit a fer camí.

Bona feina, farcida de dades, amb indicacions constants de la ruta i el que hi podem trobar, amb propostes per poder fer el camí en etapes, amb imatges de tot el que de la via romana servem, amb mapes que ens orienten pas a pas. I, el que és més important, amb tots els dubtes d'interpretació, amb els interrogants que impedeixen la certitud i fan que la via Augusta sigui en molts punts una hipòtesi, com és el cas del seu pas per l'espai municipal vilafranquí, tot resseguint les propostes que han fet els que han estudiat el tema, i aportant sempre el benefici del dubte, l'argumentació del que potser és sense que la certesa ens acompanyi. Molt bona feina sense veritats absolutes, per al qui és amic de fer camí, per al qui vol conèixer la terra i també per al qui cerca un treball de referència que ens digui com tenim el tema a les primeries del segle XXI.

J.S.B.

Francesc Pujols**CONCEPTE GENERAL DE LA CIÈNCIA CATALANA**

Ed. Andana. Vilafranca 2012

Publicat inicialment el 1918, ara veu la llum aquesta reedició de la que va ser l'obra bàsica d'un Francesc Pujols del qual sovint ens n'ha quedat més l'anecdòtic que no pas la seva labor d'aportació a la concepció filosòfica del país. Amb motiu del cinquanta aniversari de la mort del seu autor, Enric Casassas ha preparat aquest volum, amb pròleg de Ramon Alcoberro i del mateix Casassas.

Més de quatre-centes pàgines en una edició ben acurada que ens mostra com Pujols entén la ciència catalana a partir de la personalitat i l'obra de Ramon Llull, a qui gairebé dedica tota la primera part, obra d'un passat en el qual es remarca la preeminència del mallorquí sobre sant Tomàs i altres; amb posterioritat es reivindica igualment l'obra de Ramon Sibiuda, i la Renaixença amb Balma i el vilafranquí Llorens i Barba; en el pas següent –també en temps passat– hi ha Pi i Margall, Joan Maragall i Eugeni d'Ors. Una segona part, certament no tan extensa, és dedicada al present, amb la presència del germanisme, el racionalisme i el catolicisme. Finalment, Pujols fa una previsió de futur, del que serà l'esdevenidor de la ciència catalana, la seva superioritat i el domini que exercirà. Ara que estem tan capficats en la possibilitat de celebrar una consulta a Catalunya sobre el nostre futur, ens convé més que mai llegir Pujols: "Els que vinguin després de nosaltres veuran que els reis de la terra o els que governin les nacions s'agenollaran davant de Catalunya... Dels catalans se'n dirà els compatriotes de la veritat i tots els estrangers ens miraran com si es mirassin la sang de la veritat." Que així sigui.

J.M.L.

Josep Tort Miralles**MIR GERIBERT, EL PRÍNCIP REBEL**

Ed. Andana 2012

Estava cantat que tard o d'hora l'atzarosa història de Mir Geribert, el noble feudal que va voler imposar la seva al Penedès davant el comte de Barcelona, havia d'esdevenir narració. Ara que la novel·la històrica té entre nosaltres altra volta un notable predicament, Josep Tort ha decidit posar fil a l'agulla, i ho ha fet amb uns resultats sorprenents per ser l'obra literària d'un autor que s'estrena. Una prosa neta, farcida de dades, però que no es fa feixuga, que manté una voluntat didàctica i, al mateix temps, ens introdueix amb vivesa en un món medieval que és en l'origen de la mateixa Catalunya però que se'n mostra allunyat dels temps i els interessos que ens han tocat viure.

El jove narrador deixa constància en primera persona de l'encàrrec que li ha fet Mir Geribert per tal de fer la crònica del seu temps, una crònica que vol narrar amb veracitat aquells esdeveniments a l'entorn de l'any 1076, quan mor el vell comte de Barcelona Ramon Berenguer, mentre Mir Geribert veu satisfetes moltes de les seves pretensions sobre la zona d'Olerdola, tot avançant-se als seus temps. En definitiva, un treball agradós, de bona lectura, fet just a la mesura d'aquells que volen conèixer l'origen històric del nostre Penedès sense haver-se de perdre en els feixucs tractats d'història medieval.

J.S.B.

Jordi Llavina**25 ARTISTES VILAFRANQUES FIRARTS**

Caixa Penedès. Vilafranca 2012

L'agost del 2012, en esdevenir-se el quart de segle del Firart, es va presentar al Berger-Balaguer una mostra amb vint-i-cinc peces dedicades a l'entorn vilafranquí, de la mà de vint-i-cinc creadors que han sovintejat amb constància les convocatòries del Firart. Un pròleg ampli de Montse Juvé ens situa en els paràmetres d'aquest fenomen de difusió de la creació artística que ha estat i és el Firart, una peça més en el programa de la tradició de Festa Major. Tot seguit, en un catàleg d'edició ben acurada i tipografia neta i agradable, Jordi Llavina ha tingut la gosadia de comentar cada una de les obres, exercici

difícil si no es vol caure en algun dels extrems, el del tòpic de “visca el campanar del meu poble!”, o el poètic d’abstracció inconcreta i incommestible. Ni a una banda ni a l’altra, el resultat s’ho val: pura delícia d’un llibre d’art i una carta de presentació de primera línia, credencial diplomàtica d’una vila que encara té el somni de tornar a ser senyora i cau de les essències de la festa.

J.S.B.

ANUARIS I PUBLICACIONS PERIÒDIQUES

L'ÀMFORA. REVISTA CULTURAL I ARTÍSTICA

Baix Penedès, 2012.

Segon número el que veiem d’una iniciativa cultural de caràcter marcadament nacionalista que promouen en edició gratuïta Àngels Arguiñarena i Orland Monguillot, ambdós entusiastes de la cultura literària i la dimensió artística de la realitat de la nostra terra, sovint amb dimensió patriòtica, com ells mateixos s’encarreguen de remarcar en recitals de la seva mateixa producció poètica com el que van oferir el passat 23 de juny a Vilafranca, en el decurs de la rebuda de la Flama del Canigó.

El segon número de la publicació aplega en més d’una trentena de pàgines creacions en poesia o prosa, en aquest número algunes en homenatge a Salvador Espriu, a càrrec dels seus impulsors i de tots aquells que s’hi volen afegir, tota vegada que les seves pàgines conviden a les aportacions literàries i artístiques, fins i tot d’infants i joves, sempre en llengua catalana i amb un clar i decidit sentit de reivindicació de la identitat nacional.

GÀRGOLA. BUTLLETÍ DEL CENTRE D’ESTUDIS SADURNINENCS

Sant Sadurní 1994-2012.

Fidel a la seva constància, el Centre d’Estudis Sadurninencs es fa present en les diades de Fires de la capital del cava amb una exposició i un nou número de la seva publicació. Constància remarcable en una entitat des de fa gairebé vint anys, amb

36 números publicats. En aquest darrer exemplar, el número 36 del setembre actual, hi trobem una portada elaborada per l’artista contemporani Manel Atserà, i una contraportada amb una creu barroca del segle XVIII de la parròquia de la població. A l’interior, a banda de la crònica i la ressenya de llibres, hi trobem estudis històrics i documentals sobre el segle XV en el terme del castell de Subirats o de visites pastorals al segle XIV, treballs de notable interès històric, i no cal dir que obra de l’incansable Salvador Llorach. Al seu costat, poesia de Josep Làzaro, Josep Urpí que ens parla del novenari sadurninenc, un relat novel·lat de la Tercera Guerra Carlina obra de Joan Rossell, records de cinema de Josep Casanellas i notes de la fil·loxera a càrrec de Pere Rovira. Tot plegat una vintena de pàgines que no es desaprofiten i que donen la mesura de la vitalitat cultural local del municipi, vint pàgines de constància i bona feina en 36 números són més de set-cents pàgines, tota una joia que potser ja seria hora de començar a escanejar i aplegar en suport informàtic per facilitar-ne la consulta, tot i que els darrers exemplars es poden descarregar des d’Internet a www.centrestudis.santsadurni.cat

FONT- TALLADA. BUTLLETÍ DE SANT PERE MOLANTA I L’ARBOÇAR

Sant Pere Molanta, 1974-2012.

Des del 1974, mes rere mes, Font-tallada fa possible, amb senzillesa de mitjans però amb una constància i una vàlua de continguts admirable, mantenir la que és una crònica, a hores d’ara propera a celebrar quaranta anys de continuïtat, de valor singular, de la vida d’aquests nuclis de població del municipi d’Olèrdola. Crònica del temps present i divulgació àmplia del passat i les dades que en coneixem en el decurs del temps. Així ho podem veure, posem per cas, en el número extraordinari de prop d’una setantena de pàgines dedicades l’octubre del 2011 al mil·lenari de l’Arboçar. Al darrere hi ha l’incansable amic Pere Sadurní Vallès i, amb ell, prop d’una vintena de col·laboradors que fan possible aquest conjunt miscel·lànic de dibuixos, imatges i textos en una labor constant que no té preu, a la qual desitgem moltes dècades més de llarga vida i que constitueix l’essència a nivell local d’allò que anomenem “estudis penedesencs”.

EL RAÏM. ANUARI DE LA SOCIETAT CORAL

Sant Cugat Sesgarrigues, 2006-2012.

Des de fa mitja dotzena d'anys, la Societat Coral El Raïm de Sant Cugat Sesgarrigues commemora l'aniversari de la seva fundació amb un opuscle en format revista d'una seixantena de pàgines, en les quals passa revista a la vida i activitats d'una entitat que, des de fa gairebé un segle, és el primer, i gairebé un dels únics, pal de paller de la cultura d'aquesta població. Imatges i cròniques en una edició acurada, que fan possible prop d'una vintena de col·laboradors capitanejats per dos joves entusiastes com són M. Àngels Piñol i Josep Romeu. Podem recordar que, en les darreres dècades, la Coral El Raïm ha fet possibles diversos opuscles, llibres i publicacions de tall històric sobre aspectes de la població. Ara, el format anuari també fa possible aquesta labor, a la vegada que ens ofereix una crònica detallada de tot un curs d'activitats a càrrec de l'entitat claveriana.

EL MARTINET

Sant Martí Sarroca, 1987-2012.

La revista d'aquesta històrica i monumental població penedesenca celebra els 25 anys de la seva tercera època, en total 276 números que volen dir la constància i la intensitat de cada mes, tal com es pot resseguir en el número del passat mes de juny, que inclou una edició especial de vuit pàgines a color amb imatges d'aquest quart de segle dels esdeveniments més significats per a la població. Al darrere de les seves seixanta pàgines –tan sovint espesses, farcides de contingut, necessitades de lectura atenta–, hi ha ara mateix una dotzena de col·laboradors, amb l'empenta viva de Xavier Cadafalch, disposats, com afirmen a la primera pàgina de l'editorial, “a informar i a donar pautes per interpretar la vida quotidiana de Sant Martí i el seu municipi.”

Centre d'Estudis Canongins Ponç de Castellví

CARTOGRAFIA. LA CANONJA. CALENDARI 2012

La Canonja 2012.

Cada any, i ja en fa algunes dècades, aquest centre d'estudis publica un calendari sobre algun aspecte monogràfic de la població. En ocasions han recuperat fotografies d'altre temps d'aspectes d'aquest municipi –en especial ara que ha recuperat el seu caràcter de població independent, d'acord amb segles d'història, i no pas com a agregat a Tarragona que va esdevenir en els anys del franquisme–, mentre en altres oportunitats l'han dedicat a indrets concrets del municipi, a aspectes monumentals o a personatges il·lustres i molts altres temes que, en això, com en tantes coses, la cultura local és inacabable. Enguany, amb reproducció fotogràfica i disseny d'Alberich Fotògrafs i textos de l'incansable Francesc Roig i Queralt, l'han dedicat a alguns dels mapes més significatius del cartulari català, des del 1638 fins al segle XIX, amb una reproducció que permet constatar la presència del nucli històric canongí, en la seva major part mapes que formen part documental de l'Arxiu Municipal de la Canonja. Tot acompanyant els mesos de l'any aparellats, els sis documents reproduïts compten en cada cas amb un comentari, aspecte que confereix a aquesta eina de consulta cronològica un interessant caire de divulgació d'aspectes de la història local, mes a mes.

J.S.B.

FONS BIBLIOGRÀFIC

Intercanvi Institut d'Estudis Comarcals de la Marina Alta

- GIL PERICÁS, FRANCESC; COSTA CHOLBI, PASQUAL; ALMELA COTS, JOAN I GRAU ESCRIBUOLA, ANTONI. *El Verger, de la Prehistòria a la fi de l'Antic Règim*. Institut d'Estudis Comarcals de la Marina Alta. Pedreguer. 2011. 186 pàg.
- MORERA, VICENT I ORTOLÀ, JUANJO. *La Vall de Gallinera per camins de moriscos i mallorquins*. Institut d'Estudis Comarcals de la Marina Alta. Pedreguer. 2011. 240 pàg.
- *L'Aiguadolç*, núm. 39. Institut d'Estudis Comarcals de la Marina Alta. Pedreguer. 2011. 130 pàg.
- *Aguaites*, núm. 30. Institut d'Estudis Comarcals de la Marina Alta. Pedreguer. 2011. 170 pàg.
- MORELL I MOLL, TERESA. *Valencians a Nova York. El cas de la Marina Alta (1912-1920)*. Edicions 96. i Institut d'Estudis Comarcals de la Marina Alta. Pedreguer. 2012. 190 pàg.

Intercanvi Institut d'Estudis Vallencs

- *Miscel·lània de l'Alt Camp*, núm. 60. Institut d'Estudis Vallencs. Valls. 2011. 104 pàg.

Intercanvi Diputació de Barcelona

- DD. AA. *Els espais fluvials. Manual d'avaluació del planejament urbanístic*. Diputació de Barcelona. Barcelona. 2011. 88 pàg.

Intercanvi Centre d'Estudis Molletans

- *Notes*, volum 27. Centre d'Estudis Molletans. Mollet del Vallès. 2012. 208 pàg.

Intercanvi Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i Comarca

- *Annals del Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i Comarca 2011*, núm. 22. Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i Comarca. Olot. 2011. 242 pàg.

Intercanvi Fundació Josep Irla

- DVD. *Videografia d'Esquerra 1977-2012*. Fundació Josep Irla. Barcelona. 2012.
- *Esquerra a Mèxic 1941-1980*. Fundació Josep Irla. Barcelona. 2012. 322 pàg.
- VELASCO, ÀNGEL. *Gonçal Castelló. 1912-2003*. Fundació Josep Irla. Barcelona. 2012. 108 pàg.

Intercanvi Centre d'Estudis d'Altafulla

- *Estudis Altafullencs*, núm. 36. Centre d'Estudis d'Altafulla. Altafulla. 2012. 120 pàg.

Donatiu de l'Autor i

- BERTRAN I CASAS, PEP. *Bocins d'Història. Memòria de la Revolució i la Guerra Civil a Ordal*. Edició de l'autor. Ordal. 2009. 190 pàg.

Intercanvi Col·legi de Notaris de Catalunya

- *Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols*, volum XXIX. Col·legi de Notaris de Catalunya. Barcelona. 2011. 400 pàg.

Intercanvi Centre d'Estudis Ignasi Iglésias

- *Retrats per a la memòria. Persones i lluita antifranquista al districte de Sant Andreu (1939-1982)*. Llibre de Finestrelles 5. Centre d'Estudis Ignasi Iglésias. Sant Andreu de Palomar. 2010. 272 pàg.

Intercanvi Institut d'Estudis Vallencs

- RIBES I MATEU, DOMÈNEC. *El Pont d'Armentera*. Cossetània Edicions. Valls. 2002. 104 pàg.
- BOADA I VIVÓ, MARIA DELS ÀNGELS. *El Pont en imatges (El Pont d'Armentera 1900-1964)*. Edició de l'autora. Valls. 2007. 288 pàg.

Donatiu Amics de l'Art Romànic de Sabadell

- ARGEMÍ I RELAT, MERCÈ. *D'Arraona a Sabadell. El naixement de la vila al voltant d'un mercat medieval*. Amics de l'Art Romànic de Sabadell. Sabadell. 2010. 134 pàg.
- VALL I RIMBLAS, RAMON. *L'art romànic en vint-i-una Nades de 1974 a 1994*. Amics de l'Art Romànic. Sabadell. 2008. 232 pàg.

Donatiu de la Fundació Privada Mútua Catalana

- FUENTES I GASÓ, MANUEL MARIA; QUIJADA BOSCH, JOAN MARIA I SÁNCHEZ PIÉ, NEUS. *Memòria del setge i ocupació de Tarragona. La Guerra del Francès en els fons documentals de l'Arxiu Històric Arxidiocesà de Tarragona (1808-1814)*. Rafael Dalmau, Editor. Barcelona. 2012. 462 pàg.

Intercanvi Centre d'Estudis Comarcals d'Igualada

- *Miscellanea Aqualatensis*, núm. 14. Centre d'Estudis Comarcals d'Igualada. Igualada. 2011. 338 pàg.
- Ventura i Soteras, Cristina. *Els llibres del CECI. 60 anys al servei de la cultura catalana*. Centre d'Estudis Comarcals d'Igualada. Igualada. 2007. 96 pàg.
- Pedraza i Jordana, Xavier (text) i Álvarez i Marsal, Albert (il·lustracions). *Anoia. Etimologia Toponímica*. Centre d'Estudis Comarcals d'Igualada. Igualada. 1997. 118 pàg.
- *1a Trobada de Recerca de l'Anoia*. Centre d'Estudis Comarcals d'Igualada. Igualada. 2012. CD.Rom.

Intercanvi Centre d'Estudis del Gaià

- *La Resclosa*, núm. 15. Centre d'Estudis del Gaià. Vilatorrada. 2011. 238 pàg.

Intercanvi Fundació Bosch i Cardellach

- *Quaderns d'Arxiu*, núm. 110. Fundació Bosch i Cardellach. Sabadell. 2012. 54 pàg.

Donatiu Fundació Àngels Garriga de Mata

- GARCIA MARIÑOSO, MÓNICA. *El Baix Penedès. Història i Estructura Social, Medi Ambient i Lleure*. Fundació Àngels Garriga de Mata. Banyeres del Penedès. 2007. 410 pàg.

Intercanvi Grup d'Estudis Locals de Sant Cugat del Vallès

- CASAS I ROCA, JORDI. *Els barris dels nous catalans. Una visió de la immigració*. Grup d'Estudis Locals de Sant Cugat del Vallès. Sant Cugat del Vallès. 2012. 302 pàg.

Intercanvi Institut d'Estudis Gironins

- *Annals*, volum LII-2011. Institut d'Estudis Gironins. Girona. 2011. 1042 pàg.
- *Annals*, volum LIII-2012. Institut d'Estudis Gironins. Girona. 2012, 666 pàg.

Intercanvi Biblioteca Museu Víctor Balaguer

- *Butlletí de la Biblioteca Museu Balaguer*. Associació d'Amics de la Biblioteca Museu Víctor Balaguer". Vilanova i la Geltrú. 2012. 142 pàg.

Intercanvi Institut d'Estudis del Baix Empordà

- IEBE. *Estudis del Baix Empordà*, volum 31. Institut d'Estudis del Baix Empordà. Sant Feliu de Guíxols. 2012. 298 pàg.

Intercanvi Grup d'Estudis Cubellencs

- *Amics del Castell. Anuari 2011*. Grup d'Estudis Cubellencs. Cubelles. 2012. 112 pàg.

Donatiu Sr. Vicenç Carbonell

- *Dietaris de la Generalitat de Catalunya. Anys 1411 a 1539*. Volum I. Generalitat de Catalunya. Barcelona. 1994. 520 pàg.
- *Dietaris de la Generalitat de Catalunya. Anys 1539 a 1578*. Volum II. Generalitat de Catalunya. Barcelona. 1994. 642 pàg.
- *Els llibres del CECI. 60 anys al servei de la cultura catalana*. Centre d'Estudis Comarcals d'Igualada. Igualada. 2007. 96 pàg.
- *El nostres fotògrafs. Joan i Ramon Bellmunt*. El Cep i la Nansa edicions. Vilanova i la Geltrú. 2012. 160 pàg.
- VALLÈS, EDMON. *Imatges de la Catalunya Autònoma*. Edicions 62 s.a. Barcelona. 1978. 190 pàg.
- GUIX I FEIXAS, JOSEP I ROCA I TORRENT, ANNA. *Agenda del Pagès (2011)*. Hermes Comunicacions S.A. Girona. 2010. 226 pàg.

Intercanvi Centre de Lectura de Reus

- JULIÀ, JORDI; AMORÓS, XAVIER; GOMIS, RAMON; MURGADES, JOSEP I MASDEU, FINA. *Seminari Gabriel Ferrater*. Centre de Lectura de Reus i Arola Editors. Reus. 2012. 92 pàg.
- CORNUDELLA, JOSEP. *Al cor de la muntanya*. Centre de Lectura de Reus i Arola Editors. Reus. 2012. 164 pàg.

Any 2012

Intercanvi Institut Municipal de Gestió del Patrimoni Cultural i Natural-Ajuntament de Gavà

- *Rubricatum. Revista del Museu de Gavà*, núm. 5. Institut Municipal de Gestió del Patrimoni Cultural i Natural-Ajuntament de Gavà. Gavà. 2012. 594 pàg.

Aportació Ajuntament de la Bisbal del Penedès

- FERRÉ I MIRÓ, SALVADOR. *El llinatge bisbalenc dels Salbà. Aproximació històrica*. Ajuntament de la Bisbal del Penedès. La Bisbal del Penedès. 1989. 64 pàg.
- FERRÉ I MIRÓ, SALVADOR. *Assaig sobre testaments dels Salbà (segles XVI-XVII)*. Ajuntament de la Bisbal del Penedès. La Bisbal del Penedès. 1990. 70 pàg.

Intercanvi Centre d'Estudis de la Natura del Barcelonès Nord

- *Butlletí*, any XXVII Vol. VIII. Núm. 3. Centre d'Estudis de la Natura del Barcelonès Nord. Santa Coloma de Gramenet. 2011. 428 pàg.

Intercanvi Fundació "la Caixa"

- DD.AA. *L'Economia de Catalunya: diagnòstic estratègic*. Fundació "la Caixa". Barcelona. 2012. 148 pàg.

Donatiu Sra. Marín

- PORTELL, JOSE M. *Los hombres de ETA*. Dopesa. Barcelona. 1976. 287 pàg.
- PAVOLINI, PAOLO. *El proceso Mussolini*. Dopesa. Barcelona. 1976. 444 pàg.
- OLMOS GARCÍA, FRANCISCO. *Cervantes en su época*. Ricardo Aguilera Editor. Madrid. 1970. 232 pàg.
- CASSOLA, CARLO. *La desventura*. Dopesa. Barcelona. 1978. 200 pàg.
- FUSTER, JOAN. *El ben enamorat i el mal enamorat*. Clàssics Catalans del segle XX. Edicions 62. Barcelona. 104 pàg.
- TUSELL GÓMEZ, XAVIER. *La España del siglo XX. Desde Alfonso XIII a la muerte de Carrero Blanco*. Dopesa. Barcelonas. 1975. 476 pàg.
- ALEIXANDRE, VICENTE. *Poemas de la consumación*. Plaza & Janés, S.A. Editores. Esplugas de Llobregat. 1978. 117 pàg.
- MIRACLE, JOSEP. *Caterina Albert i Paradís "Víctor Català"*. Dopesa. Barcelona. 1978. 236 pàg.
- VÁZQUEZ MONTALBÁN, MANUEL. *Los demonios familiares de Franco*. Dopesa. Barcelona. 1978. 238 pàg.
- MONCADA, ALBERTO. *La adolescencia forzada*. Dopesa. Barcelona. 1979. 320 pàg.
- *Los turistócratas*. Dopesa. Barcelona. 1975. 180 pàg.
- ALBANELL, JOSEP. *Ventada de morts (Habitants de la nit)*. Dopesa. Barcelona. 1978. 230 pàg.
- POBLET, JOSEP M. *Els quatre presidents*. Dopesa. Barcelona. 1979. 198 pàg.
- GÓMEZ PÉREZ, R. *Política y Religión en el regimen de Franco*. Dopesa. Barcelona. 1976. 378 pàg.
- *Hernán Cortés. Cartas de la conquista de México*. Sarpe. Madrid. 1985. 244 pàg.

- LÓPEZ IBOR, J.J. *Alienación y nenúfares amarillos*. Dopesa. Barcelona. 1976. 224 pàg.
- REDDAWAY, PETER. *¿Rusia sin censura?*. Dopesa. Barcelona. 1973. 376 pàg.
- ALMENDROS, JOAQUIM. *Situaciones españolas: 1936/1939, El P.S.U.C. en la guerra civil*. Dopesa. Barcelona. 1976. 206 pàg.

Intercanvi Universitat de Barcelona Departament de Prehistòria, Història Antiga i Arqueologia

- PYRENAE, núm. 43.1. Universitat de Barcelona Departament de Prehistòria, Història Antiga i Arqueologia. Barcelona. 2012. 158 pàg.
- PYRENAE, núm. 43.2. Universitat de Barcelona Departament de Prehistòria, Història Antiga i Arqueologia. Barcelona. 2012. 166 pàg.

Intercanvi Institut d'Estudis Gironins

- BUSQUETS I DALMAU, LLUÍS. *Jaume Busquets i Mollera (Girona, 1903-1968) Artista i Pedagog dels Bells Oficis*. Institut d'Estudis Gironins. Girona. 2012. 136 pàg.
- *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*. Volum LIII. Centre d'Estudis Gironins. Girona. 2012. 662 pàg.

Intercanvi Centre d'Estudis Comarcals del Ripollès

- IBIX. *Annals 2010-11*. Centre d'Estudis Comarcals del Ripollès. Ripoll. 2012. 470 pàg.

Intercanvi Arxiu Històric Comarcal de les Terres de l'Ebre

- *Recerca 14*. Arxiu Històric Comarcal de les Terres de l'Ebre. Tortosa. 2012. 416 pàg.

Intercanvi Universitat Autònoma de Barcelona Departament d'Història Moderna i Contemporània

- *ManuScripts*, núm. 30. Universitat Autònoma de Barcelona-Departament d'Història Moderna i Contemporània. Barcelona. 2012. 194 pàg.

Donatiu Sr. Vicenç Carbonell

- QUERALT BOLDÚ, RAMON. *Les Cabanes de volta de les Borges Blanques. Paisatges, fets i gent*. Cossetània Edicions. Valls. 2008. 516 pàg.
- *Dietaris de la Generalitat de Catalunya. Anys 1578 a 1611*, volum III. Generalitat de Catalunya. Barcelona. 1996. 1022 pàg.

Intercanvi Centre d'Estudis de la Conca de Barberà

- *Actes del XXXIII Col·loqui de la Societat d'Onomàstica (Montblanc 2006)*. Centre d'Estudis de la Conca de Barberà. Montblanc. 2012. 370 pàg.
- CASELLAS I CARBÓ, JOAN. *Crisi Social i Moviment Cívic. La Conca de Barberà i l'Alt Camp contra el pla de residus (1990)*. Centre d'Estudis de la conca de Barberà. Valls-Montblanc. 1996. 192 pàg.
- *Aplec de Treballs. Montblanc 2012. Homenatge a Antoni Carreras Casanovas i a Josep M. Contijoch Casanovas*. Centre d'Estudis de la Conca de Barberà. Montblanc. 2012. 280 pàg.

Intercanvi Institut d'Estudis Comarcals de la Marina Alta

- *Aguaites*, núm. 31. Institut d'Estudis Comarcals de la Marina Alta. Pedreguer. 2012. 174 pàg.
- SIMÓ NOGUERA, CARLES X. I GINER MONFORT, JORDI. *Un peu dins, un peu fora. La immigració de residents europeus al municipi de Teulada*. Institut d'Estudis Comarcals de la Marina Alta-Universitat de València. Pedreguer. 2012. 198 pàg.
- ALEMANY GARCIA, SALVADOR. *Les cartes de poblament de l'Atzúbia i Fornà*. Institut d'Estudis Comarcals de la Marina Alta. Pedreguer. 2012. 128 pàg.
- ESTEVE, JULI (Guió i direcció); Arnau, Antoni i Albert, Esther (Imatge, edició i postproducció). *Història i memòria de l'emigració valenciana a Orà i Alger*. INFOTV. València. s/d. CD.Rom.
- MORELL I MOLL, TERESA. *Valencians a Nova York. El cas de la Marina Alta (1912-1920)*. Institut d'Estudis Comarcals de la Marina Alta. Pedreguer. 2012. 190 pàg.

Intercanvi Centre d'Estudis Sinibald de Mas

- ROVIRA I GÓMEZ, SALVADOR-J. *Botiguers i Comerciants Setcentistes de Torredembarra*. Monografies 12. Centre d'Estudis Sinibald de Mas. Torredembarra. 2012. 112 pàg.
- *Recull de treballs - 13*. Centre d'Estudis Sinibald de Mas. Torredembarra. 2012. 190 pàg.

Donatiu de l'autor

- AYMERICH I BERNAL, ISIDRE. *El paper moneda, els bons i els vals a la Segarra durant la Guerra Civil (1936-1939)*. Edició de l'autor. Vilafranca del Penedès. 2008. 80 pàg.
- MARRUGAT I CUYÀS, RAMON. *La Llibreria de la Rambla i l'Alternativa Cultural de Tarragona (1968-1980)*. Cercle d'Estudis Històrics i Socials Guillem Oliver. Tarragona. 2012. 354 pàg.
- IZAGUIRRE I PABOLLETA, MARIA CLARA DE. "Història de la família de Izaguirre 1523-2011". Linazero edicions. Barcelona. 2011. 346 pàg.
- IGLÉSIAS, NARCÍS. *Una revisió de Fabra, una crítica a la norma. L'obra lingüística de Josep Calveras*. CCG Edicions. Girona. 2004. 306 pàg.
- ROVIRA, JOSEP M. *Jacques i Claudine*. Edició de l'autor. Vilafranca del Penedès. 2012. 14 pàg.

Donatiu Fundació Privada Mútua Catalana

- *Presentació del llibre "Memòria del setge i ocupació de Tarragona"*. Fundació Privada Mútua Catalana. Tarragona. 2012. 30 pàg.
- ROVIRA SORIANO, JORDI I MARTÍN VIELBA, ÒSCAR. *Tarraco Guia Arqueològica. La Tarragona Romana, Museus, Monuments, Art, Història*. Reial Societat Arqueològica Tarraconense. Tarragona. 2012. 350 pàg.

Intercanvi Fundació Josep Irla

- MARQUÈS, SALOMÓ I MORENO, JOSÉ. *El magisteri gironí d'esquerra a l'exili de 1939*. Fundació Josep Irla. Barcelona. 2012. 200 pàg.

Intercanvi Institut d'Estudis Catalans

- *IEC 1907-2007*. Institut d'Estudis Catalans. Barcelona. 2007. 343 pàg.

Intercanvi Institut d'Estudis Ilerdencs

- MIR, CONXITA I VICEDO, ENRIC. *Control Social i Quotidianitat. Terceres jornades sobre Sistemes Agraris, Organització Social i Poder Local als Països Catalans*. Institut d'Estudis Ilerdencs. Lleida. 2002. 604 pàg.
- BONEU COMPANYYS, FERNANDO I PUIG SANCHIS, ISIDRO. *La testamentaria de Gaspar de Portolà*. Institut d'Estudis Ilerdencs. Lleida. 2012. 314 pàg.
- VICEDO I RIUS, ENRIC. *Empreses i Institucions Econòmiques Contemporànies a les Terres de Lleida 1850-1990*. Institut d'Estudis Ilerdencs. Lleida. 1999. 242 pàg.
- BOSCH MEDA, JORDI. *L'estat del malestar*. Institut d'Estudis Ilerdencs. Lleida. 2011. 116 pàg.
- *Guia de Valls*. Institut d'Estudis Ilerdencs. Lleida. 2008. 154 pàg.

Intercanvi Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana-Institut Ramon Muntaner

- *1960-1980. Transicions i canvis a les terres de parla catalana. Actes del VIII Congrés de la CCEPC*. Cossetània Edicions. Valls. 2012. 700 pàg.

Intercanvi Institut Ramon Muntaner

- *Els jocs i la interculturalitat*. Institut Ramon Muntaner. Barcelona. 2012. 190 pàg.

Intercanvi Institut d'Estudis Vallencs

- BOFARULL, JORDI DE; MUSOLAS, PILAR; PARÍS, JORDI; PRATS, ÀGATA I ROIG, ROGER. *Sempre a punt. 50 anys de l'Agrupament Escolta i Guia Verge de la Candela de Valls (1958-2008)*. Institut d'Estudis Vallencs. Valls. 2009. 204 pàg.
- *Quaderns de Vilaniu. Miscel·lània de l'Alt Camp*, núm. 61. Institut d'Estudis Vallencs. Valls. 2012. 110 pàg.

Intercanvi Grup d'Estudis Cubellencs

- *Anuari 2010*. Grup d'Estudis Cubellencs. Cubelles. 2011. 112 pàg.
- *Anuari 2011*. Grup d'Estudis Cubellencs. Cubelles. 2012. 112 pàg.

Aportació Ajuntament de Sant Sadurní d'Anoia

- CD.Rom. "Sant Sadurní d'Anoia. Festes, tradicions i societat". Ajuntament de Sant Sadurní d'Anoia. Sant Sadurní d'Anoia. 2011.

Donatiu Consell Comarcal del Garraf

- "Quaderns de Patrimoni del Garraf" núm. 16. Consell Comarcal del Garraf. Vilanova i la Geltrú. 2012. 44 pàg.

Intercanvi Centre d'Estudis d'Altafulla

- "Estudis Altafullencs" núm. 36. Centre d'Estudis d'Altafulla. Altafulla. 2012. 124 pàg.

- *Estudis Altafullencs*, núm. 37. Centre d'Estudis d'Altafulla. Altafulla. 2013. 116 pàg.

Aportació Ajuntament de Sta. Oliva

- LATORRE I SOLÉ, JOAN. *El Priorat de Santa Maria de Santa Oliva (s. XII-1835) i els primers temps de la parròquia*. Ajuntament de Sta. Oliva. Santa Oliva. 2011. 184 pàg.

Intercanvi Diputació de Barcelona

- *Els espais urbans. Manual de gestió d'habitats per a la fauna vertebrada*. Diputació de Barcelona-Obra Social "la Caixa". Barcelona. 2012. 222 pàg.

Donatiu Sr. Ventura Sella

- VOGÜÉ DE, ADALBERT (Monje de La Pierre-qui-Vire); Sella, Ventura (Traductor). *San Benito, hombre de Dios*. Monte Casino Ediciones. Zamora. 2012. 170 pàg.

Donatiu Museu Arxiu de Montblanc i Comarca

- BONASTRE I BERTRAN, FRANCESC. *Primera Crònica*. Museu Arxiu de Montblanc i Comarca. Montblanc. 2012. 108 pàg.
- *Set-cents Aniversari de la Supressió de l'Orde del Temple. El procés contra els Templers: raó d'estat o debilitat de l'Església*. Museu Arxiu de Montblanc i Comarca. Montblanc. 2012. 28 pàg.
- *Actes del XXXIII. Col·loqui de la Societat d'Onomàstica (Montblanc 2006)*. Centre d'Estudis de la Conca de Barbera. Montblanc. 2012. 370 pàg.

Aportació Ajuntament de Sant Sadurní d'Anoia

- CD. Rom *Sant Sadurní d'Anoia. La guerra va ser un desastre*. Ajuntament de Sant Sadurní d'Anoia. Sant Sadurní d'Anoia. 2012.

Intercanvi Diputació de Barcelona

- *Rubió. Església parroquial de Santa Maria (segles XII-XIV)*. Diputació de Barcelona. Barcelona. 2012. 32 pàg.

Juny 2013

INSTITUT
D'ESTUDIS
PENEDESENCs